MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

3 1761 04634949 4

SHOUT
SHARE
IT

430/21
30.-

TERMÉSZETTUDOMÁNYI

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.

MEGINDULT 1872-BEN.

LXX. KÖTET.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.
A M. TUD. AKADÉMIA SEGÍTKEZÉSÉVEL
KIADJA
A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT.

LXX.

HERMAN,

A MAGYAR NÉP ARCZA ÉS JELLEME.

*

A XI. (1902—1904. ÉVI) CZIKLUS
ELSŐ KÖTETE
A KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT ALÁÍRÓI SZÁMÁRA.

A
MAGYAR NÉP ARCZA
ÉS
JELLEME.

IRTA

HERMAN OTTÓ.

TIZENEGY TÁBLÁVAL ÉS NEGYVENÖT SZÖVEGRAJZZAL.

BUDAPEST
KIADJA A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
1902.

LIBRARY
MAY 7 1970
UNIVERSITY OF TORONTO

GN
64
H4

HORNYÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA.

ELŐLJÁRÓ SZÓ.

MINDAZOK, a kik a magyarságnak az elmult XIX-dik század utolsó harmadrészében folytatott küzdelmét és irányzatait már érett ésszel figyelemmel kisérhették, és még inkább azok, a kik a magyar nemzet közéletében munkás részt vettek, igen jól tudják, hogy annak a századnak utolsó harmada jól-rosszul, de mindig tudatosan annak volt szentelve, hogy közéletünk egész mezején, megfeszített erővel, a végsőig menő áldozattal is „századok mulasztásait pótoljuk".

A haladásnak mintegy fokmérői, a különböző szakgyűléseken, utóbb kongresszusokon kívül, ezek között nemzetközieken is, különösen az általánosabb jellegű kiállítások voltak, a melyeknek hol ipari, hol gazdasági keretei közé mind erőteljesebben nyomult be a művelődés, majd a tudomány és művészet szervezete.

Jól tudjuk azonban azt is, hogy itthon begyakorlódva és nekierősödve, a művelt nyugaton nem tudtuk, mert csakugyan nem is bírtuk a kiállításokon mint nemzet és állam teljes önállóságunkat kifejteni, ezt föltétlenül bebizonyítani; így minden elismerés, a mely mégis jutott, az ismeretes „érdekes népség" mellékízével bírt.

De azért nem lankadtunk!

S a nagy erőfeszítés, melynek végczélja mindenkor és tudatosan a magyar nemzet elismertetése, befogadása az európai művelt népcsaládok közé volt, egyre csakugyan megtanított, arra, a mi nem tartozott a régi magyarság ősi és jellemző erényei közé: megtanított egyesült erővel, tervszerűen dolgozni, a munkát idejekorán megkezdeni és határidőre be is végezni.

Ennek a valóban nagy haladásnak mintegy próbatétele, a mint tudjuk, a magyar állam fennállásának ezredéves fordulóján rendezett, valóban nemzeti kiállítás volt, melynek keretébe külön és a legtávolabbi multba visszaérő történelmi osztálya tartozott.

Az a szerencsés gondolat, hogy a kiállítás e részének megítélésére Európa nyugatának legkiválóbb szakférfiai kérettek föl, ezek a meghivást elfogadták és a történelmi részről fényes, elismerő és komoly véleményt adtak, ez a legközelebbi jövő alakulására döntő hatású volt.

Senki sem tagadhatja, hogy az 1896-iki nagy próbatét és a történelmi részszel elért nagy siker szülte azt az elhatározást, hogy a magyar nemzet a XIX-ik század nagy zárójelenetében, az 1900-iki nemzetközi világkiállításon Párisban megjelenve, ott bármily anyagi áldozat árán is, mint önálló nemzet és állam mutatkozzék be.

Nem tisztem, de nem is tartozik erre a helyre e vállalkozás tervezetéről és végrehajtásáról részletes véleményt mondani és éppen ezért itt csak azt érintem, a mi némileg e könyvvel is kapcsolatos.

Ismeretes tény az, hogy Magyarország a rengeteg tárlat minden tagozatában külön és önállóan rendezte be osztályait, és hogy szervezetének betetőzése, megkoronázása a magyar történelmi pavillonban csúcso-

sodott ki, mely az örök fényű „Rue des Nations“ derekán, az angol pavillon tőszomszédságában foglalt helyet és közfigyelmet keltett.

A vállalkozásnak éppen történeti része volt merészségében példa nélkül álló; mert a magyarok nem vittek ki másolatokat, hanem kivitték a meg sem becsülhető értékű nemzeti, történeti kincsek eredetijét! Elvitték ezeket oly helyre, a hol igaz, összejött mindaz, a mi nagy, dicső és nemes; de az is, a mi bűn. És ez utóbbi azon a világalkalmon ugyancsak felgyülekezett!

A magyar kiállítás legfőbb intézőit csak akkor fogta el a félelem, a mikor a külföld legilletékesebb férfiai azt kérdezték: hogyan merhették Önök ezeket a kincseket annyi veszedelemnek kitenni?

Ám ez a merészség, a mely alapjában véve abban gyökerezett, hogy a valódival küzdjük ki az elismertetést, éppen az utóbbi oknál fogva bizonyult szükségesnek.

Hiába! korunk társadalma még a leghívebb másolattal szemben is tartózkodó — és ott, a hol elismertetésről van szó, csupán az eredetinek hisz.

És bebizonyult az is, hogy hiába való minden okoskodás, mert bizonyos az, hogy a hol a világ itélőszéke előtt egy adott nemzet elismertetése kerül szóba, ott nem kevés jelesének, esetleg a lángésznek fénye és bármily ragyogása, hanem az egész történeti fejlődés a döntő.

Az ember kiválósága, a lángész, minden időben és mindenütt elsősorban egyéni tulajdonság, melynek fénye, egyéntől eredve, erre sugárzik vissza; a nemzetre, a melynek kebeléből kelt, közvetett, visszaverődő és azért hideg fény áradhat csupán. Magára

az adott nemzet egészére csak a történelmi fejlődés menetének kimutatása vethet igazi világosságot, esetleg valódi fényt.

És éppen azért gyakorolta az 1900-iki világkiállításon, a legnagyobb, döntő hatást az, a mit az ú. n. „Petit Palais“ egybefoglalt, a mi a nyilvános, állami gyűjtemények érintése nélkül, magántulajdonból telt ki és annak a nagy franczia nemzetnek egy ezredévre terjedő történetét nyomról-nyomra, kézzelfogható módon magyarázta és bizonyította; és bizonyította a nemzet kulturális fejlődésének fényes menetét, szervesen összefüggő egymásutánban.

A francziák evvel a ragyogó kiállítással alapjában ugyanazt tették, a mit tettek a magyarok történelmi szakaszunkban 1896-ban. És minthogy mi magyarok 1900-ban Párisban is, éppen mint a francziák, összefüggő sorozatban, kézzelfoghatóan és a valódiság alapján bemutattuk történeti fejlődésünk rendjét és menetét, ebben a döntő súlyú történeti alapot: ki is vívtuk az elismertetést.

De máskülönben is rajta volt a magyarság, hogy jóval és valódival vegyen részt az 1900-dik évi világversenyen; különösen avval is, a mi a magyar művelődés fokát és irányait bizonyíthatta. E törekvés keretébe tartozott az az élénk részvétel is, a melyet Magyarország felső művelődési és szakintézményei az 1900-ik évi világverseny alkalmával rendezett kongresszusok töménetlenségében a maguk részére kivettek.

Ezekre az „akkori világkongresszusokra“ nézve a tudományos körök közvéleménye az, hogy tárgyalásaikban, így közvetetlen eredményeikben, nem szántottak nagyon mélyen, a mi különben érthető is volt. Maga a világváros ezernyi-ezer vonzópont-

jával. hozzá a kiállítás szinte elbűvölő fénye, nem kedvezett a kongresszusokat alkotó értelmi erők tömörülésének, elmélyedésének; és akadályozta ezt a nyilvánvaló sokatmarkolás természetes következménye is.

Azonban mindaz, a mit egyesek és intézmények e kongresszusokra a világ minden tájáról készen egybehordtak, kivált a tudományos irodalom képében, mindez kincset jelentett.

És ebben a tekintetben minket magyarokat a kongresszusok már ismerni kezdenek, mert a kormányzat áldozatkészsége, mely az elismertetésért való küzdelemből folyó tudatos cselekvés, lehetővé teszi, hogy művelődési intézményeink igen értékes kiadványokat ajánlhassanak fel.

Az 1900-ik évi nagy alkalomra sem ment el a magyarság üres kézzel. És a mennyiben a magyarok szereplését áttekinthetem, a kongresszusoknak felajánlott tudományos irodalom nagyon értékes volt: mindenki igyekezett, hogy a legjobbat nyújtsa, mert mindenki tudta, hogy a világkongresszusok asztalára letett kiadvány a világ legilletékesebb köreiben fog elterjedni és meg fogja alkotni a magyarság szellemi tartalmának mértékét, ebben értékét is.

Ilyen körülmények között igen helyes volt az a vállalkozás, mely azon a világalkalmon, a hol a magyarság a legkomolyabb alakban vette föl a harczot elismertetéséért, azon volt, hogy ezt a magyarságot tudományos értékű arczképekben, mint emberfajt is bemutassa; még pedig a legilletékesebb testületnek, a Párisban összeült XII-ik nemzetközi anthropologiai és régészeti világkongresszusnak.

Az illető kiadvány főczíme szerint: „Magyar tipusok“ — „Magyarische Typen“ 1900., szöveg

szerint magyar és német; kiadatott pedig a magyar királyi közoktatásügyi kormányzat támogatásával, mint a magyar Nemzeti Múzeum ethnografiai osztályának hivatalos írata.

Ez a két utóbbi körülmény nagy súlyt kölcsönöz a kiadványnak és ennek rendén az e kiadványban közrebocsátott arczképek ez idő szerint mint hiteles, magyar típusok szerepelnek az anthropologia ismeretkörében; nemcsak, hanem mintegy hitelesített fogalmát akarják megalkotni annak a magyar nemzeti arczulatnak, a mely 1900-ban Európa művelt népcsaládjainak rendjébe sorakozott.

Csupán és egyedül az az erkölcsi nagy súly, a mely ennek a kiadványnak a kormányzat és egy központi tudományos intézet részéről megadatott, csupán ez birt reá, hogy e könyvben magával a dolgozattal is foglalkozzam.

A kiadott arczképek nagyban és egészben elütnek attól, a mit közfelfogásunk és nemzeti érzületünk „magyar tipus“ alatt ismer. Különösen a mi az arczok kifejezését illeti, a nyújtott anyagban nem tükröződik a magyarságnak egyetlen jellemvonása sem; sőt sokszorosan annak ellenkezője jut érvényre.

Annak, már a magyar közrendű ember szemében is megnyilatkozó nyugodtságnak, határozottságnak és önérzetnek, azokban az arczképekben még nyomát is hiába keressük.

Már pedig semmi kétség, hogy az arczképnek az anthropologia szolgálatában minden tekintetben jellemzőnek, az ábrázolt ember lényét is visszatükrözőnek kell lennie.

Nagyban és egészben azokkal az arczképekkel szemben az a benyomás támad, mintha úgynevezett

„Lombroso-tipusokkal" volna dolgunk. E benyomás okával is foglalkozik e könyv, mert a tisztázás a tudomány érdeke.

Legfőképpen azonban ellenkezik a hivatalos kongresszusi kiadvány mindavval, a mit saját kutatásaimmal megállapítottam s a mit az ősfoglalkozásról készülő munkám keretébe szántam.

Minthogy nem lehet czélszerű a tudományos köröket a kongresszusi kiadvány tartós behatása alatt meghagyni, ez is indított arra, hogy a tipusra vonatkozó részt már most közrebocsássam.

Hogy ebben a tekintetben mire törekedtem, azt a következő pontok foglalják magukban:

1. Tisztázni igyekeztem a faj fogalmát.

2. Igyekeztem, hogy a „régi szabásból" annyit mentsek meg, a mennyit még lehetséges volt.

3. Az arcz tekintetében belevontam a somatikus testi — rész mellett a lelki — psychikus — részt; ennek rendén pedig az arczjáték — mimika — és arczulat fiziognomika — kölcsönösségét is; még pedig szélelesebb alapon, mert irodalmunkban előzményük nincs.

4. Az irodalomból, illetékesek közléseiből és a magam tapasztalatából összeállítottam a magyar ember jellemzését, mely nélkül az anthropologiai kép tökéletlen, mert néma.

A nem éppen könnyű feladat megoldásánál sokszorosan éltem jó embereim támogatásával is.

Hálám és köszönetem legelső helyen Vámbéri Ármint, az örökifjú mestert illeti, ki egyetlen szavamra azonnal megajándékozott a magyarság származására vonatkozó tömör diagnózissal és összehasonlító jellemzésével. Lekötelezett régi jó emberem Babarczy-Schwartzer Ottó, a kitűnő pszichiater, ritka

irodalom átengedésével; Makfalvay Géza jó barátom sok és igen kitűnő összeköttetés megszerzésével; ezeknek révén köszönettel tartozom Vasdinnyey Aladárnak, Somogy-Nagybajomban, sok, szerfölött becses fényképért; Kacsoh Pál körjegyzőnek az ősi „csimbók" szabatos megfejtéséért; Tuba János régi jó barátomnak közbenjárásáért; Kovács János-nak Szegeden és gyulai Gaál Gaston hű emberemnek becses arczképért; Rudnay Béla Budapest székesfőváros főkapitányának azért, hogy a gonosztevők arczképgyűjteményét megtekinthettem; Satrál keszthelyi fotografusnak kiválóan gondos felvételekért, ugyanezért Wittmann fotografusnak Komáromban; ugyanott pedig Sebestyén, Mórocz és Pati-Nagy uraiméknak szives készségökért. És a kit elsőnek kell vala előrolnom, köszönetet mondok mindig készséges, kitűnő művészemnek és barátomnak Koszkol Jenő-nek rajzaiért.

Laufenauer Károly barátomat, a kitűnő pszichiatert, ki alig egy héttel halála előtt végignézte arczulati meghatározásaimat és irodalommal is támogatott fájdalom — már csak haló porában köszönthetem.

Kelt Noviban, a magyar tengerparton 1902 július havában.

Herman Ottó.

I.

A MAGYAR NÉP ARCZA.

BEVEZETÉS.

A KIINDÚLÁS.

Alig képzelhető nehezebb feladat annál, a mely egy adott nemzet arczát úgy akarja jellemezni, hogy ebben a jellemzésben a nemzet összességének arczulata tükröződjék vissza; vessen világot a nemzet lényére.

Legnehezebb e feladat az „ó-világ“ művelt nemzeteivel szemben, a melyeknél a történelmi menetnek változatos mozzanatai már maguk is sokszorosan keveredést és ennek rendén az eredeti, vagyis kisebb-nagyobb mértékben faji jelleg módosítását, elmosódását, nem egyszer enyészetét jelentik; még pedig leginkább az arczban.

Az értelmi tekintetben legmagasabb fokra emelkedett népek — ma kizárólagosan a mérsékelt égövben Európát lakók — már nem is „fajok“, hanem fajok keveredéséből alakult nemzeti egységek, a melyekre nézve kiegyenlítő, bizonyos fokig jelleget alkotó tulajdonságok, sokszorosan az értelmi fok befolyásától is erednek, a mely a hajlamokra, szokásokra és ezeknek kifejező következményeire nézve nagyon kiható és így alakító is. Hogy azok a különböző természeti viszonyok, a melyek között a nemzetek éltek és

élnek, reájuk nyomták bizonyos egységesítő bélyegüket, az igen világos.

Állanak pedig mind ezek főképen az arczra nézve, melynek vonások szerint való összealkotása legfőbb és legbiztosabb kifejezője az ember belső életének, vérmérsékletének, hajlamainak, érzéseinek, indulatainak, a nyugalomtól föl a szenvedélyek legvadabb kitöréséig; a szellemi nyugalomtól és „lelki egyensúlytól“ az őrületig; a legmagasabb értelemtől a butaságig.

És kifejezője különösen az értelmi fok átlagának, a melyet az adott nemzet elért; ezen belül pedig annak az értelmi foknak is, a mely az egyén tulajdona s a mely egyénről-egyénre különböző; így az arczulat kifejezésében is az. De kifejezője annak a tudatnak is, a melyet az adott nemzet történetének menete benne kifejlesztett.

Európa mérsékelt övének különösen az a része vesztette el arcz szerint szorosan vett faji jellegét, mely rész földirati fekvése szerint medrét és útját alkotta annak az emberáradatnak, a mely egykoron Ázsiából, „az emberiség bölcsőjéből“ indulva, napnyugotnak vette irányát, halomra döntve mindazt, a mit a klasszikus ó-kor teremtett; elsöpörve, vagy elvegyítve erős fajnépeket; eltörölve, vagy elvegyítve hatalmas nyelveket, a melyek klasszikus, magas művelődési fok tényezői voltak és a melyek, későbbi korra maradt emlékekből föltámasztva, a legfejlettebb művelődés forrását, eszközét szolgáltatták és folyton szolgáltatják ma is.

Annak a nagy emberáradatnak a maga egészében és részei szerint nincs pragmatikus története; nem ismerünk ilyet Európa sok részére az előzményekre

nézve sem. Nem pedig különösen abban a megbízható formában, vagy bárcsak elfogadható valószínűségben sem, hogy arra arczok jellemzésének első kisérleteit alapíthatnók.

A népáradatnak elemei pedig még aránylag ifjak, korunkhoz közelállók, ahhoz képest, a mi „*azelőtt*“ volt.

Most furakodunk csak az értelem és az érezadta szerszámmal a Diluvium rétegzeteibe, hogy a palaeolith-embernek — a mammut kortársának — nyomdokait felkutassuk.

Mit nyujthat ennek a néma, alvó rétegnek legfényesebb eredménye az akkori ember arcza és arczulata tekintetében?

Megbízhatót semmit!

Ebben a tekintetben még azokra a délszaki szigetlakókra sem támaszkodhatunk, a ki még ma is a kőkorban élnek, mert a földirati és vele az éghajlati eltérés óriási, ezeknek befolyása az arczulatra szükségképen nagy és mélyen járó, mihelyt a mérsékelt öv egykori emberéről van szó.

De térjünk vissza a középkort megelőző ázsiai népáradat medréhez. Ez a népáradat egymást követő, sokszorosan egymásra toluló emberhullámokat alkotott. És tényleg a hullámzás törvénye nyilatkozott meg benne: hömpölygött, vágtatott, míg akadályba ütközött; ezt csapkodva ostromolta, annyi erővel, a mennyi hadakozó elemében lakozott: néha meghágta az akadályt, egy részével át is csapott rajta: a másik része visszahullott; a vége pedig legtöbbször felszívódás vagy elvegyülés volt. Áll pedig az elvegyülés különösen azokra az elemekre nézve, a melyek a hatalom megtörése után nem tértek vissza az eredet pontjára, hanem helyt maradtak: áll tehát a tulajdonképeni *népre* nézve.

Különösen az arcz kérdésében így egy valóságos „kháosz" elé kerülünk, melynek alkatelemeit, azoknak leszármaztatását megkisérteni hiábavaló fáradozás: különösen lehetetlen akkor, a mikor konkrét alkalmazás a feladatunk.

Így állunk az arcznak ú. n. somatikus, azaz testi része dolgában.

Másképen alakul azonban a viszony, mihelyt a psychikus — lelki — részt állítjuk előtérbe, vizsgálva ezt hatásában különösen az arcz testi részére. Ezen a téren nincs kizárva annak lehetősége, hogy pragmatikus történet nélkül is bizonyos összefüggést kaphassunk, vagyis az őseredettől fogva induló sorozatot alkothassunk, melynek lényege im ez:

A mennyire az emberi Nem fejlődését egyáltalában elgondolhatjuk, még pedig viszonylatban az állatvilág közös tulajdonságaival is, el kell fogadnunk azt, hogy a psyche bizonyos hatásokra, illetőleg ingerekre mindég felelt és hogy ez az arczban ki is fejeződött. Az öröm és ellentétje a bánat, a szeretet és a gyűlölet, az önzés és ellentétje, a gőg és a szerénység, a vágy, az irigység, a jóindulat stb. és ezeknek ellentétjei, ezek mindenha nyilatkoztak, kifejeződtek és nyomot is róttak az ősök-ősénél éppen úgy, mint a mai kor emberénél. A különbség annyi, hogy az összes viszonylatok nyersebbek, kezdetlegesebbek voltak, a minthogy ősibb állapotban levő népeknél nyersebbek és ebben egybehangzóbbak még napjainkban is. De megvoltak, hatottak és megnyilatkoztak mindenkor. És ebben a „*mindenkorban*" megvan az az összefüggés, a melyet az emberre nézve más téren, nevezetesen a történelmin, hiába keresünk.

De hogyha erre a psychikus, szakadatlan sorra

nézve keressük az első kiindulást, szakasztottan ugyanazon lehetetlenségbe ütközünk, a melyet az emberi nem keletkezésének kérdése alkot, vagyis: hol, hogyan és miképen keletkezett az ember? fejlődése melyik fokán keletkeztek emberi érzelmei és indulatai?

Evvel a gondolatmenettel csodálatosan egybehangzik az, a mit ifjú filozofiai iskolánk egyik legképzettebb tagja, Alexander Bernát, a „Shakespeare és Katona" között vont páros huzamban így fejezett ki:

„ . . . a szervezetet genetikusan kell magyaráznunk; *a szellem terén csodás continuitás tárul fel előttünk, sürű szövevénye a jelenségeknek, mely néha a legtávolabbit is egybeköti. Hogyan érthetnők meg az egyest, ha nem ebben a kapcsolatban nézzük?*"

„Igaz, hogy sűrű fátyol takarja a szelleminek fejlődését és minél nagyobb ennek az értéke, annál rejtelmesebb a keletkezése. De éppen azért minden kis világosság hasznunkra válhatik".

„A tömegnek, mint ilyennek, megvan a maga külön lélektana . . ."

Ehhez hozzá tehetjük, hogy mindazoknak az egységeknek is, a melyeket „népek"-nek, „nemzetek"-nek nevezünk, külön, mert sajátos, egész fejlődésükből folyó lélektanuk van; éppen úgy, mint a népek és nemzetek keretében alakuló kisebb egységeknek és le az egyes családokig is. A lélek sajátosságai pedig szükségkép kifelé is tükröződve, láthatóvá teszik azt is, a mi az egységekben közös, de azt is, a mi megkülönböztető tulajdonság.

Semmi kétség, hogy az a hatalmas genetikus alkotás is, a melyet az ó-szövetség öt könyve, a „Pentateuch", foglal magában, a melyet a köztudat egy embernek, Mózses-nek, tulajdonít, szakasztottan

ugyanazokba a nehézségekbe ütközött, a melyekkel megismerkedtünk. És éppen ezért kellett az ismeretlen előzményeket közérthető és reális alakban a psychéből kiteremtenie, hogy azután úgy a testi, mint a lelki — tehát somatikus és psychikus — részben a valóságig eljuthasson, ennek a jövőre irányt szabhasson.

Mielőtt azonban ebbe belébocsátkoznánk, álljon itt az, hogy a bibliával foglalkozó tudomány Mózses öt könyvét — a Pentateuch't — már nem egy ember művének veszi, sőt részei szerint még különböző korból is származtatja, hogy tehát azok, mint egyedül Mózses szellemének szüleményei nem is tekinthetők.

Áll azonban az, hogy a Pentateuchnak Mózses személyével való közvetetlen, szerves kapcsolata, mondhatni azonosítása, éppen a biblia roppant elterjedésénél fogva annyira belenőtt, meggyökerezett a közfelfogásban, hogy azt zavar nélkül rövidesen és egyszerűen kiküszöbölni nem lehet. Így talán czélszerűbb lesz itt, a hol nem szövegek kritikai, eredet szerinti és chronologiai megállapításáról, hanem a Pentateuch tartalmának némi összehasonlító alkalmazásáról van szó, Mózses nevét mint összefoglaló médiumot alkalmazni.

MÓZSES KIINDÚLÁSA.

Elfogulatlanul vizsgálva Mózses kiindúlását, belátjuk, hogy ő kétségkívül az emberi nem legnagyobb és legtudatosabb történetírója és ezen az alapon törvényalkotója. Nem abban az értelemben véve a történetírói nagyságot és alkalmazva a mértéket, a mint ezt korunk történetíró nagyságaira értjük és alkalmazzuk, hanem egészen másban. Macaulay, Gibbon, Ranke vagy Mommsen nagysága abban nyilvánul és gyökerezik, hogy ezek a nagyok kritikailag megállapítható, legtöbbször okmányokkal is támogatott tényekből szerkesztették meg történelmi képeiket és ezekből vonták le következtetéseiket és tanuságtételeiket.

Nem úgy Mózses!

Ő választott népének és ebből kifolyólag az emberiség egy nagy részének — nemcsak egykoron, hanem ma is elevenen hatva — megírta a világ teremtésének menetét, ezt a semmin, vagy a kháoszon kezdve és kora társadalmáig építve; még pedig oly formában, hogy közérthetőség mellett megnyugvást nyujtott a közepes emberi elmének, tehát a legnagyobb társadalmi hatalomnak. És a midőn ezt végbevitte, törvényalkotóvá alakult át.

Mintha kora göröncsérjét vette volna alapul, a ki

az anyaföld testétől elszakasztja az agyag-gomolyt; gyúrja, hogy formálásra alkalmassá tegye; rácsapja a korongra, hogy megtapadjon; elindítja a korongot és ekkor kezének nyomásával edényt alakít; tehát a nyers anyagból, mely formátlan kháosz, indúl ki és műveletek egymásutánjával, melyek *időt* is jelentenek, edényt teremt; azon módon Mózses-nél: az Úr a kháoszból nem csodával, egyszerre, hanem a műveletek egymásutánjával, számszerint hat fogással — időnapok — teremti meg a világot.

Így kapcsolja Mózses össze az Úr hatalmát a közepes emberi értelemmel, mely minden téren, anyagiakban és szellemiekben egyaránt, csak időhöz kötött, így időt jelentő egymásutánnal tudja alkotni a leggyarlóbbat és a legmagasztosabbat egyaránt. A közepes emberi értelem, mely nem hajlandó a lét kérdésének végső okait kutatni, feszegetni, élete folyásának, a reáható jelenségeknek egymásutánját is így látva és érezve, a világ teremtésére nézve megnyugszik Mózses kiindúlásában — a folyamat szövésében. És csak miután az ember megélhetésének előfeltételei meg vannak alkotva, következik az ember maga.

Mózses genezisében az Úr nem indítja meg a megalkotott világegyetem vajudásából eredő, tengerek fenekén serkedező protoplazma sejtelmes, titkon lappangó életét; nem gyűjti s nem csoportosítja a sejteket, nem indítja azoknak oszlását, ebben a különbségek legelső fokozatainak nyilvánulását; nem ebből és ezekből alkotja meg az első embert, hanem ismét csak mint a göröncsér: előveszi az anyaföld formálható faját, az agyagot — azért az anyaföldét, mert a megalkotandó embert egész anyagi létével ehhez kell

kötnie — kiformálja azt az embert és aztán isteni lelkéből lelkezi teremtményét: a genesis szavaihoz alkalmazkodva: teremti az embert a maga saját képére. És éppen ez az, a mi a közepes értelmet megnyugtatja, de föl is emeli, a kezdet feszegetésétől pedig távol tartja.

Mózses történetirói nagysága tehát abban nyilatkozik meg egész hatalmasságában, hogy ő kora és korok emberének felfogható és megnyugtató kiindulást nyújt, evvel a történet folyásának medret ásva irányt szab a jövőbe, mely a közepes elmét, tehát a nagy sokaságot távol tartja az eredet titkának feszegetésétől, mely titokkal csak nagy és fegyelmezett elme foglalkozhatik, nagy és nagyságukban legtöbbször végzetes tévedések veszedelme nélkül.

A SÓMA ÉS A PSYCHE.

Rendkívül vonzó elmebeli foglalkozás Mózses-t módszere kifejtésében és alkalmazásában követni: hogyan fejti ki a tilalom fogalmát abból, a mit nem az értelem, hanem „az ösztön“ megkiván, a mit az immár törvényhozó Mózses korlátozni akar; hogyan származtatja a paradicsomi tilalom megszegéséből a bűn fogalmát és mint az elkövetett bűn folyományát a büntetést, a megtorlást; hogyan kapcsolja össze ezt a sorozatot a veritékes munka fogalmával — a struggle for life első megnyilvánulásával, fogalmának megalkotásával — és végre a halandósággal.

Ekkor átmegy az első, mélyen megalapozott emberi arczulat és formáinak megalkotásához. Minthogy a halandóság fogalma meg van állapítva, a tipus

szerint való megkülönböztetést az életből és ellentétjéből, a halálból fejti ki.

A mohó, önző vágy egybeszakad az irigységgel — Kain — és e kettőből fakad a gyűlölet, a bosszú indulata, melynek vége az erőszakos halál: a gyilkosság fogalma.

És íme előttünk áll a gonosz ember és merő ellentétje — Ábel — a jó; megnyilatkozik az első, új bűn: a számonkérés tényéből pedig kibontakozik az eltagadás vagy hazugság, melynek nyomán föltámad a lelkiismeret, a kín egész hatalmával.

Az áldozásnál az Úr nem a Kainét, hanem az Ábelét fogadja kedvezően. Kaint elfutja az irigység dühe és ekkor: . . . „mondá az Úr Kainnak: Miért gerjedett fel a te haragod? és *miért változott meg a te ábrázatod?*“ Mózses I. 4. r. 6. v.

A mezőre érve pedig, Kain *leüti* Ábelt!

Állapodjunk meg az Úr második kérdésénél egy pillanatra. Tisztán és világosan láthatjuk, hogy Mózses meríthetett ugyan hagyományokból, de nem meríthetett történelmi adatokból, mert hiszen azt vázolja, a minek történetileg megbizonyítható, reális multja nincs és nem is lehet; de a mit a végczél érdekében a közepes emberi elmével el kell fogadtatnia, még pedig mozzanatok meggyőző erejénél fogva.

Erre csak egyetlen módja és forrása van: *az emberismeret*, mely Mózses-nél úgy általános tekintetben, mint saját fajának tulajdonságaira nézve, valóban bámulatot keltő; sőt a korra való tekintetből szinte megfoghatatlan. Mózses történetíró színe alatt *törvényalkotó* s mint ilyennek hatalma, erőssége az *alapos emberismeret.*

ANTHROPOLOGIAI VONATKOZÁSOK.

Ezeknél fogva Mózses bátran mint az anthropologia megalapítója fogadható el; e tudományszak felosztását véve a lelki — psychikus — részének és tartozékainak minden bizonynyal.

Éppen Kain esetéből indúlva, az Úr második kérdése arra van alapítva, hogy az irigységre fölgerjed a harag, ez elváltoztatja az ábrázat kifejezését, mert a felindúlás átalakítólag hat az arcz idegzetén át izomzatára, vagyis a psychikus gerjedelem visszatükröződik az arcz somatikus részén és mindez fokozódik a gyilkosság bűntudata, a lelkiismeret föléledése, a furdalásnak kínja alatt; különösen az addig a szenvedélytől szűz ember első bűnénél.

Az analízisben eddig haladva, a helyzet így alakul: a tett nyomán fölébredt a bűntudat, ennek behatására a lelkiismeret, és ezek *elváltoztatták az arczot.* Ez az elváltozás belső, ú. n. lelki ösztönből kelve, első alakulására nézve az arczon *mimikai* és mint ilyen áll a kutató szeme előtt.

A mimika, mint olyan, kapcsolatai szerint két részre bontható, ú. m, a lelkire — psychikus — és a testire — somatikus. A lelkinek idegingerére megmozdul a testi — az előbbinek alávetett izom és mozgása, az arczizmok összességének vagy részeinek a lelki — vagy ideginger behatása alatti alakulása szüli az arcz különböző kifejezését — az Úr értelmében az *„elváltozásokat"*.

De ezekre a mimikai elváltozásokra nézve ismét két csoportot kell alakítanunk, ú. m.:

1. Az egymást követő behatások alatt rögtön keletkező és gyorsan múló, így tisztán mimikait

— ilyen például a nevetségessel szemben a hirtelen keletkező és múló nevetés egész skálája, melynek állandó nyoma csak idő során kelhet ki — a víg ember, a szomorú ember állandó arczkifejezésében.

2. Azt, a mely tartós, el nem múló, akár psychikus, akár somatikus behatás alatt keletkezik, megmarad és éppen ez által az adott arcz állandó jellegét alkotja meg. Vagyis: a *múló mimikait* a somatikus elemekre való igen tartós, vagy *állandóvá alakult behatás fiziognomiaira*, arczulatira változtatja; magyarul kifejezve: *állandó arczulattá* alakítja.

Hogy Mózses anthropologiájának psychikus részével végezhessünk, a mennyire t. i. itt bevezettük, Kain-ra nézve az utolsó mozzanat az, hogy a bűntudat és a lelkiismeret állandó nyomása alá kerülve, mely psychikus hatalom, arczulata szükségképen somatice átalakult s így megszületett a *gyilkos arczulat*, mai szóval kifejezve Lombroso gonosztevője, a „*homo delinquens*“.

Az első emberpár keletkezésétől, tehát az éden abszolut ártatlanságától kezdve, e pár első ivadékáig, már meg van a rettenetes fokozat: a gyilkos tipusáig.

Az emberiség mai, magasra fejlődött társadalmára, az ú. n. kulturnépekre alkalmazva: a fokozat az alvó csecsemő abszolut ártatlanságától és nyugalmától, tehát a psychikus és somatikus egyensúlyon kezdve, megszámlálhatatlan változaton át elvezet a mámoros állapotban tetrengő, lelkileg elaljasodott, somatice feldúlt arczú alkoholistáig és ezentúl a legaljasabb bűnök alkotta arczulatokig. Ez természetesen általánosságban van mondva, mert egyazon behatás különböző egyénre nem ugyanaz a kifejezés fokozatában; ám ez más lapra tartozik.

A FAJI VONATKOZÁS.

Visszatérek Mózses-hez, ki abban is megjelölte a kiindulási pontot, a mi népét az embertipusok sokaságára, eredetére nézve megnyugtathatta. Eljárása nagyon érdekes, nagy emberismeretre támaszkodó.

Mintegy a Kain bűnéből eredve, a felszaporodó nemzedékek bűnbe sülyednek, ezeket elsöpri az Úr „*Vízözöne*", kivévén Noë-t, családját és állattörzseit. Ezek, a vizek lefutása után, benépesítették a tájakat. De ekkor Mózses az elé a kérdés elé van állítva: hogyan nyugtassa meg népét az embertipusokra nézve, melyeknek különbségei már a nyelvek sokféleségében, úgy a bőr szinezetében és egyebekben is nagyon szembeszökően láthatók voltak?

Ő nem folyamodott, mint mi, a jégkorszakhoz, mely oly kényelmes sok mindenféle kiindulási pont föltevésére; sem ahhoz, a mit Buckle az angol művelődéstörténetében oly nagy éleselműséggel magyarázott, t. i. a természeti viszonyoknak az emberre gyakorolt átalakító hatásához, hanem ismét elővette *emberismeretét*, a *fennhéjázó, hivalkodó ember* lelkületét és erre alapította a jelenség magyarázatát.

Az ő felszaporodott társadalma téglát kezd égetni, meszet olt, hozzáfog a város építéshez és hivalkodó, fennhéjázó indulattól sarkalva, oly torony építésébe kezd, mely a Föld göröngyétől a Jehova trónjáig érjen. Ezt az Úr nem engedi fizikai lehetetlenség gátat vet azzal, hogy a nyelveket összezavarja.

Ez az osztó elv az, mely az értelmi középszernek egészen megnyugtató kiindulást nyujt az elszéledés tekintetében. A mai emberismeret nyelvén kifejezve: az

elemek a mű kivitele, lehetősége és módja fölött „szétkülönböztek“ és elszéledtek. Innen az emberfajok eredete és sokasága.

A FAJ ÉS A VALÓSÁG.

Megérkeztünk volna tehát a tipusok kérdéséig; de nem úgy, mintha a keletkezésre nézve Mózses genezisét fogadnók el anthropologiai alapul, hanem csak azért, hogy emberi elmével felfogható pontról indulhassunk ki.

Naptárszerűen a „világ teremtése óta“ ez idén a 7773-ik évben volnánk; a geológia azonban arra tanít, hogy ez a szám a Föld korszakainak menetében egy másodpercznek oly töredéke, mely úgy viszonylik a korszakokhoz, mint az ember lépése valamely állócsillag távolságához. De hát azt a 7773-as számot az értelmi középszer fölfoghatja, nálunk magyaroknál is, kik a mostani területen elfogadhatóan az első ezer évet kitöltöttük. Azonban azt is tudjuk, hogy ennek minden előzménye és kivált kezdete, bizony sokszorosan ködbe borul. De hát haladjunk és vizsgálódjunk.

Annyi bizonyos, hogy a majdnem nyolcz ezredév lefolyása alatt az úgynevezett ó-világ emberisége roppant áramlatokon, helyváltoztatásokon ment keresztül, a melyek mind módosítólag és bizony átalakítólag is hatottak mindarra, a mit „tipus“ alatt megállapítani lehetséges. És működött különösen az e téren legnagyobb alkotó és átalakító hatalom, melynek neve: *elvegyülés*.

Közszólást használva: az ember feje szédül az elvegyülés okainak és módjainak már egyszerű gondolatára is.

Íme egy kép: bizonyos faragványok nagyon való-

szinűvé teszik, hogy az Ázsia legészakkeletibb részén lakó csukcsok, kiknek életviszonyait Nordenskjöld ismertette meg híres telelése rendjén, a mikor a „Vega" hajóval Ázsiát körüljárta, hogy tehát ezek az éhenhalással folytonos harczban álló nyomorult lények Ázsia délibb tájairól kiszorultak abba a sivár kietlenségbe.

Vannak támasztópontok arra nézve, hogy az északi sarkkör igazi végvidékét lakó eszkimók törzsfájának gyökerei boldogabb vidékről is eredtek. Már pedig ezek a néptöredékek úgy viszonylanak az emberiség nagy tömegeinek korszakok során való áramlásához, mint a száguldó mén patáitól fel- és elrúgott földrögök legkisebb és éppen azért legmesszebbre eső morzsái. A felrúgás és kavarodás ott a legnagyobb, a hol a mén patája bevágott és a honnan kirúgott.

Ilyen tipró, elvegyítő, kirúgó száguldás volt az is, a mit a történelem és az archaeologia a „népvándorlás korszakának" nevez, a mely Kr. u. a negyedik században az ó-világ keletjéről indul, elgázolja a hatalmas római birodalmat, irtja és elnyeli az akkoron élt népcsaládoknak egész sorát és elvegyülés révén új egységeket teremt.

Evvel ismét elértük a kiindúlásban érintett népáradat medrét és felvethetjük a konkrét formát.

ALKALMAZÁS.

E tipró és elvegyítő száguldásból mi magyarok, még pedig kialakult, ránk nevelt történelmi tudat alapján már Kr. u. a negyedik század során szoktunk részt kérni, még pedig a hunnok rettentő fellépése révén, a melyeknek áldozatul esett a góthok hatalmas biro-

dalma és a kikkel a székelységet hozták némelyek kapcsolatba. Elfogadható az, hogy a hunnok a magyar Alföldön megtelepedtek.

A hunnok megtörtek. És ekkor, a mi reánk nevelt történelmi tudatunk „tabula rasa"-t gondol, a melyet azután avarok töltenek be, kiket Carolus Magnus, a germánok hatalmas császárja, csak a nyolczadik század végén bírt megtörni, a mikor ismét „tabula rasa"-t szokás gondolni, a melyre végre a tizedik században a magyarság kerül.

De nemcsak lehet, hanem kell is föltennünk, hogy mindazoknak a száguldó néphullámoknak, a melyek a mai Magyarország területén megvetették lábukat, idők során itt csak hadihatalmuk tört meg; ez tünt le, enyészett el, — részben talán visszavándorlás során is.

Az azonban, a mi népelem volt, habár csak részben is, de megmaradt, hogy az áramlás rendén a hatalomra vergődő vagy lépő új hullámmal elvegyüljön. A magyar történelem az ethnográfiával és archeologiával karöltve *ezt* ismeri el mint megállapításainak elsőrendű feladatát és hogy ez mélyen belevág a *tipus* kérdésébe, az csak természetes. És ekkor itt az anthropologia feladata.

Ám a magyar tipus kérdését nemcsak a fölvetett nagy elvegyítő, elenyésztető népáradat nehezíti, hanem nehezíti különösen az is, a mi nagyban és egészben már történelmi időkben folyt. Az ország a világrész középpontjához tartozik; mélyen fekvő síksága hegységektől körülvéve, nyugotra nyíló medenczе-feneket alkot; a medenczékbe pedig gördül minden felszabadult kavics, rög és ebbe siet minden megeredt vízcsöpp: a gravitáczió törvényénél fogva. És a medenczék televényes fenekére ereszkedik minden idők hódító hatalma

is. Mert a tehetség a megélhetés hatalmas forrása. Ez is gravitáczió.

Magyarország alföldjének tehetsége mindenkoron nagy marasztó és hivogató hatalommal bírt: azért dúlt végig rajta a tatárjárás, a török hódítás, a faj irtására vagy legalább elvegyítésére törő hatalmi vágy el az új korig.

És áll az, hogy az ország területén csak a politikai egység, az egységes magyar állam képében van meg: a szó szoros értelmében vett *faji egység* ninesen: uralkodó, államalkotó a magyar: de ez az elemek áramlásából sokat olvasztott magába: nyelve tanusága szerint a messze multak homályában is sok elemmel érintkezett és körülötte mai területén és mai napiglan is szünetlenül folyik az elvegyülési, kiválási, felszivódási, némely ponton mintegy endozmotikus folyamat. Ha ehhez hozzávesszük még azt is, a mit a mai magyarságnak úgyszólván már fölszinén is látunk, az oly megkülönbözött részeket, mint a kunok, jászok, bessenyők, palóczok, barkók, csángók, székelyek stb., a melyeket a magyar nyelv kapcsa egybefűz és hozzávesszük mindazt, a mit csak az összehasonlító nyelvészet, a néplélek megnyilatkozásai - folklore - a kritikailag tisztázott történet oldhat meg: akkor tisztán és világosan látjuk és bevalljuk, hogy a „*magyar faj*" megállapítása az anthropologiának legnehezebb problemái közé tartozik.

De az is bizonyos, hogy a feladat megoldása első sorban magyar feladat, attól visszariadnunk nem szabad, mert mi állunk legközelebb saját történelmünkhöz, mi pillanthatunk be legmélyebben a néplélekbe és mi ítélhetjük meg legbiztosabban a társadalmi alakulatok jelentőségét: egy szóba foglalva, mi tudhatjuk meg és érezhetjük is legjobban, mi az: „*magyar*"?

TÜZETESEBB MEGHATÁROZÁS.

Annak, hogy mi az „*magyar*“? meghatározásában tudományosságunk körülbelül oly helyzetben van, mint volt Mózses az emberiség kérdésében. Ennek somatikus-anthropologiai részét Béla király névtelen jegyzőjének krónikája alapján csakugyan nem tisztázhatjuk; nem dönthetjük el a faji kérdést lege artis az embertan mai követelménye szerint sem, mert erre nézve az a krónika semminemű alapot sem nyujt, a mennyiben följegyzései még a hatalmi menet és a nemzetségi egymásután tekintetében sem követelhetik maguknak a hiteles pragmatikusság erejét. És így vagyunk a krónikások összességével szemben is, mihelyt az abszolut anthropologiai és faji érték kerdését vetjük föl. A bizonytalanságok kháoszából bontakoznak ki a „Gesta Hungarorum“, a melyeknek értéke maga is állításos.

Így és nem máskép állunk a „*magyar*“ kérdéssel a testi — somatikus — anthropologia tekintetében. Ez nem akar kisebbítése lenni azoknak a nagy, fáradságos kutatásoknak, a melyek a származás és fejlődés nagy problemáját ostromolták és folyton ostromolják és sok nagybecsű anyagot vetettek felszínre; de az állítást az okolja meg, hogy azok a fáradságos kutatások a végső következtetésben egymásnak sokszor, sőt legtöbbször merőben ellentmondanak és ebben az ellenmondásban rejlik tagadása az abszolut értéknek, mihelyt faji tekintetben a biztos döntést keressük. Az „*ethnos*“ tekintetében itt van a Hunfalvy kialakult iskolája, mely ethnografiai és nyelvészeti alapokon Ázsia északkeleti részeiből származtatja a magyarságot és szemben evvel áll Vámbéry iskolája, mely a magyarságot, mint *ethnost*, nyelvével egyetemben kizárja Ázsiából! Közbe

legyen vetve, hogy ez majd minden európai kialakult nemzetnél így van, másképpen nem is lehet, mert mindennek messze multja a *kezdetlegességből* indúl, ez pedig éppen ezért szükségképpen bizonytalan.

Egészen másképen állunk a „*magyar*“ kérdésben, mihelyt a problema psychikus részét vetjük fel és ezt az emberismeret komponáján latoljuk, hogy következtetésekhez juthassunk.

Ha Mózses a felismert általános emberi tulajdonságok „lelki“ részéből indúlva, ezeket „választott népe“ sajátos tulajdonságaival vetette egybe és a nyert eredményhez alkalmazta törvényhozói alkotását, ezt a mindenesetre helyes utat mi is követhetjük a „*magyarság*“ kérdésében, mihelyt az általános emberit vesszük és egybevetjük azokkal a „lelki“ tulajdonságokkal, a melyek a magyarságra nézve sajátosak ma és a melyeket a multban sem vonhatott kétségbe alaposan senki sem.

Ezeknek a sajátos tulajdonságoknak a megállapítása, az arczban való tükröződése e mű végczélja.

A BEOSZTÁS.

A feladatnak szorosabb értelemben vett anthropologiai része most már így alakul.

Első helyen áll a testi — somatikus rész — mely a testi tulajdonságokat vizsgálja és egybeveti, hogy számbeli átlagokból sajátosságra következtessen. Ez a rész kiváló súlyt helyez a *méretekre*.

E mellett áll a psychikus rész, mely a szellemi tulajdonságok egészét a maga egész kihatásában karolja fel, így tehát az ú. n. „folklore“ vagyis néplélektan körét is alkotja meg, mely a nép lelkének szavakban kifejezett eszmekörét s az ehhez kötött fogalmakat és cselekményeket öleli fel, világot vetve a jellem sajátosságaira is.

A históriai anthropológia a harmadik ágazat, mely a szaktudomány szempontjából véve az ember keletkezésével és testi fejlődésével foglalkozik, e dolgozat köréből azonban tudatosan ki van rekesztve, mert sorozatai — mint tudjuk — szakadozva-ingatagok.

A méretekre alapított *somatikus* anthropologiához szegődik azonban a *fiziognomika*, az arczulat tana is, mely a magasra fejlődött fotografozást fogadva szolgálatába, az arczulatok kifejező jellegének összehasonlító tanulmányozását teszi lehetővé és igen fontossá; de éppen ezért a *psychikus* anthropologiának azt az ága-

zatát is rendkívül jelentőssé avatja, a melyet *mimikának* nevezünk, a mely az arczulatnak hajlam, vérmérséklet szerinti, de indulatok, szenvedélyek és érzelmek behatása alatti változatait is jelenti és tárgyalja és az ethikai tartalmat és értéket sugározza vissza.

A fiziognomika és mimika szerves kapcsolatban hatnak egymásra. És minthogy a kölcsönös hatás bizonyos föltételek mellett állandó jegyeket teremt, semmi kétség, hogy mind a két ágazat az anthropologia következtetéseire és tanuságaira nézve súlylyal bír. Éppen ezért ezeket számon kívül hagyni, vagy elhanyagolni nem is szabad, nem is lehet. Semmi kétség, hogy kellő számú méretekből kivont arányszámok alapján megkülönböztethetjük az egyik nemzetet oly nemzettől, melynek méretekre alapított arányszámai lényegesen vagy észrevehetően mások; de a pusztán testi méretekre állapított tanuság csak a test mérhető anyagi különbségeit mutathatja ki; a lelki, jellembeli sajátságokat, a melyeket csak a lelkület tükrözésével, az arcz izmainak játékával és a nyomon támadó kifejezéssel bír kimutatni: ezeket a szokásos mértékvételekkel megállapítani nem lehet.

A magyar tipus arczulatának meghatározásánál tehát, ezúttal némely somatikus viszonyon kívül, különösen a két utóbbi ágazat, a fiziognomika és mimika mindavval, a mi hozzájuk megokoltan fűzhető, lép elénk, mint a feladat megoldásának legfontosabb része.

Vessünk azonban egy futó pillantást az ágazatok állására is, úgy, a mint az a magyarságra nézve eddig kivehető.

Mindaz, a mi a letűnt XIX-dik század utolsó napjáig a közönségesen vett somatikus irányban a

magyarság kérdésében történt, csak parányi töredék, mely az egyetemes somatologikus részben is csak magamagát példázta, a „*magyar*“ fogalomra nézve pedig még csak halavány feltevéshez sem nyujtott elfogadható alapot, mert egyebeken kívül a történeti és társadalmi, ethikai stb. kriteriumok vagy teljesen hiányzottak, vagy elégtelenek voltak.[1]

Nem kisebb baj volt eleddig a „magyar tipusoknak“ vett, vagy föltett egyének ábrázatáról, illetőleg arczulatáról fölvett fényképeknek vagy jó rajzoknak hiánya, mely oly szövevényes és éppen azért szerfölött nehéz kérdés megoldásánál, a minő a „*magyar arcz*“ fogalmának anthropologiai teljes meghatározása, rendkívüli fontossággal bir. És merőben hiányzik még a kisérlet is arra, hogy a magyarság jelleme, ethikai tartalma szerint, élete viszonyaival kapcsolatban egy egységes képben és ezen túl összehasonlító alapon összefoglalva megalkottassék.

Így ennek a szerfölött nehéz problemának az említetteken kívül egyáltalában finomabb részeiben való megoldásához még a nyelvészet, folklore, história és összehasonlító ethnografia is hozzájárul; ezentúl igen lényeges szerepe és súlya van az *arczképhez* kötött összehasonlító vizsgálódásnak, tehát a fiziognomikának és mimikának is kölcsönös és alakító

[1] Ide tartozik Weisbach művében „Körperuntersuchungen verschiedener Menschenrassen“ Berlin, 1878, a magyar fajra vonatkozó rész, mely mindössze húsz magyar katonán végzett méretekről akarja a „magyar“ fogalmát megállapitani, a nélkül természetesen, hogy e katonák leszármazására vonatkozó finomabb kriteriumokat megszerezhette és számításba vehette volna. Ugyanebbe a sorba tartoznak azok a töredékek is, a melyek irodalmunkban Lenhossék József, Kőrösi József, Lázár István és újabban mások neveihez fűződnek. Ez nem kicsinylő kijelentés akar lenni, mert a feladat nagysága és nehézsége töredékül mutatja ki a korlátolt alapra fektetett, különben jó művet is.

hatásukban. Minthogy pedig ezek — tudtom szerint — a „*magyar*" fogalomra nézve tüzetes vizsgálat és meghatározás tárgyát mindeddig nem alkották, e fejtegetésnek czélja pedig éppen ez, elkerülhetetlennek vélem, hogy a vizsgálat alkalmazott részét mindenek előtt a fiziognomika és mimika tanának lényegesebb tartalmával bevezessem.

A FIZIOGNOMIKA ÉS MIMIKA ÁLLÁSA.

ARISTOTELES.

Aristoteles. Mint sok egyebekre, úgy a fiziognomikára is az első, legrégibb ránk maradt forrás Aristoteles[1], ki azonban megjegyzi, hogy már előtte is némelyek kisérletet tettek, bizonyos népek — egyiptomiak, thrákok, szittyák — sajátságainak meghatározásával, hogy azoknak más népeknél való fölismerése esetén, emezeknek lelki sajátosságaira következtethessenek.

Ez volna tehát az összehasonlító módszernek első lépése.

Azt is kétségtelennek tartja Aristoteles, hogy az emberi ábrázatban a szenvedélyek nyomot vésnek: de erre nem fektet súlyt; mert szerinte ugyanazok a lelki tulajdonságok nem egyformán nyilatkoznak: az ábrázatba pedig ugyanazokat a nyomokat különböző lelki ingerek is véshetik. Ám, csodálatosképen, Stagira nagy bölcse, ismételve mondva, éppen ezekre nem fektet súlyt, noha már bennök van mai felfogásunk csirája s e valóban nagy elmének induktiv — tapasztalati — iránya tulajdonképen az elemző

[1] Tafel, Ostander und Schwab: Griechische Prosaiker. B. 226. v. ö. Piderit D. Th. „Mimik und Physiognomik" II. neubearb. Auflage 1886. p. 146. é. t.

és összehasonlító eljárást kellett volna megragadnia és ajánlania.

E helyett Aristoteles azt vitatja, hogy az embereket az állatokkal kell egybevetni és a közös jegyekből a közös tulajdonságokra kell következtetni. Ez a módszer azután Aristotelesnél kisüti, hogy a vastag orr — mint az ökörnél — az embernél is lustaságot jelent; a tompa orr — mint az oroszlánnál — az embernél is nagylelkűség jele; a durva szőr — mint az oroszlánnál és vadkannál — bátorság; a puha szőr — mint a nyúlnál — gyávaság stb. stb. jele. Tehát nemcsak a vonás, mely az ember és a gerinczes állat arczulatában már a koponya alapjában véve egységes alaptervezeténél fogva bizonyos fokig megvan, s a mi, mint látni fogjuk, Darwint is vizsgálatokra indította, hanem már a puszta anyagi tulajdonság is, mint a szőr durvasága vagy puha volta egyező jel akart lenni. Aristoteles így nem boldogulhatott.

SCHACK SOPHUS.

Schack. Ez a teljesen tarthatatlan nézet azonban időnként csodálatosképen föl-föléled és egész komolysággal széles alapon — alig húsz évvel ezelőtt — a dán festész és fiziognomikus Schack[1] foglalkozik vele. Egész sorát adja az ugyancsak összeerőszakolt fejrajzoknak, melyek szerint össze vannak hozva a francziák vitéz tábornoka, Kléber feje az oroszlánéval, Bernadotte a sassal, Voltaire a majommal, Talleyrand a rókával, Ferencz császár a birkával, egy jütlandi egyházfi a pudlival, a párisi rikkancs az agárral, Robespierre a hienával stb. stb. Az egészet Piderit[2]

[1] Schack, Sophus: „Physiognomische Studien. Autorisierte deutsche Ausgabe. 1881. von Eugen Liebich. pag. 42, 115. é. t.

[2] Piderit i. h. p. 149—150.

„módszeres őrültségnek“ bélyegzi. De azért van Schack-nál egy becses tétel is, az, a hol a *szemre* nagy súlyt fektet, ezt a *„lélek tükrének“* nevezi, a *„legközvetetlenebb átmenet pontjának, a melyen a test a lélekbe átszáll“*, mi megfordítva helyesebb.

Schack szerint *az arczulatban a szemé a főszerep*, mert ez nyujtja *„a láthatatlan szellem látható formáját“*.

Ennek az Aristoteles-Schack-féle irányzatnak megvilágítására szolgáljon itt a többek által is fölhasznált „Kléber és az *oroszlán*“-féle párosság kiábrázolása.

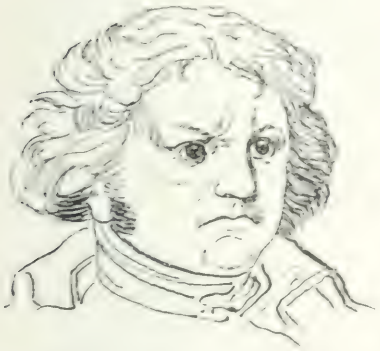

1. Kléber tábornok. (1753—1800).

2. Schack oroszlánja.

Schack az oroszlánt Buffon nyomán így jellemzi:

„Az oroszlán haragja nemes, rettenthetetlensége nagylelkűséggel párosult, természete sensibilis“.

Kléber franczia tábornokot (1. kép) azután így viszonyítja az oroszlánnal:

„Óriás, tagbaszakadt test; és a midőn szája és szeme a daczot, a vad és féktelen bátorságot árulta el, haja pedig bozontosan és szabadon árnyékolta be homlokát, mégis a többi nemes vonása megfontoltságról és nemességről tanuskodott, a mely bátorsága fölött uralkodott, azt irányította“.

Hozzáteszi Schack, hogy Mirabeau, a franczia forradalom nagy szónoka is, hasonlítván az oroszlánhoz, mitől sem rettent vissza.

Egy pillantást vetve Kléber és az oroszlán feje rajzára, — 2. kép — mely a Schack-félének faksimiléje, legott meggyőződünk róla, hogy Schack mondásához híven, mely szerint a szem a lélek tükre, mindenekelőtt a szemeket erőszakolta össze, a nélkül, hogy különben helyes fogalma volt volna az oroszlán fejealkotásáról, szájáról, szeméről, orra alkatáról és sörényéről. Ha a két fejet hajától, illetőleg sörény-szőrözetétől megfosztjuk, ki fog tünni, hogy minden hasonlatosság megszűnik, így tehát a hasonlatosságot nem a vonások rokonsága, hanem inkább a szőrözet, illetőleg hajzat alkotja meg, a mennyiben ez egyáltalában lehetséges.

Különben is mindaz, a mit Kléber-ről, az első franczia köztársaság tábornokáról tudunk, bizonyítja,

3. Kléber tábornok feje Guérin szerint.

4. Az oroszlán feje Specht szerint.

hogy bátorsága semmiben sem hasonlított az oroszláné hoz, úgy t. i. a mint az oroszlánt a természet-

história ismeri. Az oroszlán tud futni, tud félni is: prédáját meglopja és nem irtózik az orozva támadástól sem. Kléber megvetette a veszedelmet, ezt kifejezte szájának metszése: daczosan elszánt volt: de nyilt és egyenes jellem. A szemközön álló merőleges ránez, mely a tekintetnek sötét kifejezést ad, Klébernél nem volt meg: az oroszlán helyes képén ellenben megvan. Az igazságot a 3. és 4. kép mutatja, a mely művészkéztől eredve, a viszonyt helyesen tünteti föl.

Az Aristoteles-Schack-féle alapon sokkal inkább hasonlítható az oroszlánhoz például a már süketülő Beethoven, a kivel e műben találkozni fogunk.

LAVATER J. C.

Lavater J. C.[1] a XVIII. század végén igen nagy zajt ütött fiziognomiai „tudományával", mely azonban nem volt az: de a kor áramlatai kedveztek az emberek kiismerését czélzó okoskodásnak és maga Goethe sem tudta magát teljesen kivonni a hatás alól. A sok, részben hatalomban levő hívő, roppant népszerűségre segítette Lavater-t és e népszerűség még ma is rezeg. Leghatározottabb ellenese

LICHTENBERG G. C.

Lichtenberg G. C. — a szó legszorosabb értelmében Lavater kortársa — volt, a mennyiben az előbbi 1742-ben, az utóbbi 1741-ben született. Lichtenberg főművében[2] tulajdonképen két mondatban foglalja össze bírálatát és nézetét. Az egyik ez: „A pathognomikus — szenvedély — jegyek, gyak-

[1] Lavater J. C. „Physiognomische Fragmente". 1775—78. Leipzig — és: „L'Art de connaitre les Hommes. Édition Moreau". 1807.

[2] Lichtenberg G. C. Ueber Physiognomik gegen Physiognomen, pag. 516—517 et pag. 481., mind a III-ik kötetben.

ran ismételve, nem tűnnek el egészen, hanem fiziognomiai nyomokat — állandókat — hagynak hátra az arczulatban".

A másik ez: „A működő szenvedélyeknek vannak jegyeik és tagadhatatlan, hogy ezek nyomot is vésnek; *ebben rejlik az, a mi a fiziognomikában igaz*".

Ez a felfogás egészen helyes és visszasugárzik a genezis idézett helyére is, a mikor t. i. az Úr Káin-tól ábrázatjának elváltozását kérdi.

Nem lehet e mű feladata, hogy az irodalom megközelíthető részének fonalán a fiziognomikának, mint tudományos disciplinának ingadozását fejlődése során kifejtse; messze vezetne és a végczélra nézve nem is lényeges; de érinteni kell

GRATIOLET, PIERRE [1] vizsgálatait, mert ő inkább a testtörzszsel foglalkozott s az indulatok hatásának symbolikáját adta. Az tagadhatatlan, hogy a psyche behatása alatt álló és megnyilatkozó testmozgások vizsgálata szintén fontos, mert szerves összefüggésben áll részei szerint az indulatokkal és azoknak az arczban — a szóban való kifejezését kiegészíti, érthetőbbé, hatásosabbá teszi. A kérő, áldó, visszautasító stb. arczkifejezéssel a kéznek, karnak és a testtörzsnek is megfelelő mozdulata, illetőleg tartása van, és ebben nemcsak sok az egyéni, de a faji és nemzeti jellem is.

DARWIN, CHARLES.

Most már átmegyünk Darwin művére [2], nem azért, hogy alapul vegyük, hanem azért, mert úgy-

[1] Gratiolet, Pierre: „De la Physiognomie et des Mouvements d'Expression", Paris, 1865.

[2] Darwin Ch. „Der Ausdruck der Gemüthsbewegungen bei dem Menschen und den Thieren. Aus dem Englischen übersetzt von Victor Carus. Stuttgart, 1872." V. ö. Henry Hughes: „Die Mimik des Menschen auf Grund voluntarischer Psychologie". Frankfurt, 1900. Bevezető rész.

szólván egy tételbe foglalható jellemzésével nyitható meg vele a modern felfogás és áramlatainak sora. Mint mindenben, úgy a fiziognomikában is Darwin felfogása tökéletesen tudományos és az, a mit valamely művével meg akar világítani, lapidáris rövidséggel ugyan, de ki van fejezve már műve czímében is. Ide tartozó művének czíme: „The expression of the emotions in Man and Animals", magyarul: „Az indulatok kifejezése az embernél és az állatoknál" legott és tisztán megmondja, miről van szó. Megtudjuk mindenekelőtt, hogy noha az emberrel az állat viszonyítva van, ez nem történik sem Aristoteles, sem Sophus Schack értelmében, mert Darwin nem a külső tulajdonság vagy hasonlatosság, hanem a belső ingerből támadó indulat *mimikai* kifejezését tartja szem előtt, mely forrása és eredete szerint embernél és állatnál egységes. Ezt azonban nem állítja az általános ember- vagy állattan szolgálatába, hanem erősségeket keres benne leszármaztatási tanának kiépítéséhez. Ezen az ösvényen valóságos mérhetetlen finomságokhoz juthatunk el, melyeknek szavakba foglalt meghatározása szinte lehetetlen. Így egyebek között, hogy minden ember, szakismeret nélkül is, mintegy ösztönszerűleg tudja: mikor örül, mikor búsul, mikor figyel, mikor haragszik, mikor dühös, mikor fél stb. a kutya? Veszi pedig ezt észre az illető indulat külső kifejezéséből, a mint ez a psychikus, vagyis belső ingerből kelve, mimikai alakot ölt, melyet azonban finomságai szerint szavakkal meghatározni akarni, lehetetlen. Így van az az embernél is, noha — mint látni fogjuk — ennél az indulatok tükröződése és meghatározása kérdésében már sok történt.

Még ezeknél is mérhetetlenebb finomságokhoz

jutunk el, ha a hangot vesszük. A kis fitiszmadár egyetlenegy, csak párszor ismételt szólamából „kiérezzük“, hogy a kis szárnyasnak bánata esett — ezt *kiérezzük* az emberéből is!

Darwin nagy fáradsággal végzett vizsgálatokkal még azt is megállapította, hogy a természetes állapotban élő népek mimikája — szemben a művelt népekével — sokkal több közös vonást, mint eltérést mutat.

Darwin műve azonban csak nagyon közvetve tartozik e dolgozat végczéljához; de Darwin-t mellőzni nem lehet, mert mindenképen súlylyal bír és Piderit — kire nemsokára reátérünk — műve bevezetésében kimondja, hogy bármit is tartson a kritika Darwin művéről, bizonyos az, hogy a tárgy tudományos, beható művelését ez indította meg.

DUCHENNE DE BOULOGNE.

Duchenne de Boulogne, egy kitünő franczia anatómus és kisérletező fényesen kiállított műve,[1] Darwin és Piderit művét megelőzőleg, tehát úgy jelent meg, hogy a két előbb nevezett tudós még tekintetbe vehette.

Duchenne irányát már a „mécanisme“ szóval jellemzi; de ezenfelül a bevezető részben kiemeli, hogy ő verulami Bacon következő tételéből indul: „*A kisérlet kérdés a természethez, annak megszólaltatására*“.

Nem figyeli meg az embert, mikor indulatai belső ösztönből, tehát psychikus behatásból kelve, az arczon tükröződnek, hanem az így keletkezett, ismert — sokszor azonban csak feltett — arczulatokat az elektromosságnak az arcz különböző izmaira való reáhatása útján, tehát mesterségesen állítja elő; hozzá

[1] Duchenne de Boulogne G. B. „Mécanisme de la physiognomie, du analyse électro-physiologique de l'expression du passions“. Paris, 1870.

még nem is különféle, más-más természetű emberen, hanem túlnyomóan nagy részét egyazon, már koros és láthatóan, nagyon kifejlődött és gyakorlott arcizmokkal bíró színész arcán. Így alkotja meg az indulatok felszines képeinek egész skáláját a nyugalomtól a halálfélelemig, a mosolytól a féktelen dühig.

Piderit[1] kritikája erre nézve a következő: „Az izmoknak e mozdulatai — t. i. elektromosság behatása alatt — nem belső, hanem külső ingerből, nem saját, hanem másnak — a kisérletezőnek — akara-

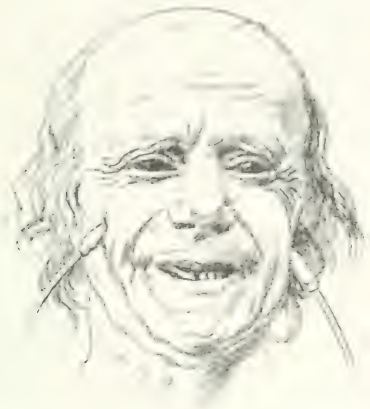

5. Duchenne, a sirás két faja egyazon arczon.

tából folynak, azért ily arczfintorítások — „Grimassen" — kevéssel járulnak ahhoz, hogy bizonyos indulatoknak, bizonyos arczizmokkal való összefüggését földerítsék". Ez a kritika tökéletes volna, ha Piderit hozzáfűzi ezt: annyival is inkább, mert ugyanaz az indulat a különböző vérmérsékletű egyének arczán nem egyazon módon és különösen más-más fokban tükröződik.

[1] Piderit: „Mimik und Physiognomik" — v. ö. 1. jegyzet — pag. 6.

Az nagyon természetes, hogy DUCHENNE-nek az arcz mind a két fele hatalmában áll és így az arczfeleken más-más izmot téve ki az elektrikus ingernek, a két arczfélnek külön kifejezést is adhat.

Hogy az olvasónak legalább fogalma legyen DUCHENNE eljárásáról és ennek hatásáról, erre szolgál a bajosan megszerezhető és drága műnek egyik felemás arczulata, 5. kép.

Tisztán látható, hogy a jobb arczfélen a száj fel van rántva, a bal félen nem, ahhoz képest, a mint az elektromosság a kis járomizomra és a felső ajkat emelő izomra is reá hat, a melyeknek megfelelően a ránczozat és a szem összehúzása is alakul s így a sírásnak két fokozatát alkotja meg. Úgy látszik, hogy DUCHENNE-nek különösen ilyen kisérletei indították PIDERIT-et kicsinylő és kemény ítéletének kimondására.

DARWIN ítélete DUCHENNE művéről ellenben ez:[1] „DUCHENNE nem bocsátkozott annak bizonyításába: miért húzódnak össze bizonyos izmok bizonyos szellemi behatások alatt és miért nem mások? De mégis kimutatta azokat az izmokat, a melyek legkisebb mértékben állanak az akarat ellenőrzése alatt". Be kell vallani, hogy ez az ítélet igazán az imponderabiliák legszélsőbb határait érinti.

Amde DUCHENNE műve a mi feladatunkra nézve nagy értékkel bir, a mint ez alább az ú. n. „*magyar típusok*" méltató tárgyalásánál világosan ki fog tűnni. Addig is folytatjuk.

PIDERIT THEODOR.

PIDERIT már többször idézett művének második kiadása — mely itt alapul van véve — szavakban

[1] DARWIN: Der Ausdruck der Gemüthsbewegungen etc. etc. 1872. pag. 4.

és megfelelő rajzokban rendszeresen tárgyalja az indulatoknak - - de a hajlamoknak és vérmérsékletnek is — az arczulatban való kifejezését; sematikus képeit pedig, a hol szükséges, tipikus egyének arczképeivel is támogatja. Az utóbbiak között Goethe, II. Frigyes király, Richelieu, Locke, II. Katalin, Jean Paul, Beethoven, Kléber, I. Napoleon, Luther, Franklin Johannes Müller stb. és ezentúl több ókori szobrászati remek, mint Laokoon, Brutus, Nero. El kell ismerni, hogy ez a mimikának és a fiziognomikának első, rendszeres kézikönyve, mert az okot és okozatát szerves kapcsolatban adja és nem feledkezik meg a külső behatást követő ú. n. ösztönszerű mimikáról sem.

Igen szép és jellemző különösen némely részében a mű bevezetése: „Az arcz játéka a szellem néma nyelve. A népek szóbeli nyelve különböző és változik; az arczulat néma nyelve ellenben valamennyi embernél ugyanaz. A vadembernél éppen úgy, mint a művelt európainál, a rabszolgánál éppen úgy, mint a királynál, a gyermeknél éppen úgy, mint az aggnál a hangulat, az érzés, a vágy és a szenvedély egyazon módon nyilatkozik meg. Az arcz nyelve oly világos, hogy a gyermek már zsenge korában kiolvassa anyja arczából a szomorúságot, a kedvetlenséget", - – hozzátehetjük, hogy a jókedvet és szeretetet is. „Minden ember megérti a szellem néma nyelvét; megtanulja empiricze és nem vesződik nyelvtanával. De az is igaz, hogy a mennyire felkarolták a nyelvek tanulmányozását, épp annyira hanyagolták el az arczkifejezés néma nyelvének mívelését."

„Johannes Müller az ember élettanáról írott korszakalkotó művében,[1] még a XIX-dik század első

[1] Müller, Johannes: „Handbuch der Physiologie des Menschen."

felében is azt mondta: „Az arczizmok viszonya bizonyos szenvedélyekhez teljesen ismeretlen". Bell, Oken, Huschke, Harless még mindig bizonytalanságban tapogatódznak s így tart ez Darwin-ig, ki azonban csak azt veszi, a mi tanát támogatja; a tárgy tudományos felfogását és mívelését azonban tagadhatatlanul ő indította meg."

Piderit felfogása szerint — éppen úgy, mint Schacknál is — az arcz mimikájában a kifejezés legfőbb szerve, igazi „organum principale", *a szem*, és minthogy fejtegetéseink rendén, lényeges oknál fogva, ugyanerre a szervre kell a legnagyobb súlyt fektetnünk, már itt adjuk azt, a mit Piderit a szemre nézve megállapit.

„Nagyon kellemetlen behatásoknál, különösen akkor, ha azok hirtelenséggel következnek be, a szem erősen hunyorít; de ily behatásoknál csak ritkán zárul egészen és tartósan, azért, mert a szemen át kapcsolódunk legbensőbben a külvilághoz és éppen ezért a szem teljes behunyása rendén elveszne annak lehetősége, hogy önállóan fölismerjünk, cselekedjünk, a mi pedig a veszedelemmel szemben tehetetlenséget jelentene."

„Minden hirtelen támadó behatás, mely a látást éri és a szemet esetleg veszélyeztethetné, azonnal és villámgyorsasággal hozza mozgásba a védőszerkezetet és még mielőtt hogy a veszedelmet helyesen felfoghatnók, a védelemről tudatosan gondoskodhatnánk, ez a becses szerv már, mintegy ösztönszerűleg, védve is van."

„Ha a szemet hirtelenül támadó, vakító fény éri, a szem rendesen nem zárul be egészen, hanem a homlok bőre az, mely merőleges ráncot vet, azaz a szemöldökizmok — összerántó — megfeszítésével előkészíti a szem behunyását. A merőleges homlokráncokban tehát

a behunyás szüksége jelentkezik és így ezek a ránczok a látás érzékének kellemetlen érintését jelentik."

De jelentenek más okból mást is!

Külön a szemhunyorításról szólva, PIDERIT ezeket mondja: „A szemizmon két rész különböztethető meg: egy belső, központi és egy külső, körzeti; mindkettő külön-külön mozgatható. A hunyorításnál a belső, központi izomrostok mozdulnak meg s ez vagy tudatosan, vagy ellenkezően történik. A szemet behunyhatjuk, a hányszor csak akarjuk; de akaratunkon kívül is bezárul, még pedig:

1. A művi érintésnél:
2. A hirtelen, erős látási behatásnál:
3. A hallást erősen érő ingerleknél."

Nagyon jellemző, helyes és e mű végczéljaira nézve fontos az, a mit PIDERIT a mimika és fiziognomika közötti szerves kapcsolatról mond, a mint következik.

„Fiziognomiai jegyeket csak azokon a részeken kereshetünk, a melyek a szellem működésének hatása alatt állanak. — Ezek különösen az izmok és ezek között különösen *az arcz izmai*. Ezeknek az izmoknak futólagos, mimikai mozgásai, sokszoros ismétlés rendén, fiziognomiai vonásokká alakulnak, vagyis állandó — habitualis — jegyekké válnak."

Ha figyelembe vesszük azt az irányt, a melyet a mimikára és fiziognomikára nézve eddig jeleztünk, csak természetesnek fogjuk találni, hogy a bekövetkezett haladás az élesebb megkülönböztetések és tüzetesebb meghatározások terére lépett. És valóban LOMBROSO CÉZÁR a rendellenességek felé fordult, míg MANTEGAZZA PAOLO inkább a normális jellegeket vette elő.

LOMBROSO CÉZÁR.

Lombroso inkább szellemes, mint rendszeres. De éppen előbbi tulajdonságánál fogva sok meghatározása szálló igévé vált. Így a lángelme és az őrültség szerves rokonságáról szóló. Ő abból indul ki, hogy a gonosztevő mint olyan születik és hogy szervezetének, különösen fejének, alkotásánál fogva az. Ebből az elvből indúlva ki, megállapítja a jellemző jegyeket.

Főművében[1] a legfőbb jegyeket így adja:

A született gonosztevő.

Füle. elálló.
Haja: tömött.
Szakálla: gyér.
Homloküregei: boltozatosak.
Állkapcsa: roppant.
Pofacsontja: széles.

A gyilkos.

Szeme: vérbenforgó, üveges, jeges, merev tekintetű.
Orra: nagy, sokszor sas vagy héjjaorr.
Állkapcsa: csontos, erős.
Pofája: széles.
Haja: göndör, tömött, sötét.
Szakálla: gyér.
Ajaka: keskeny.
Szemfoga: nagy.
Álmatagsága: — nystogonus — gyakori.

Előfordulnak még:

Féloldalú arczrángatás, vigyorgás, fenyegető fogvicsorítás úgy, hogy a szemfogak láthatókká válnak.

Füle: mindig elálló.

[1] Lombroso C.—Fränkl M. O. „Der Verbrecher — Homo delinquens — in anthropologischer, aerztlicher und juristischer Beziehung.“ Hamburg, 1887—90.

De Lombroso szerint a nemes arczú gazemberek sem ritkák; ilyenek voltak: Lacenaire, Bouchet, Sutter, Golardi, Jacovone, Malagutti és mások.

Hogy milyen eljárás során, az nem tartozik ide, de Lombroso eljut a gonosztevő-tipus két csoportjának felállításáig, a melyeket a jellemző jegyek szerint így osztályoz:

Első csoport:

Roppant állkapocs.
Gyér szakáll.
Tömött haj.

Második csoport:

Elálló fül.
Hátraszegett homlok.
Kancsalság.
Görbe orr.

A szem jelentőségére nézve jellemző az, a mit Lombroso a hirhedt Vidocq-ról jegyzett fel — élt 1775-től 1857-ig — ki kalandos életet folytatva, tolvaj, gályarab, hirhedt rendőrkém volt és azt mondta, hogy „egyetlen jól kilesett pillantásról biztosan fölismeri a gazembert".

A rendes — normális jelenségeket széles alapon

MANTEGAZZA, PAOLO

tárgyalja.[1] A tulajdonságokat részben Ghirardelli és mások alapján így osztályozza:

Vad: a tobas, pampa, maori, viti.
Szelid: a chiriguano, guaraná.
Apatikus: a patagon, aimara stb.
Komikus: a néger.

[1] Mantegazza, Paolo: „Physiognomik und Mimik. Vom Verf. genehmigte Uebersetzung von R. Löwenfeld I., II." Leipzig, 1890.

Buta: a hottentotta, ausztráliai.

Intelligens: az európai.

Tüzetesebben meghatározva ezeket adja:

Egyiptomi: ravasz, zsugori, buja, de tanulékony és ügyes.

Thrák: alattomos, lusta.

Szittya: kegyetlen.

Gall, a transalpin: nehézfejű, durva, büszke.

Olasz: kiváló a tóga nemességétől (ez egy kissé „laus propria“).

Görög: élénk.

Sziriai: zsugori.

Ázsiai: fajtalan, buja.

Spanyol, Szicziliai: tüzes.

Portugál: melancholikus, de sanguinikus is; erőteljes, de nehézfejű.

Német: flegmatikus, de cholerikus is; nagy és együgyű.

Franczia: flegmatikus, cholerikus.

Svajczi: *ezt csak a nyilt tekintet jellemzi.*

Zsidó: hadaró, kapkodó, kurtán végező. LENZ szerint aránylag több epével bír.

A mi a testtartás, mozgás jelentőségét illeti, itt MANTEGAZZA FUESSLIN nyomán a következőket adja:

„A tartás és mozgás minősége sokszor élesebben jellemez, mint az arczulat. A tartás, illetőleg mozgás a nyugalomtól föl a szenvedély, az indulat kitöréséig oly jellemző lehet, hogy a *magyart* — szószerint „*Hungar*“, — szlávot, illirt és oláhot a testtartás tisztes voltából — Anstand, — a fej hordozásából és a taglejtésből lehet felismerni és jellem szerint is osztályozni.“

Itt egyszerűen rámutatok Gratiolet irányára v. ö. pag. 38. mely a testtörzs symbolikájával foglalkozott.

Annak megfelelően, hogy az európait „intelligens"-nek osztályozta, fejtegetéseinek során azt is hozzáteszi, hogy Európa különböző népeinek mimikája első sorban a legkiválóbb lelki psychikus sajátosságoktól ered.

Ehhez képest Európára nézve két csoport alakítható, ú. m.:

Expanziv mimikája van az olasz, franczia, szláv és orosz népnek.

Konczentrikus a német és a skandináv népnek.

És evvel megérkeztünk ahhoz, a mit Mantegazza a szemről mond:

„Úgy az igaz, mint a színlelt érzelmek mimikája legvégül abba szorul, a mit a „*lélek tükrének*" nevezünk, ez pedig a *szem*" tehát éppen úgy, mint Schack és Piderit". Mikor látszólag már minden mimikai kifejezés elsimult és azt hinnők, hogy a teljes nyugalommal van dolgunk, mintegy összefoglalva látjuk az ember bensejében uralkodó érzelmeket, dúló indulatokat *a szemben*. Ezt az éles megfigyelő nem is téveszti el." Talán nem is kell itt külön reámutatni Vidocq imént felhozott állítására.

Mantegazza-nak itt kifejtett sorozata a következőben tetőz és ezt immár képhez kötjük:

Az intellektuális energiának két legkiválóbb képe:

1. ***Az alkotó képzelő*** erő, 6. kép.
2. ***A kutató gondolkozás***, 7. kép.[1]

A képzelő erő kifejezésénél mindazok a mozza-

[1] Mantegazza i. h. p. 464—466. Fig. 4, 5, 6, 7.

natok, a melyek a *szem és száj* központjában tetőznek, az arcz periferiája felé *kisugárzók*, tehát centrifugálisok. 6. kép.

A gondolkozó arczkifejezésnél ellenben a mozzanatok az arcz közepén a *szemre és szájra* nézve összpontosulók, tehát a centrifugálissal ellenkezők. 7. kép.

6. Mimikai központ: „Az alkotó képzelő erő kifejezője.“

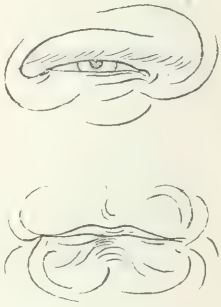

7. Mimikai központ: „A kutató gondolkozás kifejezője.“

Az inspirált ember létén kívül, a nyilt szemhatáron keres; a gondolkozó mintegy önmagába fordul.

A képzelődő kifejezés sokszor átcsap pathologiai alakzatokba, ilyenek a lelkesedés, a költőiség és fel az őrületig.

A gondolkozó kifejezés, ha túlhajtásba csap, átmehet elragadtatásba, merevségbe, sőt butaságba is.

Egyáltalában a mimikában a végletek törvénye uralkodik: a végletek érintkeznek és sokszor egyazon színben összefolynak.

Mantegazza szerint tehát az arczulat mimikai középpontja a *szem* és a *száj* kifejezés kölcsönösségében nyilatkozik meg.

HUGHES HENRY.

Hughes műve a legújabb mű, a mely azonban inkább csak fölemlítendő, s egyfelől és némileg összefoglalója, másfelől elméleti és böleseleti kifejtője a mimikáról és fiziognomikáról írott forrásműveknek, így azoknak is, a melyeket itt tárgyaltam. Hughes Henry[1] műve az ember mimikájáról szól a „voluntarius lélektan" alapján, mely a közönséges lélektanhoz oly viszonyban áll, mint a Cartesius-féle alaptétel elváltoztatása a voluntárius, mondjuk akarati irányban az „akaratos" t. i. kétértelmű volna.

Az elváltoztatás íme ez: Cartesius tétele, mint végső foglalatja az emberinek: *„cogito, ergo sum"*, azaz: ***„gondolkozom**, tehát vagyok"*: voluntáriusan elváltoztatva, vagy módosítva: *„volo, ergo sum"*, azaz: „gondolkozom" helyett ***„akarok**, tehát vagyok"*.

Ennek kifejtését azonban még megelőzi egy költemény, mint világos bizonyítéka annak, a mit, a kiindulást keresve én is hangsúlyoztam, hogy a szakadatlan összefüggést, a continuitást csupán a lélektani viszonylatokban találhatjuk — a fajiakban, vagy történelmiekben nem. Ám álljon itt két jellemző versszak:

Als durch des Allmächt'gen Arm
Babels Turm in Schutt zerstoben,
Hat ein unzählbarer Schwarm
Völkersprachen sich erhoben.

Gleich, nur eine Sprache blieb
Allen Zeiten, allen Ländern:
Wie auf der Gefühle Trieb
Unsre Mienen sich verändern.

[1] Hughes Henry: „Die Mimik des Menschen auf Grund voluntarischer Psychologie." Mit 119 Abbildungen. 402 pag. Frankfurt a/M. 1900.

Magyarul:

A midőn a nagy Úristen
Bábel tornyát összetörte:
A népnyelvek áradatát
A világon szétsöpörte.

Csak egy maradt érintetlen,
És ez ma is uralkodik:
Az, mely belsőnk ösztönéből
Az arczunkról sugározik.

Az egész kötött formában, de bizony csak halaványkifejezése annak, a mit PIDERIT, tudásból indulva, oly szépen fejezett ki — l. pag. 43, — a midőn az arcz játékáról, mint a szellem néma nyelvéről szól.

Ezenkívül élesen jellemzők az előszó következő részei: „A jelenkor a tett ideje. A míg a XIX. század első fele a szemlélődésnek hódolt, addig a második fele erélyes cselekvésre késztetett. Azelőtt a művészet és a bölcselem uralkodott a szellemeken, most a technikáé és az orvostané az elsőbbség, a fölény. Ez a változás Európának valamennyi kulturnépénél következett be, leginkább azonban Németországban, hol egykoron GOETHE-ben az oly magasra becsült Ideál — eszmény — jelent meg, manapság azonban BISMARCK, mint el nem ért példa — Vorbild — áll előttünk".

„Ugyanennek az átalakulásnak a lélektan is alá kell hogy vesse magát, mint a mely a szellem tudományának alapját nyujtja . . . hiábavaló minden idegenkedés, vonakodás, SCHOPPENHAUER merész vállalkozása után már csak idő kérdése, hogy mikor tér át a lélektan értelmi — intellektuell — felfogásától a voluntarius irányhoz".

„Éppen úgy, mint az értelemről szóló tan, a *tolmácsolás* doktrinája is empirikus módon talált, élettanilag biztosított erősségek sorozatára van fektetve, a mely erősségek a feltevések és magyarázatok — Interpretationen — kiválogatásánál ellenőrzésül szolgálnak: a tulajdonképeni analizisek és dedukcziók, természetesen mindig az önönmegfigyelésből vétetnek".

Ha a könyvben letárgyalt kategoriák bizonyos sorozatát iktatom ide, meg fogunk győződni, hogy a könyv egy adott nép jellemző arczulatának meghatározásához csak kevéssel járulhat hozzá. Tárgyaltatnak az ellenszenv, az undor, a tisztelet, a félelem, a gyanakvás, a figyelem, a felháborodás, a szem meresztése, a szájtátás, a gond, a borzalom, a kegyetlenség, a vidámság, a keserűség, a fennhéjázás, a gúny, a csók, a mosoly, a nevetés, a megvetés, az irigység, a fütyülés, a köpés, a nyelés, a büszkeség, a rosszakarat, a sírás, a düh, a harag stb. stb.

A tárgyalás nem összehasonlító, sem nem az egyazon belső ingerből támadó okozatnak személy de sokszor nemzet — szerint való különböző megnyilatkozásának méltatása, abban az értelemben, hogy p. o. a féktelen düh vérmérséklet szerint az egyiknél felordítással, fogvicsorítással, az arcz összes vonásainak feldúlásával, a test féktelen mozdulataival járhat, mely körmölésben, harapásban, fojtogatásban tetőzhet, — míg másnál csak a szem beszél, vérben forog; a testtörzs nyugodt; a kitörés pedig az, hogy a kéz tőrt ragad és belédöfi áldozata, az okozó, szivébe; fejszét, követ ragad és egy csapással sujtja agyon azt, a ki az okozó; a vakdühben azt is, a ki éppen útjába kerül —

Hogy különösen a szenvedély, az indulat nemcsak

különböző egyéneknél, hanem népeknél is különbözően nyilatkozik meg, még pedig mimikailag is, így tehát mindez alkalmas arra, hogy az egyén és az egész nép arczulatában állandó, tehát jellemző vonásokat teremtsen, az bizonyos.

A midőn még megjegyzem, hogy HUGHES minden sémái, diagrammái és mathematikai formulái, vagy képletei mellett is sokszor lényeges anatómiai viszonyok meghatározásánál igen nagyokat botlik, mint p. o. abban, hogy a könnyed mosolynál némelyeknél az orczán képződő gödröcskét onnan származtatja, hogy az orcza bőre a *járomcsonthoz (!)* hozzánőtt,[1] holott az, a mint később látni fogjuk, egészen másképen keletkezik, álljon még itt az is, hogy a képek legnagyobb része PIDERIT-ből van véve s hogy felhasználja a BORÉE[2] féle mimikai arczképeket is, a melyek azonban nem az arcznak belső, érzelmi ösztönből eredő elváltozását ábrázolják, hanem igen fejlett arczizmokkal bíró és rendkívül gyakorlott színész arczának mondvacsinált kifejezései; mint ilyenek pedig bizonyos tekintetben alatta állanak a DUCHENNE-féle arczoknak, mert teljesen egyéniek, holott DUCHENNE előre jelzett izmok elektromos ingerlésével bármely egyén arczán azonos kifejezést tudott teremteni, ha a fokozatban nem is, mert az izmok fejlettsége és gyakorlottsága egyénenként különböző, de lényegben mindenesetre.

Evvel bevégeztük azt, a mit e könyv végczéljára nézve történelmi szempontból elmondani szükségesnek tartottunk.

[1] HUGHES, p. 350. „ . . . bisweilen tritt ein Wangengrübchen auf, *wo die Haut an das Jochbein angewachsen*".

[2] BORÉE, „Physiognomische Studien" Stuttgart 1899.

AZ ANATÓMIAI KÉSZSÉG.

Mindenekelőtt meg kell ismerkednünk az emberi arczjáték — mimika — készülékével, vagyis azokkal az izmokkal, a melyek különböző behatások alatt, majd ösztönszerű, majd tudatos, majd visszaható mozgást végezve, mint okok okozatai az arczkifejezést alkotják meg; kizárásával azoknak, a melyek mesterségesen — Duchenne — vagy gyakorlás útján, mondva támadnak — Borée.

Ezeket az izmokat teljes egyensúlyban, tevékenységben és azokban az elváltozásokban kell némileg megismernünk, a mely utóbbiak állandó arczulati jegyet vagy jegyeket alkothatnak vagy alkotnak meg.

Az izmok magyarázatát avval kell megelőznünk, hogy a szerzők a beosztásban és megnevezésben nem egybehangzók. Nagyban és egészben Piderit és Duchenne összeállítását követjük. Az eredményt a 8-dik kép tünteti föl, a magyarázat pedig ím ez:

A. Homlokizom.
B. Szem körizma, felső fél.
C. Felső szempilla.
D. Alsó szempilla.
E. Szem körizma, alsó fél.
F. Járomizom, kisebb.
G. A felső ajak tulajdonképeni emelő izma.

H. A felső ajak és orrczimpa közös emelő izma.
I. Nagy járomizom.
J. Nevető-izom.[1]
K. Száj körizma.
L. Háromszögizom.
M. Szemöldök-összerántó izom.
N. Gula-izom.
O. Pallóizom.
P. Orrczimpatágító izom.[2]

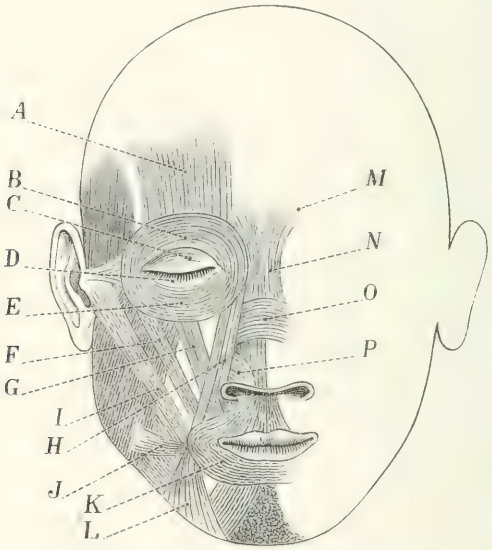

8. Az emberi arcz mimikai készsége.

[1] Piderit-nél, i. h. fig. 5, *h.*; szöveg pag. 121. sub. „Schwächere Grade des Lachens". Mihalkovics-nál: „Leíró emberboncztan": mosolygó-izom.

[2] A tudományos elnevezés szerint: *A.* Musculus frontalis. *B.* M. orbicularis palpebrarum, pars superior; *C.* Palpebra superior; *D.* Palpebra inferior; *E.* M. orbicularis palpebrarum, pars inferior; *F.* M. zygomaticus minor; *G.* M. levator proprius labii superioris; *H.* M. levator communis labii superioris et alae nasi; *I.* M. zygomaticus major; *J.* M. risorius *K.* M. orbicularis oris; *L.* M. triangularis; *M.* M. corrugator supercilii; *N.* M. pyramidalis; *O.* M. transversalis nasi; *P.* M. dilatator alae nasi. A magyar elnevezéseknél, e könyv természeténél fogva a közérthetőségre törekedtem.

MIHALKOVICS.

Egyetlen pillantás az arcz izmainak sémájára legott arról győz meg, hogy azoknak játéka rendkívüli változatosság mellett, sokszorosan kölcsönös és úgyszólván egyénről-egyénre nézve fokozat szerint módosítható.

Az érzékszervekről szólva MIHALKOVICS [1] a nyilások körül levő izmok szerepét érinti s áttér az arczizmok játékára is: „Az arczizmok a homlokizommal együtt, a kedélyhangulatot és a szenvedélyeket fejezik ki s az arczjáték — mimika — tőlük függ. Hogy ez annyira változatos és *egyénileg jellemző*, annak okát az arczizmok változó fejlettségében és végződésük finomabb viszonyainak eltéréseiben kereshetjük. Nevetéskor és síráskor minden embernél ugyanazok az izmok működnek; de a finomabb árnyalatokban rendkívül sok a változat".

Ezekben a jól megfontolt és éppen azért messzevágó szavakban azután közvetlenül az is benne van, hogy a műveltségi fok, a vérmérséklet s a jellemet alakító összes viszonyok hatása, egyénről-egyénre, de nemzetről-nemzetre is, árnyalat képében észrevehető és kifejthető.

Lássuk azonban, hogyan osztályozza működésük szerint az arcz izmait DUCHENNE.

Az elektromos áramnak kitéve — tehát nem természetes, benső ösztönből — megteremti:

A. a homlokizom: *a figyelést;*

B. a szem körizmának felső fele: *a megriadást;*

C. } a szempillák izmai: *a megvetést;*
D. }

E. a szem körizmának alsó fele: *a jóakaratot;*

[1] MIHALKOVICS Géza: Leíró emberboncztan, p. 623.

F. a kisebb járomizom } *a sírást:*
G. a felső ajakemelő izma }
I. a nagy járomizom: *az örömet;*
L. a háromszögizom: *a szomorúságot;*
M. a szemöldökizom: *a fájdalmat;*
N. a gulaizom: *a támadó indulatot;*
O. a pallóizom: *a bujaságot;*
P. az orrczimpa-tágító: *az iszonyatot.*

A mint tudjuk, Duchenne mesterségesen előidézett arczkifejezéseinek inkább csak sematikus értelme és értéke van; a séma próbaköve, tehát értékének meghatározója a természetes alapokon, belső ösztönből alakuló arczkifejezés.

KISÉRLET.

Tegyünk itt ezen a helyen egy kisérletet az arczjáték egy szövevényesebb formájának megfejtésével.

A gula-, homlok-, szemöldök-, szemkörizom, a száj körizmával és az ajakemelővel összejátszva, az

9. Az iszonyat.

orrczimpa kitágitásával és a száj nyitásával: megalakitja belső *ingerből, tehát természetes indulatból kelve*, az *iszonyatot kifejező arczot* — 9. kép.[1] — De bizonyos

[1] Piderit i. h. fig. 19.

az is, hogy a ható erő az idegrendszeren át nemcsak az arcz izmait ingerli és készti az arczkifejezés megfelelő alakítására, hanem a hatás másban is megnyilatkozik: az iszonyat hangot is ad, sőt bizonyos paralitikus állapotba ejti az egész testet, melynek közkeletű kifejezője a *„kővé meredt az iszonyattól"* magyar mondás.

LEONARDO DA VINCI.

Ha tehát DUCHENNE mesterséges eljárásával az iszonyatot csak az orczimpát tágító izomhoz köti, ez elégtelen, mert PIDERIT szerint — s ezt már a 9-ik képre vetett egyetlen pillantás is kiveheti — az iszonyat kifejezését alkotó mozzanatok rendkívül szövevényesek. Magát a kifejezés egészét PIDERIT a nagy LEONARDO DA VINCI[1] szavaival adja, a mint következik: „A legyűrteket, megverteket, a rendetlenségbe hozottakat halaványarczczal, *felhúzott szemöldökkel* fessétek, melyeknek *köze* s a *fölöttük levő hús tele legyen ránczokkal;* az orrlyuk tája kivülről néhány ránczczal, a melyek a szem kezdeténél végződnek. Az orrlyukak — illetőleg czimpák — mint a mondott ránczok *okozói*, *fölvetve legyenek* s az *ívalakban felhúzott felső ajak* láthatóvá tegye a fogakat, a melyek az alsóktól távol állva, a legyűröttnek panaszos kiáltását jelezzék".

A nagy mester leírása fedi a 9-ik képet, így lehetővé teszi az illető arczizmok meghatározását, a mint ezt fentebb láttuk is.

A többi mozzanatot, mely az iszonyattal járva, nem az arczon folyik, DARWIN i. m.[2] így adja: „A szív gyorsan és erősen húzódik össze, úgy, hogy

[1] LEONARDO DA VINCI: „Tractat von der Malerei", Nürnberg, 1724.

[2] DARWIN i. h. 297.

a bordákhoz ütődik. A bőr halaványnyá lesz, akárcsak az elájulás kezdetével, alkalmasint azért, mert az idegközpont, a mely az edényidegzetet befolyásolja, oly mértékben ingerelve van, hogy ennek következtében a bőr kis élőerei összehúzódnak. Csodálatosképen a hideg bőrön hideg veríték is kitör, a mi annál különösebb, minthogy a veríték-mirigyek akkor szoktak működni, mikor a bőr meleg. A bőr szőrözete fölmered s a felület izmai reszketnek. A szív megzavart működésével egybevág a lélekzet meggyorsítása is. Egyike a legjobban kifejeződő mozzanatoknak: valamennyi izomnak a megrázkódtatása. Ez okból és a száj kiszáradása folytán a hang rekedtté, bizonytalanná válik, vagy el is veszhet: Obstupui, steteruntque comae et vox faucibus haesit".

Tisztán és világosan kivehetjük ezekből, hogy az egyetlen kitétellel „*iszonyat*" kifejezhető, az arczon kiválóan és élesen tükröződő mimikai kép csupa összetartozó, egymást kölcsönösen kiegészítő mozzanatból áll, melynek gyökérzete a szervezet egészébe is terjed. És könnyen belátható, hogy a könnyen iszonyodó egyénnél az iszonyat bizonyos jegyei állandó nyomokat is hagyhatnak, tehát arczulatiakká — fiziognomiaiakká — válhatnak.

A SZEM OSZTÁLYOZÁSA.

Mielőtt néhány arcz elemzésébe fognánk, szükségünk van még némely részlet letárgyalására, mely a mű végső czéljára nézve igen lényeges.

Ezek között első sorban áll a szem, mely, mint tudjuk, a szerzők egybehangzó ítélete szerint „*a lélek tükre*".

Piderit többször idézett művében így osztályozza a szem pillantását:

1. *Fáradt vagy lusta* a pillantás, a mikor az ember testi ok nélkül fáradtan vagy álmosan néz; ebből a szellem lustaságára, gondolatszegénységre lehet következtetni. Piderit ennél a meghatározásnál csupán a határozott ok okozatát tartja szeme előtt, a midőn rámutat arra a körülményre, hogy a legélénkebb szellemű ember is lehet fáradt, álmatag vagy lusta tekintetű — ha nem érdeklődik vagy éppen unatkozik; ekkor, Zimmermann[1] szerint: „Der weiseste Mann sieht gerade so aus, wie ein Dummkopf, wenn er Langeweile hat“ — magyarul: A legbölcsebb ember is, ha unatkozik, olyan, mint a filkó. Ám ez a meghatározás csak a mimikára vonatkozik; a reánk nézve fontosabb állandó viszony, az arczulati — fiziognomiai — másképen alakul. Mi magyarok, kik sok, részben fajilag meglehetősen tisztán maradt keleti elemekkel — örményekkel, zsidókkal, délszlávokkal együtt lakunk, igen gyakran találkozunk a fátyolozott pillantással, mely különösen a sémi tipussal sokszorosan együtt jár — 10. kép — s a melynek jellem-

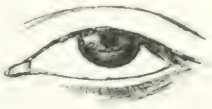

10. A fátyolozott pillantás.

zése a következő: a szem kiválóan szép, hosszúkás metszésű; a pillák kiválóan hosszúk, ezért árnyékolók, selymesek; a szem fejérje a szemcsillag *alatt* is látszik, maga a szemcsillag ellenben, majdnem fele átmérőig, a felső pilla *alá* van bevonva. A szem tekintete látszólag fáradt, révedező, bánatos, epedő; ha a

[1] Zimmermann: „Der Mensch“. V. ö. Piderit, p. 174.

jellegek fokozottak, akkor a szem *álmos* benyomást tesz, sokszor oly mértékben, hogy az álmosság másra is úgy átragad, akár csak az ásítás.

2. *Az élénk pillantás*: „A ki különös ok nélkül, közönségesen gyors és élénk tekintetet vet, a szemét élénken ide-oda veti, az élénk szellemű“. A pillantás e nemének ábrázolására elégséges a teljesen rendes szem képe — 11. kép — mely, kissé jobban nyitva,

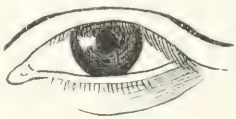

11. Rendes pillantás.

úgy azonban, hogy a szem fejérje sem a szemcsillag fölött, sem alatta ne legyen látható s a szem élénk járása mellett, jól kiadja az élénk szem *élénk* voltát, míg abban a helyzetben, a melyben itt rajzolva van, kiadja Piderit harmadik faját:

3. *A szilárd tekintetet*. „A kinek tekintete átható, szilárd, vagyis a kinél a szemgolyó izomzatának mozgása sajátosan feszes: az erélyes a cselekvésben, a gondolkozásban, vagy mind a kettőben is. Ilyen természetű szeme, valóban klasszikus formában, Johannes Muller-nek, a XIX. század egyik legnagyobb tudósának volt, ki átható tekintetével „kinézte“ előadás közben a hospitánsokat“. Ez volt tekintete Deák Ferencz-nek és Lord Derby-nek — 1799–1869 — is, hozzá kell azonban tenni, hogy a szilárd, átható tekintetnek alkotó járuléka a szemköz merőleges ránczozata és a szemöldök ívezete is, a mint majd ki fog tűnni.

4. *A szelíd tekintet*. Leginkább a nőnemhez van kötve és a szemcsillag bizonyos árnyalásával előállítva.

Piderit rámutat a növényevő állatok szemére, a juhokéra, a tehenekére, hozzátehetjük az őzsutáét, szarvastehénét, a gidákét. Ezeknek szeme nem kereknek látszó, mint az átható tekintetű ragadozóké, hanem a felső pilla ráborulása egyesülve a hosszú pillaszőrökkel, vonzó, nagy szelídséget kölcsönöz a tekintetnek. Ezért Homérosznál a szelíd tekintetű Juno istennő: „βοῶπις tehénszemű".

5. A *kalandozó tekintet*-nek rendesen erkölcsi alapja van: a könnyelműség jellemzője.

6. A *nyugtalan tekintet*, mely bujkál, meg nem tapad sokáig; lehet szégyenlősség, félénkség kifolyása, de a gonosz lelkiismereté is; nem tekintve azt, hogy betegség következménye is lehet.

KAULBACH.

Kiegészítésül álljon itt még a meredező szem — 12. kép — melynek az a jellege, hogy a szem

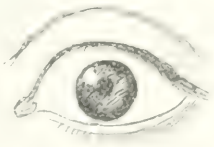

12. A meredező szem.

fejérje a szemcsillag fölött és alatt is látszik. Mimikailag a legnagyobb meglepetés kifejezője; pathologiailag kivált bizonyos őrültséggel jár — kitünően adta Kaulbach az „Irrenhaus" egyik boldogtalanján[1] ; de más betegségek járuléka is lehet.

A többi tekintet, mint: a titkos, a pedáns tekintet, az elragadtatás, a rajongás tekintete éppen csak meg legyen említve, mert csak kevéssé tartozik e műre.

[1] Piderit. i. h. fig. 77.

AZ ORR OSZTÁLYOZÁSA.

A szem után legnagyobb súly az orra esik, mint a mely az arcz és arczulat megalakulásához, jellemzéséhez igen kiváló módon hozzájárul; hiánya a legszebb arczot, kivált a mi európai szemünkben, azonnal visszataszítóvá teheti.

A kiálló és merész ívben előtörő sasorrtól a pisze vagy fitos alakzatúig, az átmeneteknek egész sorozata bontható ki; de bizonyos jellemző formák, a melyek a hozzájuk fűződő átmeneteket úgyszólván egybefoglalják, azért mégis felállíthatók.

Topinard[1] öt ilyen törzsformát állít fel, ú. m. a *sas-*, *héjja-*, *egyenes-*, *pisze-* és külön a *sémita* orrformát.

Én itt hat törzsformát állítok fel azért, mert a *húsos* ornak még nem rendellenes formája, nálunk

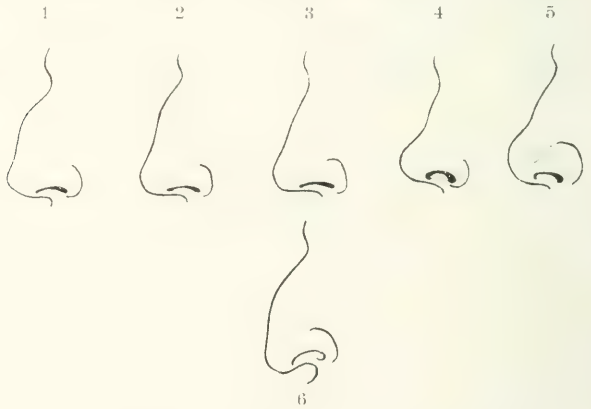

13. Orrformák.

Orrok: 1. sas; 2. héjja; 3. egyenes; 4. pisze; 5. husos; 6. sémita.

gyakori. Ehhez képest a 13. kép adja meg e törzsformákat a mint következik:

1. *Sas;* az orrtőben *tágas* nyergességgel, tompább csúcscsal.

[1] Ranke, Johannes: „Der Mensch", 1887. II. Band, pag. 43.

2. *Héjja*: az orrtőben *szűkebb* nyergességgel, sokszor a gerinczen külön púppal; hegyesebb csúcsesal.

3. *Egyenes*: enyhén hullámos orrgerinczczel.

4. *Pisze*: behorpasztott gerinczczel, fölvetett orrhegygyel.

5. *Húsos*: tetemes, tompa orrhegygyel.

6. *Sémita*: szűkebb nyergességből azonnal domboruló ívvel, mely majdnem, vagy elébe is vág a hegynek.

A mi a *sas*- és *héjja*-orr különbségét illeti, a mennyiben ezt a két formát igen gyakran összezavarják, megkisértem itt a tisztázást, mert mind a kettő a magyarságnál nem ritka.

Amennyiben a két elnevezés madarakról van véve, adom a *sas* és a *héjja* csőrének — népiesen

14. 1. sas feje; 2. héjja feje.

orrának — pontos rajzát és hozzáfűzöm az ornithologiai jellemzést is.

A *sas* csőre = orra, tövétől fogva *egyenesen* indul — 14. 1. — és csak a vége felé konyul le íves kampóban; az *egyenesen való indulás* megfelelője a tágasabb nyergességnek.

A *héjja* csőre = orra, tövétől kezdve rögtön ívesen konyul kampóba — 14. 2. — és ez a rögtönösség megfelelője az orrtőben való szűkebb nyergességnek.

A *sémita* orr (13. k. 6.) az előbbiektől abban különbözik, hogy az orrtő szűkebb nyergességéből kelve,

rögtön nagyon boltozatos ívbe megyen át, a melylyel az orr hegye egy vonalba esik; de néha valamivel hátrább is áll, a mikor közszólás szerint: „*papagáj-orr*“-á alakul.

Egészen általánosságban legyen mondva, hogy a szemnek és az orrnak bizonyos alakulata: rézsüntös metszés az egyiknél, laposság a másiknál, melyeknek kiegészítője rendesen a kiálló pofacsont és széles száj, nagy népegységeknek élesen jellemző és oly arczkifejezést kölcsönözhetnek, mely a mimikát lényegesen befolyásolja.

ARCZOK ÉS ARCZULATOK.

Térjünk át immár némely arczkifejezés taglalására és alakulásának elemzésére, még pedig azokhoz a kitünő rajzokhoz alkalmazkodva, a melyeket Piderit sokszor említett művében közrebocsátott s a melyeket, mint tudjuk, Hughes is fölhasznált, mert nem is nélkülözhette.

Piderit egyazon arczon mutatja meg az arczjáték változásait, vévén az arczot majd szembe — en face. majd oldalt — profil — ahhoz képest, a mint így, vagy úgy emelheti ki jobban rajzban a jellemző vonást, vagy a vonások összejátszását.

A NEVETÉS ÉS FOKOZATAI.

A nevetés skálája, a könnyed mosolytól a féktelen röhögésig így alakúl:

A MOSOLY.

A nevetés legenyhébb formája a *könnyü mosoly*, mely bizonyos esetekben az orcza gödröcskéjében is jelentkezik — 15. kép. — A gödröcske keletkezése nem az, a mit Hughes állít, hogy t. i. az arczbőr a járomcsonthoz van hozzánőve, mert ebben az esetben a gödröcske igen magasan állana és nem lehetne a mosoly járuléka.

A gödröcske úgy keletkezik, hogy a nevető-, Mihalkovics szerint mosolygó-izomnak — 8. kép J. — néhány rostja nem ér a szájzugtájig, hanem már előbb odatapad az arcz bőréhez s ekkor nagyon természetes, hogy a midőn a mosoly ingerére a száj könnyedén széthúzódik, vagyis a nevető-izom megfeszül, megfeszülnek az orczza bőréhez tapadt izomrostok is és megalkotják a gödröcskét, mely kivált ifjú nőknél, gyermekeknél nagy bájt és kedvességet kölcsönözhet az arcznak. Előrehaladott korban a gödröcske mély, gödörszerű

15. A mosoly, az orczán gödröcskével.

16. A nevetés.

ránczczá alakulva, részben állandóvá s így az arczulatot jellemző, nem mindig vig jegyévé válik.

Hozzá kell adnunk, hogy a gödröcskék, kétoldalt állva, a száj tengelyébe, vagyis a hasítás vonalába esnek; hogy a száj csukott, vonala hullámos és ez egybevág a szem szelíd, vidám tekintetével, a melynél a szemrés alig észrevehetően összeszűkül.

A NEVETÉS.

A mosolyon túl kezdődik a *nevetés* mérsékeltebb foka — 16. kép, — melynek jellemzése ím ez: a gödröcske jellemző hatása eltűnik — a hol t. i. van, helyébe egy-egy ránez lép, a száj mindkét zugának megfelelően s mint vonás, az orrczimpáig is terjedve. A szem

észrevehetően összehúzódik s alatta ránczok keletkeznek: azonképen igen gyöngék a szem külső zugának megfelelő ránczok is. A nevetés e fokánál a száj már kinyílik, a felső ajak egyenesbe húzódik úgy, hogy a felső fogsor láthatóvá válik; az alsó ajak homorú vonalban levonul. A nevetés e fokánál a szemközön és homlokon még ránez nem keletkezik: de a lélekzetre való hatás már kifejlődik s hozzá simul a mérsékelt hangadás is. Az arczulati állandó elemek a sokat nevetőknél, leginkább a száj két zuga táján föllépő ránczozatban s a szem külső zugától eredő finomabb „szarkaláb" ránczokban vannak kifejezve.

A tulajdonképeni nevetésnél legfőképen az I. J. L. izmok működnek — 8. kép — még pedig a száj széthúzódásánál, továbbá az F. G. izmok a felső ajak fölemelésénél.

A KACZAGÁS.

A nevetést követő fokozat a *kaczagás*. 17. k. a melynél mindaz, a mi a nevetés mimikáját meg-

17. A kaczagás.

alkotja, fokozottabb mértékben áll elő s hozzájárul még a szemközi izom beléjátszása is, a mely merőleges redőzetet vagy ránczozatot alkot: de az orr

gerinczvonala a kaczagás fokozatánál még nincsen megbolygatva.

A szemrés még inkább összeszűkül, a száj tágabbra nyílik, a szájzug melletti ránczozat kiélesedik; úgy a szemkörüli és a „szarkaláb“ ránczozat is. A lélekzetre való visszahatás fokozottabb és erős szakgatottságának megfelel a kaczagás hangadása is, melyet a magyar elnevezés rithmusa: „kaczagás“ kitünően fest.

A kaczagásnál tehát az előző I, J, F, G izmok játékához még a szemközi „M. corrugator supercilii“ is csatlakozik.

Nagyon természetes, hogy a kaczagó embernél a megállapodó ránczozat sokkal élesebb, állandó arczulati jegyeket alkothat meg.

A RÖHÖGÉS.

A nevetés fokozatossága a *röhögésben* tetőz — 18. kép — és mint tetőző, nagyon érthető, az izmok játéka is annyira fokozódik, hogy az arcz fel van dúlva.

18. A röhögés.

De ha az arczjáték alakulását szorosan szemléljük, egészben azt látjuk, hogy a nevetéstől a röhögésig szerves kapcsolat áll fenn s a három mozzanat alapjában véve ugyanazon izmok megfeszülésének fokozódó egymásutánját állítja szemünk elé.

A kacagással szemben a röhögést kiválóan az jellemzi, hogy az orrgerinez vonala fel van dúlva s a szemköz ránczozatában valami sajátos jelleg tükröződik vissza, mely mintha fájdalomtól eredne, és az úgy is van.

Tudnunk kell ugyanis, hogy az arczizmok játéka a nevetésnél és a sírásnál, a mennyiben a lélekzéshez viszonyban áll, kevésbbé mimikus, mint inkább reflex-mozgás. Az arczizmok az arczideg — nervus facialis — uralma alatt állanak és minthogy ez a nyúltagyból, tehát az érző idegek központjának közvetetlen szomszédságából ered, éppen azért erős és tartós ingereknél nemcsak a lélekzési idegekre, hanem az arczidegre is reflexinger hat.

Az egymásután és a fokozatosság így alakul:

a) A mosolynál a lélekzetre és más folyamatokra nincsen kivehető hatás.

b) A nevetésnél rithmikus elem jelentkezik, melyet hang és lélekzet szerves kapcsolatban is jeleznek.

c) A kacagásnál a tartós hatás fájdalomérzetet szül és ekkor jelentkeznek a *szemköz merőleges ránczai.*

d) A röhögésnél, ha tartós és hatalmas, a szemzáró izmok erős nyomást gyakorolnak a könymirigyekre és ezeket forma szerint kipréselik; az arczizmok görcsösen feszülnek; a tartós és erős kilélekzés folytán fulladozás áll be s ez kínos érzést szül, mely a keserű vonást is kiszólítja. A hatalmas, tartós röhögéssel járó jelenségeket jól jellemzi a magyarság közszólása: úgy röhögött, hogy *a hasát fogta*, és úgy kacagtam, hogy azt hittem *„megpukkadok"*. Hogy ez utóbbiakkal sajátos testtartás is jár, az természetes.

Némileg kivételt alkot a *hahota*, melynél legfő-

képen a szemköz ránczozata marad el, a száj egész öblösségében kinyílik, így a kilélekzés szabadon történik, a fej hátraszegződik, a mozzanatok összessége a magyar „*hahota*“ szóban kitünően festett hangadást lényegesen előmozdítja.

Magától érthető, hogy a nevetés formái evvel nincsenek kimerítve; még azok sem, a melyek természetté válva, nyomokat vésnek az arczulatba. A gúnyos mosoly, a keserű mosoly bizonyos egyéneknél nemcsak mint futólagos hangulatok jelenhetnek meg, hogy azonnal eltűnjenek, hanem jellemző alapvonássá válhatnak, mely az illető arczba állandóan bevéződik. A fél mosoly, a kényszerű mosoly, a fájdalmas mosoly, a leplező mosoly, mely sokszor a haragot, a szégyent leplezi stb. mindezek nem jöhetnek tekintetbe.

A SÍRÁS.

Piderit szerint az ember lelki világában az ellentétek uralkodnak. Túlságosan nagy öröm bánatos hangulatot teremt; igen nagy bánat kiszólíthatja a fájdalmas mosolyt, sokszor a nevetést is.

SÍRÁS ÉS KACZAGÁS.

Mikor az embert szerencsétlenség, végveszedelem a kétségbeesésig viszi, mint ellentét, hirtelen a kaczagás környékezi. Gyermekeknél, a kiknél az érzelmek közvetetlensége még ninesen megtompítva, a kaczagás átcsaphat sírásba, a sírás kaczagásba. Vannak érzékeny lelkek, melyeket a viszontlátás öröme karjainkba dönt, hol csupa nagy örömtől hangos zokogásba csapnak át; és az érintetlen lelkületű gyermeknek könnyeken át mosolygó arczát ki ne ismerné?

Így csak természetes, hogy az arcz kacczagó kifejezése is könnyen átcsap a síró arcz kifejezésébe, mely utóbbi megalakul, mihelyt az orrczimpákat izmaik lehúzzák. E kis izmok játéka lényegesen hozzájárul a nevető arczuak síróvá való alakításában.

A KÖNNY.

A száj széthúzásánál a zugok táján megjelenő redő vagy vonás, a síró arcznál *ives* és nem hullámos, mint a nevetőnél. A felső ajak nem *egyenes*, mint a nevető arcznál, hanem a két G izom — 8-ik kép — megfeszülése folytán kettősen íves. A homlokon a merőleges ránczok határozottan kifejeződnek, mint a

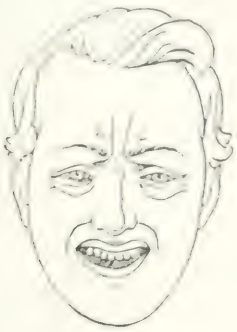

19. A síró arcz.

fájdalom jelzői, a szájon a keserű vonás jelentkezik: a *könnyek* nem művi nyomás alatt, mint a röhögésnél, hanem a belső inger hatalmasságánál fogva jelennek meg.

Fiziologiailag véve azonban a *könnyek* nem kizárólagosan avval járnak, a mit sírásnak nevezünk, hanem kiszólítja azokat a csípős füst, a szembe bejutott porszem, a szarúhártya durvább érintése stb. A könnyek kiválása folytonos is és arra való, hogy a szemgolyót nedvesen tartsa, a nedvesítést az önkénytelen

pislogás eszközli. Arczulati járulékot a nedvesítő könynyek szaporább kiválása alkot meg, a midőn, különösen rajongó lelkületű embereknél, állandóan élénkebb fényt kölcsönöznek a szemnek, mely így bizonyos irányban fokozottabb mértékben válhat a „lélek tükrévé".

De azt is tudjuk, hogy igen hatalmas, különösen lelki fájdalomtól eredő ingereknél — kedveseink elvesztése stb. — a könnyek kiválása a sürű hullásig hatalmas lehet és hogyha ez az inger tartós, a könny „kiapadhat"; a szem ilyenkor elveszti fényét s e fénytelenség lényeges járuléka a néma fájdalom mimikai kifejezésének. Annak a tüneménynek, hogy t. i. a kisírás könnyít, enyhít, lélektani és fiziologiai magyarázata bonyolult, nehéz, némely mozzanatában ma még meg sem közelíthető.

Nagyon érthető azonban az is, hogy a síró természetű embernél a sírással járó ránczvetés is állandó, tehát az arczulatot jellemző nyomot véshet és vés is.

A sírás fokozatainak, mint a pityergés, gajdolás, rívás, bőgésnek tárgyalása más lapra tartozik.

A nevetésről és sírásról szóló fokozatos sorozatban láttuk azt, hogy mennyire kölcsönösen kiegészítő a *szem* és *száj* alakulása bizonyos mimikai viszonylatokban és egységekben, így arczulati kihatásaiban is.

MÁS SOROZAT.

Most átmegyünk egy más sorozathoz, mely ugyancsak a szem és száj alakulásának kölcsönösségét magyarázni alkalmas.

AZ ÉDESKÉSSÉG.

Az *édeskésség*, mint ellentétje a *keserűségnek*, emettől így válik el: a keserű íznek a nyelven való

megérzése, mely azonban attól függ, hogy a nyelv előzőleg a szájpadláshoz szorult legyen — az ízeknek a nyelv felületén való elterjesztése s így megérzése végett — arra ingerel, hogy a száj megnyílik, a nyelv a szájpadlástól minél messzebbre húzódik, a felső ajak is messze felhúzódik az alsótól, a felső ajak emelője és az orrezimpáé — 8. kép. G — útján. Éppen az utóbbi mozzanatnál fogva az orrezimpa tája is ránczot kap és előáll a keserű érzésnek is mimikai képe. Az édeskésség ennek éppen ellentétje, mert az

20. Édeskésség elragadtatással.

izmok munkája nem arra van irányítva, hogy a részek eltávolodjanak egymástól s ezzel a kellemetlen hatást kerüljék, hanem ellenkezőleg, az izmok működése az édességnél az, hogy a kellemes benyomást, az édesség hatását tökéletesen fölvehessék. A száj bezárul s az orczákkal együtt a fogakhoz szorul. E hozzásimulás folytán az ajkak nem dagadnak ki, hanem meglaposodnak — 20. kép — s az ezek révén támadó mimikai alakzat nemcsak édes, kellemes íznél, hanem kiválóan kellemes lelki hangulatoknál is megalakul. A szem szerepe nagyon jellemző. Az édeskés vagy édes vonásnál, inkább kifejezésnél, a szemgolyó fölfelé fordul, így a szemcsillag a felső pilla árnyékába kerül, körülbelül

mint a fátyolozott tekintetnél — 10. kép. — A fokozottabb kifejezés előáll, ha a szem, a száj édes kifejezése mellett, tágra nyílik és a szemgolyó fölfelé fordulva, a szemcsillag árnyékba kerül és a szem fejérje alatta kilátszik — édes emlékeken vagy képzeteken való elmerengésnek mimikai képe.

A MEGVETÉS ÉS FITYMÁLÁS.

Igen határozott és ellentétes hatású p. o. a *megvetés* mimikai kifejezése — 21. kép. — Itt is a *szemé* és a

21. A megvetés.

szájé a főszerep. A testtörzs symbolikájához tartozik, hogy a megvetés kifejezésének egyik mozzanata az, hogy a fej fölemelkedik, mintegy felibe kerekedik annak, a kit megvetéssel sujtani akar: nem szegezi szemét egyenesen a megvetés tárgyára, hanem kicsinylőleg oldalt pillant rá; a szempillák lecsukódnak a nélkül, hogy záródnának s a szem bizonyos kedvetlen figyelmet árul el, melyet a homlokon keletkező harántos ránczok és a szemöldök felvonása alakít meg. Fokozott megvetésnél közbejátszik a száj alakulása is: a két szájzug lekonyul, a száj közepe feltolódik, így a száj ívet alkot, mely az orr felé tetőz, ugyanakkor a szorosan zárt ajkak alatt egy haránt-ránez támad, ez a „*száj biggyesztése*". Rokon evvel a *fitymálás* mimikai képe is, a mikor a meg-

vetést kifejező szájalakulat hirtelen mozgásban támad és enyészik.

A megvetésnek rendesen és erősen kifejeződő mimikai képe könnyen arczulativá válik és a modern társadalomban igen gyakori. Megrögzítve, a homlok ránczai, a szem, de mindig tudatosság révén megszokott lesütött volta és a száj ívessége fejezi ki.

A FESZÜLT FIGYELEM.

Az előzővel szemben a *feszült figyelem képe* 22. kép — mintegy fölengedést tüntet föl; de ismét a *szemé* és a *száj*é az alakítás főszerepe. Feszült hallgatódzásnál az alsó állkapocs mintegy leesik, a száj meg-

22. A feszült figyelem.

nyílik, hogy ez is fogja föl a hanghullámok egy részét, magyar szólás szerint: *„úgy bámult, hogy leesett az álla."* A feszült figyelem legmagasabb fokozatánál az elcsodálkozással való rokonság is áll elő és a száj mimikai alakulatához hozzájárul a tágra nyitott szem, a felvont szemöldök és a homlok harántránczozata. A közszólás a figyelem legmagasabb fokát így jellemzi: *„rámeresztette szemét, leesett az álla: a csodálkozástól eltátotta a száját"*. Korlátolt elméjű, nehéz felfogású, mindenen elbámészkodó embernél a leírt mimikai kép könnyen és élesen rögződik meg arczulativá.

Az eddig letárgyalt mimikai képletekből eléggé kivehettük a *szem* és a *száj* jelentőségét, döntő szerepét az arczjátékban; de kivehettük arczulati, fiziognomiai jelentőségét is. Ezeket jól kell emlékezetünkbe vésnünk.

Most átmegyünk egy rövid sorozatra, a melynél a *száj* ki van igtatva és csak a *szem* uralkodik a mimikai képleten.

A MEGLEPETÉS.

Már előzőleg megismerkedtünk a feszült figyelemmel — 22. kép — és avval a körülménynyel is, hogy a csodálkozással rokon vonású. A száj kiigtatása mellett

23. A legnagyobb meglepetés.

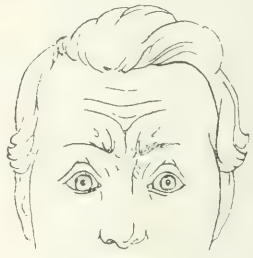

24. Nagy ijedelem.

a 23. kép a *meglepetés* legmagasabb fokát adja. Minthogy a meglepetés mimikai képlete a dolog természeténél fogva *hirtelen* támad, a szem hirtelenül nagyra tágul, egyben a szemöldök is magasra felrántódik és közbejátszik a homlokizom is, mely a harántránczozatot megalkotja. A meglepetésnek és *csodálkozásnak*, hozzáadva a *feszült figyelmet* is, legélesebb jellege — a *szem* kifejezésén kívül — az, hogy a *szem közén merőleges ránczok sohasem alakulnak.*

NAGY IJEDELEM.

Noha a szem erőszakos meresztése az előző mimikai képlettel azonos, *a nagy ijedelem* — 24. kép — mégis lényegesen különbözik. A nagy ijedelem is hirtelenül

támad s e hirtelenség rántja fel a szemet oly tágra, a minőre csak lehet; de a homlok haránthánezozatához, mely a meglepetést jellemzi, a meglepetésszerűen támadó nagy ijedelem mimikai képébe már vegyülnek a szemközön az erős, merőleges ránczok is és ezek döntik el az ijedelem mimikai képének jellegét. Az nagyon érthető, hogy ezekből a képletekből fokozatosságra nézve sok változat telnék, ezeknek letárgyalása azonban nem e mű keretébe tartozik.

Piderit[1] a szem nyitására vonatkozó és idetartozó mimikai mozzanatokat így összegezi:

„A fáradtan lesütött szempillák testi fáradtságot, vagy szellemi közönyösséget jelentenek. Fölemelt szempillák, tágra nyitott szem a meglepetés, de a feszült figyelem mimikai kifejezői is."

„Ha ezekhez még vízszintes homlokránczok, fölrántott szemöldökök járulnak, akkor a szemek mimikai

25. Rosszkedv, harag.

kifejezése a nagy meglepetés vagy a nagyon feszült figyelem." És evvel ennek a sorozatnak utolsó képéhez jutottunk el.

ROSSZKEDVŰSÉG ÉS HARAG.

A sorozatnak utolsó képe a 25-ik, mely a *rosszkedvűség* haragos fokozatát mutatja be, a mint az

[1] Piderit. i. h. p. 67.

nagyon élesen és jellemzően tükröződik az emberi arczban.

A szem a *harag* ingere alatt rendes nyílású, de szegező tekintetű, mintha az indulatot okozót át akarná hatni. A homlokon a vízszintes ránczoknak semmi nyoma; annál hatalmasabban jelentkezik a szemköz merőleges ránczozata, még azzal is fokozva, hogy az orr kellő tövén, a gula-izom — 8. kép N — összehúzódása folytán egy harántredő támad. Tévednénk azonban, ha azt gondolnók, hogy a ránczvetésnek ez a neme kizárólag a rosszkedv, illetőleg harag mimikai képletét alkotja meg. A ránczozat e neme sokszorosan kifejezője szerencsétlenségnek, boldogtalanságnak, a *kedvetlenségnek*, mely még nem az, a mit rosszkedv alatt értünk; de képe a beható gondolkozásnak is, különösen annak, a mely megerőltető a nélkül, hogy a gondolkodót kielégítené.

ÖSSZEGEZÉS.

Mielőtt az alkalmazásra térnénk, jó lesz az eddig elemezve mondottakból néhány tételt levonni.

1. Az emberi arcz rendesen muló jegyei *belső* ingerek tartós vagy állandó behatása alatt arczulati — fiziognomiai — jegyekké válhatnak és ekkor az arcznak egyénileg sajátos, ú. n. tipikus kifejezést adhatnak.

2. Ugyanilyen jegyek *külső* ingerek behatása alatt is keletkezhetnek, arczulatiakká válhatnak s az arcznak sajátos kifejezést kölcsönözhetnek.

3. A belső és külső ingerből támadó vagy eredő arczulati jegyeknek legbiztosabb és legfinomabb ellenőrzője a *szem* kifejezése és vele a *száj* kiegészítő, azaz kölcsönös alakulása.

GYAKORLATI ALKALMAZÁS.

AZ IRÁNY.

Az eddig mondottak alkalmazására két út áll előttünk: vagy követjük a mimikusok és fiziognomok eddigi eljárását, illetőleg útját, mely abban áll, hogy meghatározásaikat, sémákon kívül, nagyhírű, határozott jellemű emberek arczmásához és jellemrajzához kötik, avval ellenőrzik; vagy önállóan választjuk meg az utat úgy, a mint azt az irány, az anyag és a végső czél megszabja.

ARCZKÉPEK ÉS SZOBROK.

A végső czélra nézve, mely a *magyar arcz* és vele a magyar jellem meghatározását jelenti, kevés, sokszorosan semmi haszna sincsen p. o. a Piderit igen kitünő művének fiziognomiai részéhez tartozó arczképekből, részben antik szobrokról és újabbkori festményekről vett jellemző sorozatoknak, a melyek természetszerűen csak arra szolgálhatnának, hogy a magunk nagy, ismeretes férfiainkat összemérjük velük és igyekezzünk meghatározni, melyik kivel vagy kikkel talál mimikai, fiziognomikai tekintetben és mennyire fedik ezek azt a képet, a melyet jellemükről birunk?

Magyar hadvezéreinkben megvan-e a Napoleon, Kléber, Nagy Frigyes stb. fiziognomiai képe? Emberbarátaink mennyiben mutatják a Franklin Benjamin jellemző vonását, miben és mennyiben? Találunk-e drámaíróinknál shakespeare-i jegyet? Protestáns papjainknál Luther- vagy Kálvin-vonást és mennyit?

Nem tekintve, hogy az ilyen összehasonlításoknál már a faji kérdés — a mennyiben egyáltalában felvethető — mindenképen nagy akadályul szolgál, vannak még más igen lényeges okok arra nézve is.

hogy ezen az úton egy adott nép vagy nemzet sajátos, jellemző vonásait nem állapíthatjuk meg.

Azok a kiváló módon kifejlett mimikai és arczulati egységek, a melyek az igazi nagy jellemekben tükröződnek, éppen úgy, mint a jellemek magok, az *emberiségre* tartoznak, csak önmagukat példázzák és bizonyítják; kivételesek és éppen azért nem általánosíthatók s nem lehetnek összefoglalók sem.

A magyar arcz meghatározása tekintetében még egy más, igen lényeges nehézségbe ütközünk, a melynek legyőzése, mihelyt az általánosságot vesszük, lehetetlenség elé állít.

BAJUSZ ÉS SZAKÁLL.

A mimikusok és fiziognomusok összes tipusai, a mennyiben sematikusok: *bajusztalanok és legtöbbször szakálltalanok is;* ez nagyon természetes, mert a *szem* és a *száj* egymást kiegészítő alakulása másképen ki sem vehető, tehát nem is méltatható; azonképen rajta vannak, hogy bizonyító tipusaiknál is szabad legyen kivált a *száj*, — lévén a szem természettől fogva az.

Így Piderit bizonyító tipusainál csupán Johannes Müller visel ú. n. Kossuth-szakállt, mely a mult század közepe táján oly divatos volt a magyar úrirendnél, de a java népies elemeknél is, az utóbbiaknál a korosabbak még ma is hívei; ugyancsak Müller bajuszos is, a bajusz azonban alig árnyékolja be a felső ajkat, úgy, hogy a száj alakulása tisztán kivehető. Richelieu spanyol — kecske — szakáll mellett fölfésülve viselte bajuszát, úgy, hogy a száj szabadon maradt, alakulása kivehető volt; még az emberbarát Spener-nél akadunk igen gyenge bajuszra és úgynevezett „légyre". A többi fiziognomiai tipus bajusztalan, szakálltalan.

Merőben kopasz arczú a kegyetlenség örök tipusa, Nero; a fájdalomé és félelemé, Laokoon. Ezek mellett az „olympusi" Goethe, a filozofus Locke, a zenész Weber, a szellemes Jean Paul, Fr. Richter, Cromwell, Chodowiezky stb., stb., mint látjuk, mind önálló, nem általánosítható és nem gyűjtő, összpontosító alak.

A nehézség ott kezdődik, a hol a mimikai és arczulati képletet lényegesen alkotó rész fedve van, mint fedi a száját a lényegesen árnyékoló bajusz és a szakáll is, ha az orczán a száj közeléig tolul.

Vizsgáljuk meg ezt a viszonyt és jelentőségét.

SCOTT ÉS IRÁNYI.

Scott Winifield amerikai tábornok — 1786—1860 — mint az eltökéltség, hajthatatlanság, mondhatni nemes konokság mintaképe ismeretes és ez a tulaj-

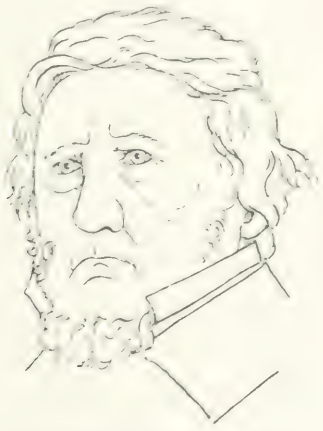

26. Scott amerikai tábornok.

donság leghatározottabban tükröződik arczában — 26. kép — is. Az átható tekintetű, mondhatni szegező szem, a szemköz merőleges ránczozata, de különösen a töltetlenül, keményen csukott száj lekonyuló zugaival, a száj alatt az éles harántránczczal, oly fiziogno-

miai képletet alkotnak meg, mely világosan mondja, hogy ez komoly, eltökélt, hajthatatlan férfi, a ki nem alkuszik, nem lágyít, eltökélt szándékát végrehajtja, ha belepusztul is, az igazi: Et si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae".

Ez a mimikai-fiziognomiai képlet nagy részben volt meg Irányi Dániel magyar képviselő arczában, avval az egy különbséggel azonban, hogy szeme nem volt oly szegező és inkább fokozott önérzetet, hozzá bizonyos fokú rajongást tükröztetett vissza; különösen mikor szónoklata tetőzött s ő maga hirdette saját hajthatatlanságát. De szája annyira Scott-féle volt, hogy azt az árnyékoló bajusz és a szakáll sem tudta elfedni, mindkettő a vonás, a szájmetszés menetéhez illeszkedett.

Evvel természetesen az amerikai ember nincsen fajmagyarral szembeállítva, mert tudvalevő, hogy Irányi a Szepességnek nemcsak szülöttje, hanem ősi soron származottja is volt.

BEETHOVEN.

A hajzat és szőrözet jelentőségét még ennél is élesebben magyarázza és bizonyítja p. o. Beethoven arczképe és az azzal végzett kisérlet.

A mi a Beethoven arczából sugárzik, az a szemben bizonyos rajongás, a szemközön a gondolatokba való elmélyedés, bizonyos keserűség; de Piderit jól jegyezi meg, hogy a száj ezekhez képest túlságosan lágy, majdnem mosolygós kifejezésű és lehet, hogy a rajzoló, noha camera lucidával dolgozott, nem adta vissza teljesen a szájnak keményebb kifejezését, a mint azt a szem és szemköz alakulata követelné. Hozzá tudnunk kell, hogy Beethoven siketült is, tehát fizikailag és ezen át psychikailag oly állapotba jutott, mely nagyon is mély és határozott barázdákat von

különösen a művelt, érzékeny lelkületű ember arczába, a szemet pedig különösen szegezővé teszi, mert a süketség fokozza a figyelést, sokszorosan a gyanakvást is.

De ezen a helyen nem Beethoven lelkületének és mimiko-fiziognomiai következéseinek elemzéséről van szó, hanem igenis arról, hogy arczáról határozottan sugárzott a *titáni* természet; ezt hajzata, szeme fokozta, és alkotni segítette és semmi kétség, hogy ha Schack ismeri az oroszlán arczulatát és redőzetének alkotó szerepét, hozzá a sörényét, és ismeri Beethoven-t, mondjuk, semmi kétség, hogy ez utóbbit teszi az oroszlánnal páros huzamba, nem pedig Kléber-t, kinek arcza nyilt, ki Beethoven borongó arczulatával viszonyítva, majdnem a gondatlan bonvivant benyomását teszi — lásd elől 3-dik kép.

A HAJZAT JELENTŐSÉGE BEETHOVENNÉL.

Hogyha most a 27. és 28. számú ikerképet tekintjük, melyet a művész a döntő vonásokra nézve nem

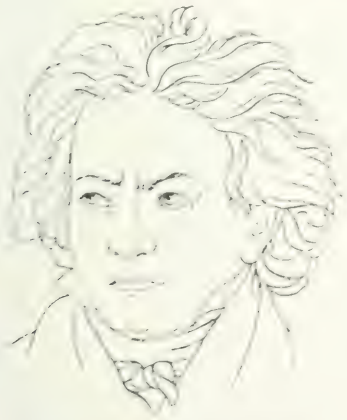

27. Beethoven saját hajzatával.

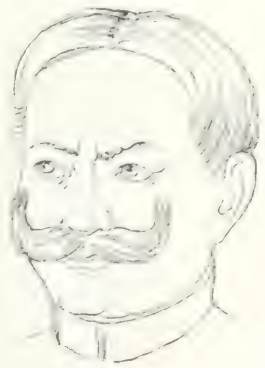

28. Beethoven egy porosz tiszt hajzatával.

is a camera lucidával, hanem átlátszó papiron át másolt ki Piderit művéből -- 67. kép -- és szerelt

fel hajzattal, illetőleg szőrözettel, tisztán és világosan látjuk az utóbbi kettőnek roppant nagy alakító és átalakító hatását, nagy jelentőségét tipusok vizsgálatánál és meghatározásánál. De látjuk a szemnek, mint a lélek tükrének, döntő jelentőségét is, mert határozottan kialakulva, *változatlan* marad.

És ekkor feldereng előttünk a felelet arra a kérdésre is: miért oly idegenek hozzánk a Lavater tipusai, noha vannak közöttük művészektől eredők is?

Nem tekintve, hogy a műveltség foka, az uralkodó világnézlet is korról korra tükröződik a társadalom arczulatán, a haj és szőrözet kor szerint való viselete kiváló módon alakítja át az általános képet.

A midőn a mult XIX-dik század első felében a később úgynevezett és már említett „Kossuth-szakáll" általánosan dívott, mely az arcz egész kerülékét szabadon hagyta: de azért a bajusz árnyékoló formában megmaradt, így nem volt kivehető a szem kifejezését kiegészítő szájalakulat, nehézzé vált tehát az arczképfestésnél az egyéni jellemzés. És innen van például Barabás Miklós egykorú kőrajzain a férfi arczképeknek nagy hasonlatossága *egymás között*, mert valóban meg volt nehezítve a jellemző haj és szőrözet viselete uniformitásánál fogva az egyéni jellem kidomborítása.

Ám ez a viszonylat még élesbíthető is, még pedig a következő kisérlettel.

DEÁK ÉS DERBY.

Deák Ferencz — 1803—1876 — és Lord Derby 1799—1869 — némely tekintetben egyező jellemű államférfiak és fiziognomiailag a szem tekintete, a szemköz merőleges ráncozatával mindkettőnél egyező: így az orrczimpától a szájzug felé futó ráncz vagy vonás is. Lord Derby fiziognomiai képlete tisztán ki-

vehető, mert *bajusztalan*, így a szem és száj alakulásának kölesönössége is érvényre jut. DEÁK FERENCZ-

29. Deák Ferencz. 1803—1876.

nek hatalmas, száját nagyon árnyékoló bajusza van, így fiziognomiailag tisztán a szemre, az orrkörüli

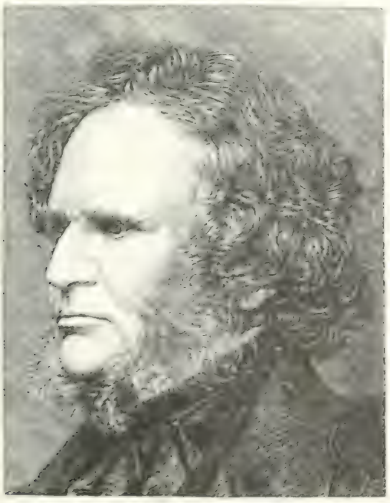

30. Lord Derby. 1799—1869.

ránczvetésre és az áll tulajdonságaira vagyunk utalva, mely utóbbi mindkét államférfinál egészben véve egyező.

Deák-nál és Derby-nél a szem szegező, akaraterőt kifejező; Deák Ferencz-é áthatóbbnak látszik, a mi azonban a bozontos, hosszú szemöldöktől is függ.

Deák orra egyenes, Derby-é sasorr.

Deák szakálltalan, Derby pofaszakállt visel.

31. Deák Ferencz Lord Derby hajzatával.

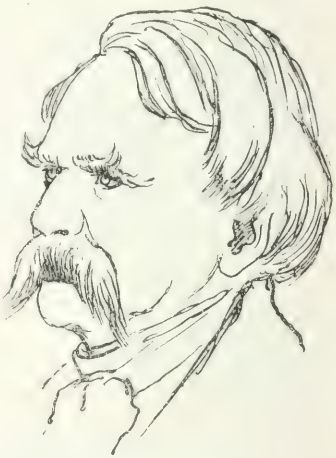

32. Lord Derby Deák Ferencz hajzatával.

A kérdés immár az: mi lesz az eredmény, ha e két markáns és egészben egyező férfiarcz hajzatát és szőrözetét kölcsönösen átruházzuk?

Az eredményt a 31. és 32-ik kép mutatja.

A két államférfi arczulata az alkotó vonások szerint átlátszó papirra át volt rajzolva és a hajzattal való fölszerelés a lehetőségig a képek szerint történt.

Az eredmény meglepő, a mennyiben világosan mutatja azt a roppant alakító erőt, a mely a magyar bajuszban, szemöldökben rejlik, mely Lord Derby

arczképét közel hozza a DEÁK FERENCZ-éhez, daczára az orr különböző voltának, holott DEÁK FERENCZ arczképe DERBY hajzatával nem hasonlít DERBY-hez, mert DEÁK szájalkotását nem ismerjük, orra egyenes s a bodros hajban és a pofaszakállban nincsen meg az az alakító jellemző erő, a mely az erős fejlődésű, szájborító bajusz tulajdona. A bozontos szemöldök elmaradása sem öregbíti a DERBY-vel való hasonlóságot.

Bizonyosnak vehető, hogy ha SCHACK úgy ismerte volna az oroszlánt, a hogyan kell, minden bizonnyal Lord DERBY-t is választotta volna az oroszlán párosának, a mint ezt a Specht-féle, arczélben adott oroszlán

33. Oroszlán a seribában.

– – 33. kép — Lord DERBY képével összehasonlítva, világossá teszi. Tiszta és világos azonban az is, hogy ilyen összehasonlítások és az azokból vont következtetések a játékok sorába tartoznak.

A GONOSZTEVŐK HAJZATA.

Nagyon érdekes viszont az, hogy a hajzat és szőrözet átalakító hatását gyakorlatilag a gonosztevők alkalmazták és alkalmazzák sikerrel: nem a vendéghaj és vendégszakáll formában, mert ez csak szorult-

ságban, magyarán mondva „futóban“, kisegítő eszköz: hanem a természetes szakáll és bajusz átalakításával és egyebekkel, p. o. fogsorral és a nélkül. Legújabban Klats[1] tüzetesen foglalkozott a tárggyal, kimutatva fényképek útján, hogy a gonosztevők valóban csekély eszközzel majdnem teljesen felismerhetetlen arczot ölthetnek és elvegyülhetnek a társadalomban.

A midőn a magyar arcz meghatározásának nehéz feladatához teljesen tárgyi alapon és tárgyilagos formában átmennénk, az előzőkből már most is tudnunk kell, hogy a megoldásnál sok esetben nélkülöznünk kell az egyik lényeges alapelemet, t. i. a *száj* alakulásának tiszta képét, azért, mert a magyarság nemcsak bajuszos, hanem bajuszára büszke, ebben tisztességének és tekintélyének egyik nélkülözhetetlen elemét ismeri föl. A magyar arcz meghatározásánál tehát kétszeresen is a *szemre* esik a fősúly.

[1] Klats O. „Die Körpermessung der Verbrecher nach Bertillon und die Photographie“. Berlin, 1902.

AZ ARCZKÉP ÉS AZ EMBERTAN.

Semmi kétség, hogy a pusztán mérésekre, azoknak viszonyítására és némely arczulati viszonyok meghatározására alapított emberismeret, magáról az emberről és arczáról nem nyujthat tiszta képet: lényéről éppen semmifélét.

A midőn a „fölvétel" megállapítja képletét és egy adott emberről kimutatja, hogy „magas termetű + kék komplexiójú + hyperbrachykephal + hypsikephal + chamaeprosop", vagy kiteszi, hogy „a fej kerülete 570$^{m}/_{m}$, a fej jelzője (166 × 100 : 199 =) 83·4", úgy ezek mind megfelelhetnek a valóságnak, de nem alkalmasak arra, hogy az illető egyén arczképéről, annak fiziognomiai alkotásáról, az ebből kisugárzó lényéről, bárcsak halavány fogalmat is nyujthassanak. Hogy ezt megkaphassuk, arra való az arczkép, mely nélkül a legrészletesebb és legpontosabb mérések és mértékviszonyítások mellett sem állapíthatjuk meg azt, a mit csak a leghívebb, minden föltétellel bíró arczkép világosíthat föl, úgy az egyénre, mint arra a faji, társadalmi vagy más egységre nézve — az oly fontos *közös vonást* illetőleg — a melyhez az egyén tartozik.

A FÖLVÉTEL.

A tételes összefoglalás így alakul:

1. *A feladat.* Hogy az arczkép, a fej és arcz

somatikus idomainak összealakulásán, tehát a fiziognomián kívül, a psychikus — lelki — tulajdonságokra nézve is fölvilágosítást, egyáltalában támasztó pontokat nyujtson.

2. *A fölvétel feltételei:*

a) Az arcz *rendes* legyen; a fölvétel pillanatában ne dúlja fel sem külső, sem belső inger.

b) A szem *rendes*, kifejezése természetesen-normális legyen; mert csak ekkor lehet a „*lélek tükre*".

c) Az arcznak és arczélnek tükör alkalmazásával egyidejűnek, egyazon világításúnak kell lennie, mert a társítás csak így válik lehetővé.

d) A járulékok, a melyek az arczulat tekintetében alkotó természetűek, mint haj, szakáll, bajusz, viselet szerint ne egyéniek, hanem lehetőleg közkeletűek legyenek.

e) Hogy egyazon eszme hatása alatt végezzük a felvételt. Rólam tudják, hogy az igaz magyarokat tanulmányozom, így evvel a tudattal ülnek a művész vagy fotografus előtt.

3. *A kiválasztás.* A mily könnyű fajnépek körében az anthropologia szolgálatában és érdekében a megfelelő egyéneket kiválasztani, oly bonyolult és nehéz ez a feladat oly népekkel szemben, a melyek szövevényes keveredések eredményei.

Súlyosbítja a feladatot a történeti kiindulás bizonytalansága, az elvegyülések menetének és alkotórészek szerint való ismeretének hiányzása; megnehezíti a családról való korszerinti fölfogás biztos képének ismeretlensége; súlyosbítja a történelem egyoldalú művelése, mely csak nagykésőre, napjainkban, ébredezik arra a tudatra, hogy a történet nem genealogiákhoz kötött chronologia, mely válogatottakat tárgyal, ezeknek ér-

dekében pedig néha oly erősen szinez, a mint ez nem egyezik sem a tárgyilagossággal, sem az igazsággal, a valódi történet feladatával éppen nem; hogy evvel szemben a történet feladata az, hogy az egészet minden részében összefoglaló, kifejtő legyen és hogy az egésznek megállapításából fejtse ki azt, a mi valónak bizonyítható, vagy legalább a legnagyobb valószinűséggel föltehető.

A KIVÁLASZTÁS ÉS A MAGYARSÁG.

Tudnunk kell, hogy mindaz, a mi régmult századok krónikája, alapnak ingatag; mert minél távolabb eső időről szól, annál korlátoltabb elemektől ered s annál inkább játszik belé a való és az igazság rovására menő érdek, a multak távolságával mindig növekedő emberi gyarlóság; nem tekintve még azt az ősgyarlóságot is, mely a krónikások és egyéb források emberi voltából fakad s melynek neve a minden áron való *jobbantudás*: nekünk szintén fokozott mértékben szinte nemzeti tulajdonságunk.

Lehetetlen volna ezen a helyen; de nem is szükséges annak részletes bizonyítása, hogy ha volt valaha nemzet, vagy nép, melynél az anthropologia szolgálatára szánt arczképi anyag kiválogatása az imént vázolt körülményeknél fogva meg volt nehezítve, *a magyar minden bizonnyal az.* És éppen mert az, nincs Magyarország területén rész, a melynek csak úgy vaktában nekimehetnénk, a melybe éppen csak belémarkolhatnánk, hogy a mit kimarkolunk, az biztosan mind csupa szemenszedett „*magyar tipus*“ legyen. Nagy baj, hogy így van; de csakugyan így van!

Ezen a helyen csak azt a legkevesebbet érintem a mit szem előtt kell tartanunk, a midőn a magyar-

ság embertani arczkép-anyagának kiválogatásához fognánk.

1. Tudnunk kell, hogy a nemzetnek, az újkorig terjedve, *rendi* alkotmánya volt.

2. Hogy a birtok rang és hatalom szerint való *főrend*, vagyoni érdekből; de az indigenatus hatalmas befolyása alatt is, különösen Mohács után, nagyon elvegyült.

3. Hogy a jobbágyság intézménye, nagyon érthető okoknál fogva mert sokszorosan szolgaságból, sőt ősileg rabszolgaságból eredő elem, nem lehet alkalmas; sőt legtöbbször elvetendő.

4. Hogy a nevekre igen nagy súly tartozik, nemcsak azokra, a melyek közvetetlenül más nemzetiségi származásra mutatnak, hanem azokra is, a melyek más területekre utalnak, vagy tartoznak.

5. Hogy számolnunk kell, nem a rendeket, hanem a nemzetet fentartó összes nagy foglalkozási ágakkal s az azokat űző ősi elemekkel, a melyek az eredetiségből legtöbbet tarthattak meg.

6. Hogy az összes ethikai alapot és tartalmat kell tekintetbe venni, annak sajátosságait ősi soron a jelenből visszafelé következtetve, kell megállapítanunk és csak ekkor szabad választanunk.

A MEGLEVŐ ANYAG.

Amint az előszóból tudjuk, a magyar közoktatásügyi kormányzat és a magyar Nemzeti Muzeum tekintélyétől támogatva egy kiadvány osztatott szét az 1900-diki párisi világkiállítás alkalmával megtartott XII-dik régészeti és embertani világkongresszuson, mely „magyar tipusok“ czím alatt 48 anthropologiai arczképet[1] foglal magában.

Minden egyén arczképe szemben — en face és arczélben — en profil —, alatta a legszükségesebb tudnivaló, mint: név, származási hely, foglalkozás, kor, haj és bajusz szine, szem, orr, termet; a fej kerülete, a fej jelzője.

Az arczképek kellő nagyságban vannak fotografozva; a felvétel módjáról majd alkalmazottan lesz szó.

Minthogy ez a magyarságra nézve mindenesetre úttörő munka, mindenekelőtt el kell ismerni, hogy a somatikus részt az arczképivel összekapcsolva, a módszer, a melyet így követ, elfogadható.

Az arczkép-anyagot tájékoztató bevezetés előzi meg, a melyből megtudjuk, hogy a terület, a melyről ezek a „magyar tipusok“ vétettek, a *Balaton* tava környékéhez tartozik. 50 falut foglal magában, a lakosok száma 55,500, ezek közül 99·01% magyar, 0·9% német, horvát, tót és „egyéb“. A megyei fel-

[1] A kiadvány 50-ről szól.

osztás szerint 8 helység Somogy, 1 helység Zala területéhez tartozik; Veszprém teljesen kimaradt.

Családnevek és származási hely szerint az anyag így alakul:

FÖLDIRATI FELOSZTÁS.

1. Kiliti helység, Somogy m:
   Mitók,
   Kónyi, [1]
   Mózsa,
   Fejér,
   Juhász,
   Nagy,
   Kis,
   Komáromi,
   Tót,
   Póka.
2. Endréd, Somogy m.
   Mányoki,
   Hekeli.
3. Zamárd helys., Somogy m.
   Matyikó,
   Halász,
   Rezi,
   Varga.
4. Kőröshegy, Somogy m:
   Nagy,
   Sziver,
   Bóka,
   Dankházi,
   Kocsonya,
   Gyugyi,
   Kasza,
   Pap,
   Szita,
   Kocsis.
5. Szárszó, Somogy m:
   Párej,
   Maráczi.
6. Balaton-Csehi, Somogy megye:
   Lukács,
   Kocsis,
   Aranyas.
7. Orda, Somogy m:
   Takács.
8. Balaton-Ederics, Somogy megye:
   Osvald,
   Farkas,
   Tót,
   Jóbbágy,
   Kocsis,
   Német,
   Bogdán.
9. Törđemicz, Zala m:
   Kálmán,
   Ravasz,
   Gáspár,
   Német,
   Szabó,
   Tót,
   Német.
   Kankó,
   Vigánti.

[1] A felhúzott nevekre külön megjegyzés lesz.

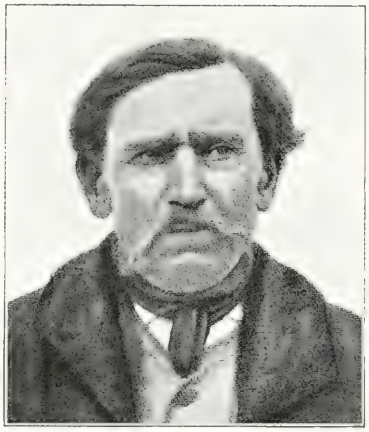

37. Német József (az előbbi apja), Tördemicz (Zalam., földműves, 63 éves, haja gesztenyebarna, bajusza szőke, szeme kék, sasorrú, termete 1738 mm., a fej kerülete 552 mm., a fej jelzője (158×100 : 184 =) 85·9.

37. Joseph Német (Vater des No. 36.), Tördemicz (Com. Zala), Ackerbauer, 63 Jahre alt, Haar kastanienbraun, Bart blond, Augen blau, Adlernase, Körpergrösse 1738 mm., Umfang des Kopfes 552 mm., Cephalindex (158×100 : 184 =) 85·9.

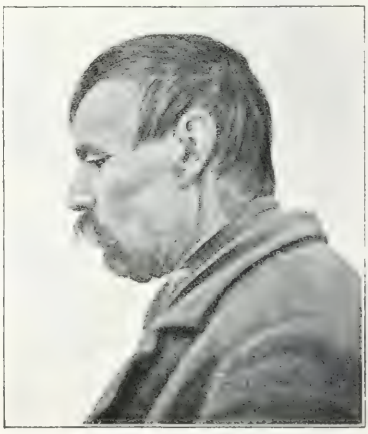

27. Paréj István, Szárszó (Somogym.), földműves, 58 éves, haja és bajusza gesztenyebarna, szeme barna, orra egyenes, termete 1796 mm., a fej kerülete 560 mm., a fej jelzője (152×100 : 192 =) 79·2.

27. Stephan Paréj, Szárszó (Com. Somogy), Ackerbauer, 58 Jahre alt, Haar und Bart kastanienbraun, Augen braun, Nase gerade, Körpergrösse 1796 mm., Umfang des Kopfes 560 mm., Cephalindex (152×100 : 192 =) 79·2.

A „Magyar Typusok — Magyarische Typen“-ből átvéve.

41. Kankó József, Tördemicz (Zalam.), földműves, 45 éves, haja szőke, bajusza vörös, szeme kék, sasorrú, termete 1580 mm., a fej kerülete 530 mm., a fej jelzője (152=100 : 180 =) 84·4.

41. Joseph Kankó, Tördemicz (Com. Zala), Ackerbauer, 45 Jahre alt, Haar blond, Bart roth, Augen blau, Habichtsnase, Körpergrösse 1580 mm., Umfang des Kopfes 530 mm., Cephalindex (152×100 : 180 =) 84·4.

1 Homo Antiquus. — Paleoantropos.
2 Simia Troglodytes. — Bonobo Hanyaki. — 3 Simia Pygmaea. — Orangutan.
4 Simia Satyrus. — Mono.

A MEGKÜLÖNBÖZTETÉS.

E névsor maga mondja meg, hogy a dolgozatban nincsenek alkalmazva azok a finomabb megkülönböztetések, a melyeket hat pontban kifejteni iparkodtam és a melyek egyáltalában, de különösen ott, a hol egy meghatározott terület anthropologiai viszonyairól van szó, nem mellőzhetők.

1. Kihagyandók lettek volna azok, a kiknek családi neve *nemzetiséget* jelent, tehát: *Német* — 3-szor - . *Tót* — 3-szor — mert ezek más származásra mutatnak.

2. Kihagyandók lettek volna azok, a kiknek neve az ország más területein fekvő helységektől ered, így: *Komáromi, Mányoki, Maráczi, Dankházi, Kónyi*, mert ez beszármazásra mutat s e felfogás magyar földön különösen indokolt; *Bóka* helység van Szerb- és Horvát-Bóka megkülönböztetéssel.

3. Kihagyandók lettek volna a nyilván idegen nevűek mint: Osvald, Hekeli = Hekel; Sziver = Szilber: Matyikó = Matejkó; Bogdán = Adeodat, ab Bog és dan = Istenadta, szláv név.

4. Nincs tekintetbe véve a köz-nemesi viszony, mely a magyar ősi és *rendi alkotmánynál* fogva a „tipusra“ nézve szerfölött fontos, mert birtokviszonyainál fogva *helyhez kötött és ugyane viszonynál fogva kevésbbé vegyülő* volt.

5. Nincs tekintetbe véve a jóbbágyi viszony, mely a nemesivel szemben a hódításnál és az alkotmánynál fogva más természetű, hozzá *áramló* és *vegyülő* volt.

A negyedik pontra, a nemességre nézve figyelmet kértek már az ilyen nevek: Komáromi, Mányoki, Dankházi, — a „Jóbbágy“ név — B.-Ederics felhívhatta volna a figyelmet arra, a mit jelent.

A dolgozat szerint az egyének válogatásánál az

volt a vezérelv, hogy az illetőnek családja „*törzsökös*“ és már a XVIII-dik században is helyt volt legyen, és hogy a kiválasztott egyénnek az anyja is „*törzsökös magyar*“ lett légyen. Ám a „*törzsökös*“ jelzőnek megokolt alkalmazása épp oly nehéz, mint a magyarság anthropologiája maga; „csak úgy“ alkalmazva *hangzik* ugyan; de nem bizonyít, már annál a legközelebbi és igen egyszerű kérdésnél fogva sem: vajjon a választott egyénnek, leszármazása során, a XVIII-dik századtól kezdve minden anyja „törzsökös“ magyar volt-e?

A MÓDSZER.

Az elemek kiválasztására nézve a kongresszusi kiadvány ezeket mondja: „Ethnografiájuk egységes s mai anthropologiájuk közös elemekből, azonos milieuben,[1] hasonló módon fejlődött“.

Meg nem fejthető azonban ebben az elvi kijelentésben, mit jelentsen szabatos fogalom szerint a „*közös elem*“; mit az „*azonos milieu*“ és mit a „*hasonló mód*“? Ezek nem lehetnek puszta jelzők; hanem alapos eljárás mellett igen is előzményekből levezetett tételek. Ám itt éppen az előzmények hiányzanak.

Különben az egész közösség, azonos milieu és hasonlóság fölállításának a leghatározottabban ellentmond *Tördemicz* falunak belevonása, mely a Balaton *zalai* partjának, legklasszikusabb, vulkanikus hegyalakulatának, az egész Badacsony-csoportnak „milieujébe“ tartozik, mely földtanilag merő ellentétje a somogyi alakulatnak, a melyen a többi választott falu áll.

[1] Az ujabb magyar irodalom, mint mondani szokás, nagyon *felkapta* a „*milieu*“ és a „*jegyben*“ szót. Mindkettőnek a napisajtó legbuzgóbb alkalmazója és terjesztője. Ez meg az, ennek meg annak „jegyében áll, történik“, ilyen és olyan „milieuben“. Ott, a hol tudományos szabatosságról van szó, ilyen határozatlanságnak nem lehet helye.

A kongresszusi kiadvány bevezetése nem tanít meg arra: mi okolta meg azt, hogy a megyei határon fekvő *Kiliti*-ből 48 közül 10 ember mint jellemző vétessék; ugyane kérdés áll *Kőröshegy*-re nézve szemben *Endréd* 2 és *Orda* 1 emberével?

A Balatonra nézve mindenesetre áll az, hogy oly határozott természetű és hatalmas földrajzi egység, mely partjainak különböző természetével egyetemben, kiható és anthropologiai alakulásokra is, melyek a parti viszonyok különbözőségénél fogva nem lehetnek egységesek: ez a viszony az anthropologiai meghatározásoknál jövőben mindenesetre tekintetbe veendő.

A BIRÁLAT.

Lássuk és ítéljük meg most már a kongresszusi kiadvány arczképeinek némely részét.

Az egész alkalmazott módszert kifejti az I-ső és I. *A*) táblának hat páros képe, mely *három* férfit a már jelezett szembe- és arczélállásban ad és a mely valamivel kicsinyített, de teljesen hű fényképi másolata a kongresszusi kiadvány illető képének.

Már a futólagos általános szemle is azt mondja nekünk, kik a magyar arczulatot — ha csak „ösztönszerűen“ is — ismerjük, hogy ezek a férfiak „rossz arczúak“. A második benyomás az, hogy nem is *három* férfinak kettős, tehát hat fölvétele, hanem *öt* férfinak hat felvételével van dolgunk, azért, mert csupán az I. *A*) (41) Kankó József arcz- és arczél-fölvétele társítható; az I. (37) Német József és (27) Párej István képe egyáltalában nem társítható és teljesen az a benyomásunk van, hogy az arczban és az arczélben felvett arczképek külön-külön, más-más férfit ábrázolnak. A különbséget az okozza, hogy a felvételek más-más világítás mellett, külön beállítással történ-

tek, miközben az illető férfi más arczkifejezést is öltött.

A hibás világításnál fogva (37.) Német József arczfelől még sötét hajzatú, arczélben már ősz ember. Igen nevezetes ugyanennek az arczképe mimikai szempontból. A teli arcz- — en face — kép *szeme szerint* teljes megfelelője a Duchenne-féle mesterségesen előállított síró arcznak, melyen mind a két arczfél a sírásnak más-más fokozatát mutatja; a jobb szem az erősebb, a bal a mérsékeltebb sírást. Duchenne ezt a sírási felemás-képet vagy arczot a kisebb járomizom — 8. kép F — és a tulajdonképeni emelő felsőajakizom — G — elektromos ingerlésével érte el. [1]

A különbség azonban igen lényeges; mert Német József arczán *csupán a szem* alakult át a külső inger folytán, a *száj nem;* pedig ennek kölcsönös alakulása nélkül az arcz nem öltheti a sírás teljes mimikai kifejezését, a melyet e könyv „*A sírás*“ szakaszából és képéből — 19. kép — már ismerünk. Német József szája szorosan csukott és így az en face képnek inkább az „erőltetve elfojtott sírás“ kifejezése van.

De ez sem igazi mimikai alakulat, és éppen azért a megítélés ingadozóvá válik. Gondolunk kényszerre, rossz kedvre, vagy valamely az egyén természetében rejlő tulajdonságra. Majd megválik.

A társítható I. *A*) (41) arczkép, Kankó József, szeme

[1] Duchenne i. h. IX. Muscles du pleurer et du pleurnicher (petit zygomatique et elevateur propre de la levre superieure).

Fig. 47. Destinée à étudier l'action differentielle du petit zygomatique et de l'elevateur propre de la levre superieure chez le même sujet.

A gauche, excitation électrique du petit zygomatique et contraction volontaire du sphincter des paupières: *pleurer franc, à chaudes larmes.*

A droite, excitation électrique de l'élévateur propre de la levre superieure et contraction volontaire des paupières: *nuance de même pleurer.*

szintén rendellenes tekintetű, a hunyorítás folytán a szarkaláb-ránczozat nagyon szembeszökő, a szemköz erős, merőleges ráncza, a homlok harántránczozata, a száj tájának kemény kifejezése eszünkbe juttatja, a tudákos, pörlekedő ú. n. queruláns embert. Pedig épp oly kevéssé az, mint nem síró Német József és nem sunyiskodó l. (27) Párej István.

A hiba a fölvételben van.

A HIBA.

Már a történelmi részből, Piderit művének méltatásából, ismerjük azt a tételt, mely a szemnek külső ingerekkel szemben való viselkedésére vonatkozik és így hangzik:

„Nagyon kellemetlen behatásoknál, különösen akkor, ha azok hirtelenséggel következtek be, a szem erősen hunyorít . . .“ hozzáteszi Piderit, hogy ily esetekben a szem csak ritkán zárul be egészen, mert ekkor elveszne a védő *cselekvés* lehetősége. Továbbá, hogy a látást hirtelen támadó behatásnál fogva a szem védőszerkezete azonnal és mintegy ösztönszerűleg működésbe jön és így, mielőtt még a veszedelmet felfoghatnók, a szem már védve van. Végre: „Ha a szemet hirtelenül támadó vakító fény éri . . . a homlok bőre az, mely merőleges ránczot vet, azaz: a szemöldököt összerántó izom — 8. kép M. — megfeszítésével előkészíti a szem behunyását.“ A többi a szemkörizomzat — 8. kép B. C. E. — dolga.

Ugyanez az élettani folyamat áll be abban a perczben is, a melyben a szemet a napfénynek kiteszszük. A szem ekkor azt az alakot ölti, a melyet a 34. kép tüntet föl.[1]

[1] Ezt a kitünő, ritka rajzot Koszkol Jenő a Nap behatása alatt vette föl.

Az arczképek tehát napfényben vétettek fel.

De honnan van az, hogy e képek szeme még sem felel meg egészen a 34-dik képnek?

A mily egyszerű az e kérdésre tartozó felelet, oly érdekes és messzevágó is. Ezeknek az embereknek a fölvétel pillanata előtt azt mondták: „nyissák

34. Hunyorító szem.

ki szemüket, tekintsenek nyájasan!“ Minthogy azonban a Nap vakító hatalma evvel ellenkezett s az emberek mégis engedelmeskedni akartak, *erőlködtek és az az erőlködés különféleképen dúlta fel az arcz vonásait.*

Itt tehát nem tiszta élettan-mimikai folyamattal, hanem khaotikusan egymást zavaró, ösztönszerű és tudatos mozzanatokkal van dolgunk, a melyeknek tüzetesebb méltatása majd még következik.

Itt még csak azt kell érinteni, hogy a hunyorítás mimikája könnyen átmegyen és rögződik az arczulatban, részben látási hibából eredve, de legtöbbször azoknál, a kik hivatásuk vagy természeti viszonyok folytán tartósan, vagy bizonyos állandósággal vakító behatásnak ki vannak téve.

Az utóbbi sorhoz tartozott az a lapp ember Svéd-Jemtlandból — 35. kép —, a kit úgy a hogy levázoltam. Nagyon valószinű, hogy a hó vakító fehérsége megtette azt a hatást, hogy a szemhunyorítás arczulativá vált. Megjegyzem, hogy a lapp gyermekek nyilt, élénk tekintetűek voltak és csak a koros embereknél mutatkozott a hunyorítás és vele járó ráncz-

vetés állandósága. A rendes magyar arczok rendén erre a szerzett, állandó hunyorításra még vissza fogunk térni.

A teljesség végett álljon még itt az is, hogy a kongresszusi kiadvány arczképei közül nemcsak az itt bemutatott I. A) tábla (41) Kankó József-nél van az orrforma nyelv szerint kétféleképen meghatározva, ú. m. „*sas* orr = *Habicht*snase", hanem ugyanez a hiba megesett még Aranyos-nál — Balaton-Csehi —, Német Péter-nél — Tördemicz — és Osvald-nál — Balaton-

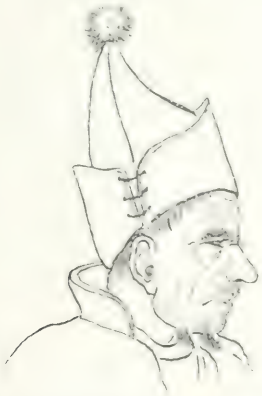

35. Imtlandi öreg lapp.

Ederics —; ezek különben valamennyien nem tipikus, de mégis közel „*héjjaorrúak*".

Hogyha most a második sorozatra — II. tábla — vetjük pillantásunkat, úgy itt is az első benyomás a „rosszarczúság".[1]

A legfelső két kép Kocsis Antalé — Balaton-Ederics — en face és en profil. Ez a kongresszusi kiadványban a 46-ik arczkép; orra mint „*héjjaorr* = *Habichtsnase*" van mondva, pedig orra tipikusan „*egyenes*". Az ember

[1] A *-gal jelzett képek a kongresszusi kiadványból valók és kicsinyítve vannak.

a Nap vakító hatása ellen nem hunyorítással, hanem a fej lesütésével védekezett s ez adja arczának azt a sajátos kifejezést, a melyet mi magyarok népünknél a *szenteskedő*, *kéregető* és olyan ember alatt értünk, a ki „*jobban reszket, mint a hogy fázik.*“ Pedig ez is csak látszat, mert a vakítás, az ez ellen való védekezés és a felvevő biztatása így dúlta fel a vonásokat.

Böndi István, Bánffi-Hunyad, a ki már a kongresszusi kiadvány iskolájából való[1] s a kit mint kiválóan jellemző hunyorítót vettem át, mihelyt száját és állát elfedjük, szeme szerint tipikus Duchenne-arcz, „forró könnyeket ontó“, mihelyt a szájat és az orcza ránczozatát is számbavesszük, a mimikai benyomás leginkább a „vigyorgó hülyeség“ benyomását teszi.

E mellett Német Péter balra görbült orral és kifelé kancsalító jobb szemmel semmiképen sem foglalhat helyet ott, a hol egy adott nemzet rendes és jellemző anthropologiai arczképeiről — a szó tudományos értelmében van szó.

E II. tábla legalsóbb képe Nagy János, Kiliti, az en face kép vakítás következtében teljesen feldúlt arczvonásokkal, szem szerint Duchenne-arcz; az arcz alsó felének hozzáadásával vetekedik az előzővel: az arcz-él képen a dúlás a szarkaláb-ránczozaton s az orczáén látható leginkább; pedig bizonyos, hogy helyes fölvétel mellett arczban és arczélben kitünő, magyaros tipus-képet adott volna.

Az arczképeknek az a sorozata, a melyet a III. tábla egyesít, első pillantásra csakugyan azt a benyomást teszi, hogy csupa szemenszedett gonosztevőarczot nyujt a tárgyalás és meghatározás alapjául.

[1] „Ethnographia“, 1901. 5. füzet. XI. tábla, 5.

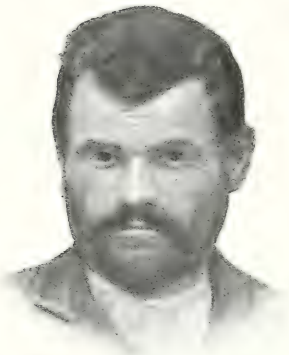

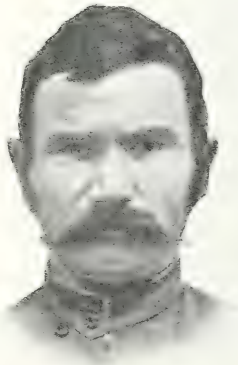

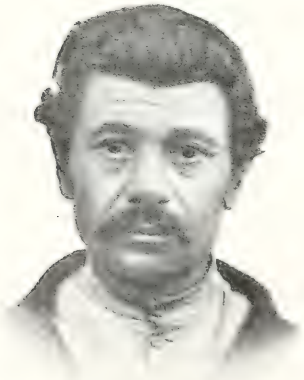

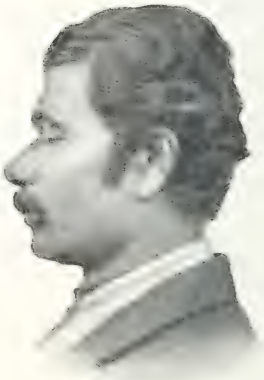

* Fejér György — Kiliti.
Lovrez Ferenez.
* Vigánti József — Tördemicz.
* Szita András — Köröshegy.
* Maráczi József — Szárszó.

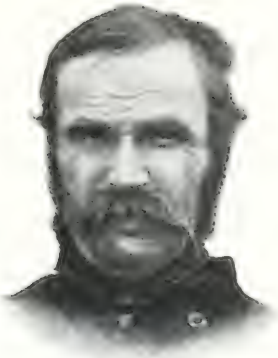

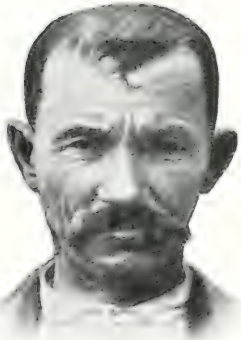

Dinka Pál — Szeged. * Szemerkai János — Kecel.
* Jobbágy József — Dabason-Lakos.
* Hegyesi Ferencz — Tiszaeszlár.

egytől-egyig arra valót, hogy LOMBROSO CÉZÁR közkeletű, sőt szálló igévé vált tételeit igazolja.

Már pedig a III-ik táblán csak egy gonosztevő arczképe van tudatosan elvegyítve, a LOVREZ FERENCZ-é, a ki előre eltökélt szándékkal orozva gyilkolta meg áldozatát s azután szétdarabolva megfőzte. A förtelmes bűntett Ausztriában és napjainkban történt. Ennek az emberi szörnynek arcza csak szakállas voltával rí ki a négy becsületes magyar emberé közül, a kiket az juttatott társaságába, hogy a fölvevő nem tudta biztosítani a szem nyugodt, normális kifejezését, így a „lélek tükrének" hűségét.

Szegény kiliti FEJÉR GYÖRGY — III. tábla, első alak — a szerencsétlen fölvétel után válik „született gonosztevővé", még pedig LOMBROSO[1] következő meghatározása alapján:

A született gonosztevő:

Füle: elálló.
Haja: tömött.
Állkapocs: roppant.
Pofacsont: széles stb.

Ezt még öregbíti az, a mit LOMBROSO külön a gyilkosról mond, a mint következik:

Szeme: vérbenforgó, üveges, jeges, *merev* tekintetű.
Orra: nagy.
Állkapocs: csontos, erős.
Pofája: széles stb.

A FEJÉR melletti arczkép VIGÁNTI JÓZSEF uramé, Tördemiczről és a szerencsétlen felvétel folytán, mely a vonásokat feldúlt állapotban adta vissza, ebből a

[1] V. ö. Történelmi rész.

becsületes emberből a magyar *haramia* tipusát alkotta meg, a mint ezt majd mindjárt közelről is látni fogjuk.

Ugyanezt a magyar haramia-tipust tünteti föl kőröshegyi Szita András uram ugyanazoknál az okoknál fogva, holott szárszói Maráczi József, ki arczot és arczélt mutat, mind a két felvételben más-más gonosztevő-tipust jelent, ú. m. arczban a *merev* tekintet, arczélben a *lesütött szemnél* fogva; ezekhez hozzájárulván még a sürű hajzat és az alacsony homlok is, a vastag orról nem is szólva.

Részletesen véve, szembeszökő az egyezés a homlok haránt-ránczozásában, mely az orgyilkos Lovreznél is megvan, a becsületes magyaroknál javarészt a felvétel következménye és hogy valóban ez az ok, azt minden kétséget kizáróan bizonyítja a magyarok arczának kifejezése, mely *erőltetésről* szól.

A következő IV-ik táblával bevégződik a kongresszusi kiadvány kellemetlen birálata.

E IV. táblára vetett futó pillantás azt a benyomást kelti bennünk, hogy a bemutatott négy arczkép közül, csupán a két felső magyar emberé, a középső és alsó arcz- és arczéi-fölvétel nem is lehet az.

A legelső helyen álló arczkép Herke Pál, a Rózsa Sándor-féle haramiabandának 75 éves „*postása*", hírszerzője és hírvivője. Ez magyar értelemben véve klasszikus Lombroso-tipus, ki a kancsalság járulékával Lombroso két gonosztevő-csoportját összeköti, ú. m. a „*roppant állkapocs*" és a „*kancsalság*" csoportját.

Ez az arczkép jó, vonásai a fölvétel módja folytán nincsenek feldúlva s így az, a mi a ránczozatból látható, megrögzített, fiziognomikus járulék. A szemköz határozott merőleges redője vagy ránczа, melyet az orrtő haránt-ránczа még erősít is, a mélyen fekvő

szemnek kiválóan sötét tekintetet kölcsönöz; a száj és áll között látható haránt ránez s egyáltalában a szájtájék egybealakulása a leggonoszabb konokságot jelezi s a fogak hiánya ezt a vonást még élesbíti, ugyanezt teszi a homlok harántránczozata is.

A szerencsétlen fölvételek Vigánti, Szita — III. tábla — itt a IV. táblán kiliti Komáromi Imre uramat Herke Pál társaságába keverik, holott szakértő felvétel mellett nagyon messze esnének a magyar lovasbetyár tipusától.

A IV-ik tábla következő alakja balaton-edericsi Jobbágy József, mely elálló fülével, a jobb arczfél *ideges rángatástól* eredő ránczozatával s egyáltalában az arczvonások teljes feldúlásával az alkoholizmus tipusát állítja elénk, öregbítve a szemköz erős, merőleges ránczozatával, melynek eredete — mint már tudjuk is — a vakító napfénynek a felvételnél való hatásától ered. Ennél az arczképnél a két felvétel fedi egymást, vagyis társítható; de mind a kettő egyformán a „rosszarczúság" benyomását teszi, élénken emlékeztetve még azokra a bizonytalan nemzetiségű beszármazottakra is, ú. n. „kucséberekre", a kik itt magyar földön eliszákosodnak.

A sorozat utolsó alakja tördemiczi Ravasz Ferencz, kinek arczfelőli képe minden vonása szerint — nem kis részben a szemkifejezés feldúlt volta folytán — azt a tipust ábrázolja, a melyet a rendőrség és közfelfogás a „betörők" közé sorol, oly jelzővel, a mely betörőkkel való kapcsolatban egy érdemes községre nézve határozottan sértő, a melyet tehát mellőznöm kellett. Az arczél valamivel enyhébb.

Evvel végződik az 1900. évi kongresszusi kiadványnak méltató és biráló szemléje, a mely bizo-

nyára meggyőzött mindenkit, a ki e könyvet eddig figyelmével megajándékozta, arról, hogy nagyon sajnálatra méltó dolog volt ezeket az arczképeket, mint „*magyar típusokat*“ világraszóló alkalommal és éppen akkor a világ tudományos körei elé terjeszteni, a mikor az elismertetésért való küzdelemben a magyarság győzött és mindenki érdeklődött az iránt: mi legyen e törekvő, nemes faj anthropologiai arczulata.

AZ IGAZI MAGYAROK.

Már a bevezető részben kifejtettem,[1] hogy a somatikus faji leszármaztatás összefüggő, szakadatlan sorát és egymásutánját biztosan megállapitani nem lehet és hogy mindazok az alapok, a melyeken ezt a feladatot megoldani törekedtek, egyik vagy másik tekintetben ingatagok. Sem a hagyomány, sem az ősrégészet, sem a krónikák sora nem nyujt eléggé szilárd alapot arra, hogy a faji alakulást eredettől fogva, vagy bárcsak a multnak valamely kimutatható fordulópontjától, szakadatlan sorban az újkorig biztosan levezethetnők.

VÁMBÉRI ÉS HUNFALVY.

Ezt a tételt legjobban megvilágítja és bizonyítja az az egymást kizáró ellentétes álláspont is, a melyet a magyarság leszármazásának két legelőkelőbb mestere a kérdésben elfoglalt és a tudás leghatalmasabb fegyvereivel vitatva, érvényesíteni törekedett.

A két vitató nem kisebb ember, mint Hunfalvy Pál és Vámbéri Ármin.

Vámbéri ezt az ellentétet kiváló művében, mely a magyarok eredetét tárgyalja,[1] tömören így foglalja össze:

„Hunfalvy a magyarokat *finn-ugor* néptörzsnek tartja, mely az ugor népek területének déli és délkeleti csúcsán, a törökök közvetlen szomszédságában

[1] „A magyarok eredete.“ Ethnologiai tanulmány. Budapest, 1882. pag. 419.

lakott és az ezekkel való hosszas és benső érintkezés következtében, a török befolyás praegnans nyomait viseli magán."

„Vámbéri éppen megfordítva, a magyarokban *török* néptörzset lát, mely a török-tatár népelem északi és észak-keleti határain, az ott egymással határos ugor népek területének érintkező pontján levő őrszemkép lakott és ugyanabból az okból, a melyet Hunfalvy feltesz — hosszas benső érintkezés — az ugorokkal való érintkezés mélyreható nyomait mutatja fel".

Természethistóriailag fegyelmezett agyú ember előtt, a mennyiben ide az embertan is tartozik, az ellentétet illető kérdés az: A magyarság így vegyes elemekből alakult faj lévén, ebben a fajban a történet elfogadható sorának és a mai élő bizonyítékoknak tanusága szerint, rajta a *török* vagy a *finn-ugor* tipus uralkodott és uralkodik-e kiválóbban?

És továbbá: vajjon a *finn-ugorság* bizonyult-e államalkotó, államfentartó elemnek, hozzá olyannak, a mely minden legyőzött, meghódított törzsrokont, vagy hozzá csatlakozott idegen elemet a maga képére átformált, beolvasztott, uralmának alávetett, avagy a *török* elem bizonyult-e ilyennek?

És végre: ha az egész psychikai és ethikai készséget veszszük szemügyre, a mely a magyarságnak aránylag legkevésbbé érintett részében, szemlélődése és cselekvése képében még ma is él és lüktet, vajjon inkább *finn-ugor*, vagy *török jellegű-é* ez?

VÁMBÉRI TÉTELE.

Vámbéri Ármin így foglalja össze a legtömörebb formában a magyarság diagnózisát.[1]

[1] 1902. április 17-én kelt levelében. V. ö. Vámbéri Á. „A magyarság keletkezése és gyarapodása". 1895.

„A magyar nemzet nem directe Ázsiából származik, hanem én olyan vegyüléknek tartom, mely *finn-török és szláv* elemekből *itt Pannoniában* keletkezett. *A test pusztul, de a lélek megmarad.*[1] A magyarban kevés az ural-altai faj somatikus tünete; de annál több a psychikai sajátság, *mert mint úr és parancsoló rányomta szellemi bélyegét az általa meghódított népelemekre*". A tétel első része vitatható.

Rögtön fölvethető itt a kérdés, vajjon az, a miben Vámbéri diagnózisa kicsúcsosodik *finn-ugor* vagy *török* jelleg-e?

De hagyjuk, mert ismernünk kell előbb azt, a mit Vámbéri idézett művében — pag. 451, 455 és 456 — arról a megmaradó *„magyar lélekről"* már ezelőtt húsz évvel mondott, a minek uralkodó és alakító hatalmat tulajdonít és a mi tömören összefoglalva a következő:

„A legnagyobb figyelmet az az ellenállás érdemli, a melyet a magyarok mindenkor azokkal az intézkedésekkel szemben kifejtettek, a melyek a magyarság erkölcsi átalakítását célozták, más szavakkal, a melyek a magyarság erkölcseinek, szokásainak, régi tiszteletreméltó intézményeinek, szóval valódi *szellemének* megtörésére irányultak. A kifejtett nagy, mondhatni szent buzgalmával, a magyar minden ázsiai testvérét és törzsrokonát összevéve, hatalmasan fölülmulta, *hatalmas, megkapó nemzeti önérzetet bizonyítva be.*"

„Magának a kereszténységnek másfél század kellett a meggyökeresedéshez és az ellenállás nem a kereszténység *tanai ellen* fordult, hanem igenis az idegen fanatikus

[1] V. ö. a bevezetésben a psychikus sor szakadatlanságáról mondottakat és Alexander Bernát szavait u. o.

térítők ellen, a kik a magyarságot *nemzetségéből, ősi sajátságaiból kiforgatni törekedtek* és semmi kétség, hogy ha az idegen térítők czélt érnek, a magyar elenyészik és beléolvad az őt körülvevő idegen tömegbe. VATA és KUPA lázadásai ezt jelentik tulajdonképen".

„A nemzeti egyéniséghez való szeretet és ragaszkodás, a mivel és a minővel semmiféle, az ázsiai puszták világából Ázsia vagy Európa művelt vidékeire került nép ki nem tűnt, mint éppen a magyar, a mely népben ez a szeretet és ragaszkodás csodálatosan egész a mostani korig élt; sőt a mely a nagyon megváltozott ethnikai és társadalmi alakulás mellett is ugyanoly erejűnek bizonyult és ugyanazt a sikert szülte: ebben rejlik ma is az az erkölcsi erő, mely a honalapító magyarokat besnyőkön, kúnokon, kazárokon és a többi törzsrokonon és idegenen győzelemre vitte és Pannóniában uralkodóvá tette; ugyanez az erő az újkor magyarjaiban is a szám szerint erősebb szláv, rumun és német elem közepette, ezer év multán gyöngíttetlenül tovább él".

„Az államalkotó erőt ugyan más török-tatár nép is bírta, de az *államfentartás hatalmát egyedül a magyar tartotta meg*".

VÁMBÉRI-nek ez éleselméjű fejtegetése tökéletesen helyreállítja, legalább is a honfoglalástól kezdve, psychikailag és ethikailag azt a szakadatlan sort, a melyet somatice vagy mondjuk genetice biztosan helyreállítani ismereteink mai magaslatán képesek nem vagyunk, mert hiszen azt egy irány vagy iskola sem vitatja, hogy a magyar abszolut faji nép, ellenkezőleg bár más-más összetételben vagy sorrendben, de elismeri, hogy az több elemből alakult.

Az azonban kétségtelen, hogy abból az összeté-

telből határozott egyéniség fejlődött, a mit majd a jellemrajz bizonyítani tartozik és bizonyítani fog is.

Már most ki ismeri el a finn-ugor elemet mint magyar értelemben vett államalkotót, államfentartót a múltban és bizonyos erkölcsi tényezők közbenjöttével napjainkig is? Én nem. Vámbéri éppen nem. És Pauler Gyula is erős alapokra fölépített történeti művében, mely Magyarországot az árpádházi királyok alatt tárgyalja, Vámbéri felfogását követi.

A fölött vitatkozni, hogy vajjon az eredet szerint török népet a finn-ugor hozzájárulás tette-e magyarrá, államalkotóvá, vagy megfordítva, az eredetileg finn-ugor népet a törökség hozzájárulása? ezt sem az anthropologia mérő szerszámjával, sem a történetírás ingadozó forrásaival tisztázni, vagy éppen eldönteni nem lehet: ahhoz csupán egyetlenegy út vezet: az az *erkölcsi, ethikai, psychikai szakadatlan sor*, melynek megnyilatkozását a nemzet legbizonyítottabban megbizonyított multjában nyomról-nyomra követhetjük, mely megnyilatkozott mindenkor, valahányszor a nemzet léte, ebben jellege megtámadtatott: megnyilatkozott cselekvő, megnyilatkozott szenvedő ellenállással és ha ideig-óráig le is tepertetett, mint az ó-világ félistene, az anyaföldtől, melyre rogyott, kölcsönözte az erőt a föltámadáshoz. Eddig ez így *volt*.

Hogyha most már annak a szakadatlan psychikai, erkölcsi, ethikai tartalomnak, melyet Vámbéri oly mesterileg meghatározott, anthropologiai arczképekben kifejezését keressük, ezt megállapítani törekszünk, úgy ezt csupán abban kereshetjük, a mit Mantegazza „*mimikai központnak*“, Piderit és mások a „*lélek tükrének*“ neveztek, ez pedig a *szem tekintete*.

A szem kifejezése mellett a többi mimikai, fizio-

gnomiai, így közértelemben egyéb anthropologiai jegy leginkább csak járulék, a melynek mérésekkel és viszonyításokkal, képletekbe foglalással, minden anthropologiai értékét ki lehet mutatni, kivévén egyet, azt hogy *élet és lény szerint föltétlenül magyar.*

Íme ez bővebb kifejtése a 6-dik pontnak azok között, a melyeket „*A meglevő anyag*“ című szakaszt megelőzőleg, mint a tipusválasztás föltételeit felállítottam.

Ezentúl meg kell kisérlenünk a magyarság társadalmát tagozatai szerint részekre bontani s e részek anthropologiai értékeit is megállapítani.

Azt eleve is nem tekintjük, hogy a magyarság Pannoniába mint vad, vagy félvad törzs förgetege tört volna be, melynek léte a rabláshoz, a prédához volt volna kötve. Hogy ezt teljesen elejtsük, ehhez elégséges, sőt hatalmas bizonyítékot már egyedül az is nyujt, hogy a terület elfoglalása után alig másfél századdal, a királyi alapítványok és donatiók tanusága szerint már oly hatalmas gazdasági erő volt meg [1], különösen az állattenyésztés bámulatos arányaiban, a minőt félvad, műveletlen rablónép ily arasznyi idő alatt és *akkor*, a midőn a gyors fejlődésnek minden föltétele hiányzott, ki nem teremthetett.

VOLF GYÖRGY.

El kell tehát fogadnunk azt, a mit oly korán elhunyt kulturhistorikusunk, Volf György, a Codex-irodalom és szókincsének legalaposabb ismerője, mint alapos tanulmányai eredményének negyedik tételét, tömören kifejezve, így állapított meg:

[1] Az erre vonatkozó bizonyitékok az „Ősfoglalkozásokról“ készülő muvemben, melynek erre vonatkozó gazdag anyaga együtt van, fognak megjelenni.

„A honfoglaló magyarság, elvont fogalmakban gazdag szókincsének tanusága szerint, *az értelmi fejlettségnek számbavehető fokán állott.*"

Ez pedig teljesen egybevág VÁMBÉRI diagnózisának avval a részével, mely úgy hangzik, hogy a magyar „*mint úr és parancsoló rányomta szellemi bélyegét az általa meghódított népelemekre*" — tegyük hozzá: oly államfentartó sajátságok és tulajdonságok erejénél fogva, *a melyek mind e mai napokig szakadatlan sorban levezethetők.* Ezt majd a könyv II. részében meglátjuk.

Ha már most mindazt egybefoglaljuk, a mit a VOLF GYÖRGY tételéből, megpótolva a bő forrásból merített VÁMBÉRI-féle diagnózis értelmi részével, logikailag kifejthetünk és a mit a ma élő színmagyarság egészen sajátos tulajdonságaiból biztosan következtethetünk — szem előtt tartva különösen azt, hogy e színmagyarságnak az ősfoglalkozások terén oly szervezetei és alkotmányszerű berendezései vannak, a melyeknek élő analógiáit eddig hiába kerestük[1], úgy megkísérelhetjük oly kép összeállítását, mely bizonyos részeiben föltevéses ugyan, mint bizonyos fokig föltevéses minden, a mi messze multakra vonatkozik, a melynek hatalmas mesteroszlopa azonban az, hogy a nemzet jelenére is támaszkodik, abból is meríti erősségeit.

A HONFOGLALÁS.

A kép íme ez:

A között a népvándorlási maradékokból származó szervezetlen, inkább gyülevész tömeg között, mely

[1] Ez különösen a halászatra és pásztoréletre vonatkozik, melynek igen gazdag anyaga szintén együtt van, e mű keretébe azonban be nem vehető.

Pannonia terein szétszórva élt, megjelent egy szám szerint nem nagy, de a korhoz képest kiválóan értelmes és szervezett néptörzs, a *magyar*, a melynek szervezete, magasabb szellemi tulajdonságain kívül, kiváló haderőben, de gazdasági fejlettségben is megnyilatkozott. A haderő kiválóan lovas, a gazdasági szervezet kiváló módon nomád állattenyésztő volt, oly mértékben, hogy ezt sem a törzs asszonyaira, még kevésbbé kizárólag rabszolgákra bízni nem lehetett. Ezt a nagy érték és kivált a törzs életérdeke nem engedte; és nem engedte a biztonság, mely népek és törzsek életében minden cselekvésnek igen hatalmas rúgója és irányítója.[1]

Feltehető, hogy a mily mértékben volt szervezete a magyarság haderejének, olyan volt a gazdasági szervezete is, melynek ellátásához szintén és nagyon kellett a Volf György részéről feltett „*számbavehető értelmi fejlettség*".

A TELEPEDÉS.

A dolog természetében rejlik az, hogy a szervezetlen gyülevészség közepette megjelent szervezett, értelmileg erős törzs hamar magvát alkotta meg annak a kristályosodási menetnek, mely a gyülevészséget az erőshöz és szervezethez való csatlakozásra bírta egyfelől, másfelől annak az erősnek alkalmas részeit arra bírta, hogy a gyülevészség közé *kiszállva*, a terület megfelelő pontjain vesse meg a lábát, vonzza maga felé és használja fel a szervezetlen elemeket; összeköttetésben maradván azonban a törzs zömével, hatalmi részével.

Tudjuk azt, hogy a magyar nemes középbirtokosság, az ország területén való eloszlásával, még nem

[1] A pásztorkodó *birtokos* még a múlt század utolsó harmadában megvolt.

is nagyon régen, sőt napjainkig is ezt a képet tüntette fel.

Ennek ismét természetes folyománya az erős önkormányzati érzék, a melynek ily viszonyok között, a midőn előbb a törzs, majd a kiszálló egyes, majd az ivadékaiból keletkező *nemzetség* ügyeit a fenforgó helyi viszonyok szerint önállóan intézni kellett, szükségképen kifejlődött. És ebben rejlik csirája a királyságnak, majd a rendiségnek is, a mely az értelmileg magasabbra fejlett szervezett magyart fölébe helyezte az értelmileg elmaradt, szervezetlen gyülevészségnek, a nélkül, hogy a létérdek kölcsönössége az uralt és uraló közt megszakadhatott volna; mert az egyik nem nélkülözhette az értelemtől függő intézkedést, a vezetést; a másik nem nélkülözhette a szellemileg alantasabbnak nyers munkaerejét.

ÚR ÉS JOBBÁGY.

Ebből a viszonyból folyt az „*úr*“ és a „*jobbágy*“ viszonya, a mely, mint tudjuk, leghatalmasabban ott volt kifejlődve, a hol a magyar birtokos dinaszta nemzetiségi területen vetette meg a lábát, nemzetségének fészkét. Ez a nemes középbirtokos osztály alkotta meg a politikai és nemzeti gerinczet és ebben rejlett egykoron az anthropologiának színmagyar anyaga. De ez a hatalmas osztály sem maradt meg érintetlenül. Az érdekházasság, Mohács után sokszorosan az elfajulás bizonyos neme is sokat változtatott rajta. Becses romjai azonban még megtalálhatók volnának.

Az anthropologiai arczképnek mai magyar anyaga tehát „a nemzet zömét“ alkotó köznemességben rejlik, mely nemzeti önérzeténél, de anyagi érdekeinél fogva és a tekintélyét is megóvandó, nem vagy alig vegyült idegenséggel, hanem saját rendje körében maradt meg:

ennek maradványait kell első sorban az anthropologiának felkutatni, meghatározni, a magyarság és a tudomány érdekében egyaránt.

A HAD ÉS A GAZDASÁG.

De már a természet rendje szerint is, az a szervezett, értelmileg magasabban álló faj sem állhatott csupa szemenszedett, egyforma erejű és szellemi képességű elemből és a szervezet gazdasági része is lényegesen másnemű volt, mint a hatalmi vagyis hadakozó, támadó, foglaló, hódító, védő részé; de színmagyar volt ez is.

A gazdasági szervezetből, melyet a megtelepedés haladásával az autochthon szabad, de fegyverforgatásra alkalmatlan rész öregbített: csupán ezekből alakulhattak azok a *magyar szabad elemek*, a melyek annak az autochthon polgárságnak vetették meg alapjait, a mely különösen az őstelepedés tájain az idegen elemekkel szemben, azt a bámulatos átalakítási és beolvasztási folyamatot teremtette meg, a mely nagy, irtó tiprások után[1] az elnéptelenedett pontokon felgyülekezett, vagy odatelepített tarka gyülevészséget a maga magyar képére átváltoztatta; sőt még anthropologiai jegyeiben is valósággal átgyúrta; a *szem tekintetére* nézve teljesen, legfőképen azáltal, hogy a bizonytalan származású, mohósággal ragadta meg az alkalmat és kedvező áramlatot arra, hogy a nemzet fényes történelmi alapjára helyezkedve, mint annak ősi soron ivadéka tűnjék fel . . .

Kellő történeti ismerettel, természetrajz-anthropologiailag fegyelmezett agygyal, hozzá különösen a magyar társadalom — mint mondani szoktuk —

[1] Igy kivált a török hódoltság után.

intimebb áramlatainak ismeretével felszerelve, azt a hatalmas, alakító elemet — még manapság is — megtalálhatjuk.

Azokat az „intimebb vonásokat", mint az ethikai jellemzéshez tartozókat, a könyv befejező részében majd megtaláljuk. Itt még csak ennyi: az anthropologiailag legbecsesebb magyar elemet ott kell keresnünk, a hol az ősi szervezet, a *törzs*, a *nemzetség*, a *sor*, a *had* keretei vagy nyomai még fölismerhetők. Ez a jövő nagy feladata.

Most átmegyünk az igazi magyar tipusok méltatásához.

A RÉGIEK MARADVÁNYAI.

A franczia „Société d'histoire contemporaine" 1901. évi kiadványában találhatók M^me^ Reinhard uti levelei azokról a benyomásokról, a melyeket 1806-ban egy Magyarországon át Moldvaországba urával tett utazás alkalmával szerzett. És 1806. június 3-án kelt levelében leírja az Alföld magyar népének öltözetét, hozzá hajviseletét is.

RÉGI RUHÁZKODÁS.

Azt mondja M^me^ Reinhard: „A lakosok igen nyomorultan ruházkodnak. Bő nadrágot viselnek durva vászonból — ez a magyar gatya — és kurta, derékig érő inget ugyanebből az anyagból. Ez a két ruhadarab zsírba vagy olajba van mártva s ezáltal vízhatlanná válik. Fölébe egy ki nem cserzett júhbőrből [1] készült felöltőt — nyilván ködment — kanyarítanak,

[1] A kiszáradt bőr megtörésére használt nagyon kezdetleges szerszámot, egyetlen darabot, Kupa Árpád barátom a mult század kilenczvenes éveiben még megtalálta, s az ki is volt 1896-ban állítva.

mely az évad — és időjárás — kívánalmainak megfelelőleg, a gyapjúval kifelé vagy befelé van vállaikra vetve.

RÉGI HAJVISELET.

Rendesen fekete hajuk[1] szintén az említett anyagba van mártva *s összetanasztva lóg két oldalról arczuk körül*".

Mint tudjuk, a hajviseletnek nagy alakító hatása van az arcz kifejezésére is. Reinhard asszony nem szól arról, hogy a haj be lett volna fonva és biztosra vehető, hogy nem is volt; mert a hosszú haj az Alföld vénjeinél még a mult század — XIX. — második felében is gyakori volt, az előre való omlástól pedig megóvta a félholdalakra görbült és hátúl a hajba tűzött fésű. De az időjárás minden viszontagságának kitett pásztor nagyon kente a haját, ez a zsírtól összecsapzott és tényleg két oldalt lógott le a vállra. Talán az utolsó klasszikus alak, mely Reinhard asszony leírásának teljesen megfelelt, még a mult század 90-es éveinek elején, gondolom nemes *Debreczen* város hatalmas szarvú raczka kosait őrizte a nagy Hortobágyon.

De a befonott haj is megvolt azért a színmagyarságnál; a kérdés az: milyen? A fül előtt két oldalt lelógó fonadékot „*varkocs*"-nak nevezik, mi nyilván egy a tót „*vrkwoč*"-csal és ez a hajviselet még ma is található lesz Zólyom megyében, hol tipikus tót arczú, korosabb férfiaknál, éppen *Zólyom* városa hetivásárján 1898-ban még magam láttam, ennélfogva ez a forma tipikus *tót*, már azért is az, mert magyar elnevezése nincsen.

[1] Bizonyosan a zsírtól látszott ilyennek.

A CSIMBÓK.

Az, a mi tipikus magyar és kevés esetben átjött a XX-dik századba is, a Somogyban, *Nagy-Bajomban* még előkerült „*csimbók*“, mely azonban csak néhány igen öreg — 79—81 éves — embernél maradt meg.

Íme, előttünk van a „csimbók“ hajviselet két somogyi öregje Zupor-Laki György és Árva-Lóki János uraiméknál, kiket Vasdinnyei Aladár 1901-ben lefotografozott

36. Zupor-Laki György 79 éves.

37. Árva-Lóki János 80 éves.

Somogy-Nagy-Bajom.

és Koszkol Jenő barátom sürű hálózattal tollrajzra mesterileg áttett.

A „csimbók“ fonását és kötését, egy eredeti, sajátos mesterszó belevonásával, Kacsoh Pál nagy-bajomi körjegyző így állapította meg:

„A csimbók a férfi hosszúra növesztett hajának a fejbúbon és le a tarkóig középen való ketté osztása, mind a két fül előtt három ágra való fonása, és a fejet csinosítani való „*csomós-bokrára*“ kötése“.

„Míg a férfi haja eléggé búsás és hosszú, a csimbók tisztán a természetes hajból telik; de mikor a haj már gyérül és rövidül, akkor *fűzővel* pótolják és evvel kötik „*csomós bokrára*“. „A csimbókot mindig

a fül előtt kétoldalt kötötték, soha a fej *kupáján* - t. i. hátul egy csomóba".

A csimbók kettős kötésű, ú. m. befonás után az első kötés a fonadék legvégén történik úgy, hogy csak az a kevés haj marad kötetlenül, a melyet hosszúsága miatt a három ágba befonni nem lehetett; az így a fonadék végén megalkotott csomóval még egyszer kötik a csimbókot most már a *csomó bokrára*, a mikor csak a fonásból kimaradt haj marad kötetlenül és a csimbókból jobbra-balra úgy áll ki és hajlik oldalt és alá, a mint ezt Zupor Laki György uram-

38. Öreg Majlát János 81 éves.

39. Majlát Jánosné Böjtös Juliánna, 63 éves.

Somogy-Nagy-Bajom.

nál — 36. kép — látjuk. Hozzá kell tenni, a fonadék külső ágát visszacsavarják úgy, hogy a hajat kolbászalakra megfogja, a mint ezt mind a két kép mutatja.

Be kell látnunk, hogy — egyelőre nem tekintve semmi mimikát és fiziognomikát — ez a régi somogyi férfitársadalom már a hajviseletnél fogva is határozott és sajátos jelleggel bírt — l. 36., 37. és 38. kép; — ugyanilyennel bírt az asszony is, melyet, kimélet daczára, a munka terhe korán megfosztott az üdeség-

től, az idomok lágyságától - - és az egészben rideg arczot még komorabbá tette „a bekötés", a mint ez a 39-ik képen látható.

AZ ÜSTÖK-FONAT.

Biztos hír és leírás szerint az Alföldön a mult század első negyedében még egy más ősi hajviselet is divott nagy körben, mely abban állott, hogy a hosszúra növesztett hajat, de csak az üstökön, össze-

39. A). Letünt hajviselet.

fogtak, hárinasba befonták és a fonatot a fejbúbon át hátracsapták. Hátul a hosszú haj szabadon lógott, a mint ezt 39. A) képünk mutatja.[1]

KÖRSZAKÁLL.

Másnemű, mert szakállas tipus a Tolnából való. Varga József uram, ki juhosgazda, tehát a juhászatot valóban mint őstőglalkozást űzi: tulajdonosa és pásztora a nyájnak, bérli a legelőket és nyája jövedelméből él. Hosszú hajviselete és hatalmas körszakálla túla-

[1] Ez az adat Hódmezővásárhelyen öreg Maczelka uramtól került, ki 81 éves és az apjánál látta, meg is mutatta, hogyan fogták össze az üstök haját; ez utóbbi fogást az én üstökömön hajtottuk végre és így rajzolta le Koszkol Jenő. Ez a hajviselet tehát a XIX. század elején még élt.

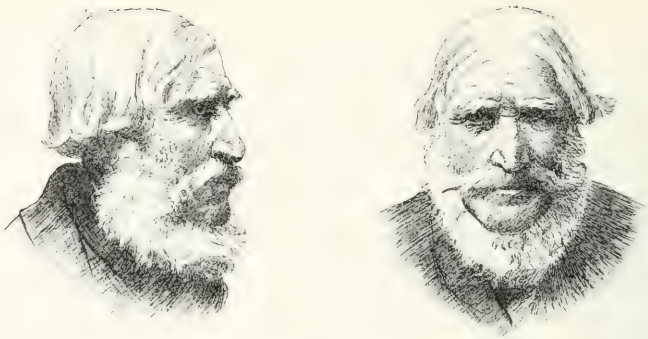

40. Varga József, 73 éves, Uzsog-puszta, Tolna m.

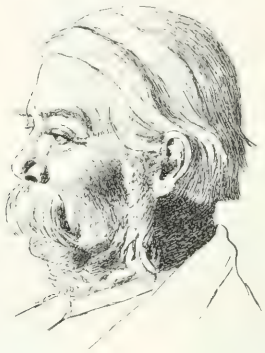

41. Széles József, 54 éves, Fáczánkert-puszta, Tolna m.

dunai viselet; megvolt Fejérmegye és a Göcsej színmagyar részében is; belepusztult az általános „védőerő-kötelezettségbe."

Ugyanebbe a sorba tartozik Széles József uram, ki földmíves és fiatalabb létére mégis megtartotta a régi hajviseletet. Ezek mind hatalmas, tiszteletreméltó alakok, kiknek szeméből a becsületesség, megbízhatóság, a józan ítélőtehetség szól a szemlélő felé; de szól a határozottság is, főképen pedig a magyar önérzet, minden hivalkodás nélkül.

Egész megjelenésükben, tisztes magukviseletében, mely semmitől sem áll távolabban, mint az alázatoskodástól, de a bizalmatlanságtól is, minden arra vall,

hogy ezekkel az emberekkel komoly ügyben szóba lehet állani, szavukban nyugodtan meg lehet bízni.

KOSSUTH-SZAKÁLL.

Éppen úgy, mint az úri rendnél régebben, a polgárság sorában is dívott és dívik a „Kossuth-szakáll"-forma. Ez nem csekély részben járul ahhoz, hogy a benyomás egyneműségét megalkossa.

JÓZANSÁG.

Ezek a régibb szabású magyarok határozott nemes arczvonásokkal, rendszerint hatalmasan fejlett bajusz-

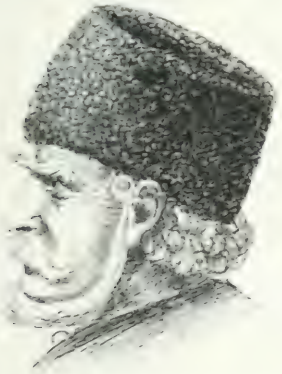

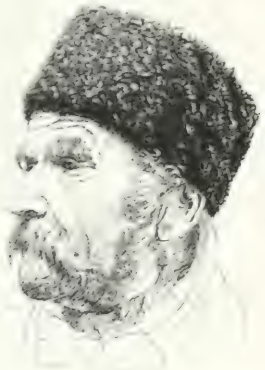

szal és szakállal bírnak, hallgatagságra hajló, kiválóan józan életű férfiak, kik között fölös számmal akad az olyan, a ki szeszes itallal és dohánynyal *nem él*, még pedig nemcsak takarékosságból, hanem tudatosan annak okából, mert hivatása nem tűri a részegeskedést: „éberséget és józanságot követel az igaz embertől" - így okolják meg.

A halász nagygazdák és legénységük; a lovasgazdák, juhosok, a gulyás-gazdák, számadóik és bojtárságuk; a csikósok és kanászok mind ilyenek voltak.

A részegeskedés gyanuja, mely széles körben el volt és el van terjedve és a melyet különösen a nemzet ellenségei ennek kisebbítésére annyiszor felhasználtak, éppen ez elemek józanságából következett. Különösen hangzik és mégis így van. A megfejtés az, hogy éppen életük józanságánál fogva ezeknek az embereknek a kevés is megártott, ehhez pedig kizárólag akkor jutottak, a mikor ügyük helységekbe, városokba szólította és nem kerülhették ki ismerőseik társaságát. Így jutottak az alkalmi ivás következményei a nyilvánosság elé; és annál féktelenebbül nyilatkoztak meg, minél érintetlenebb volt az ivó idegrendszere. Evvel nem az van mondva, hogy iszákos ember nem akadt; kivétel elvégre mindenütt van; de ezek az emberek egymás között és egymás fölött szigorúan biráskodtak és tudtak rendet tartani.

Ily irányú, erkölcsileg fegyelmezett, pontosan végzett kemény munkával járó élet nevelte azokat az alak szerint hatalmas, arczkifejezés szerint komoly, nyilt, nyugodt és határozott tekintetű, tiszteletet parancsoló és egyszersmind bizalmat keltő alakokat, a kiket — fájdalom — az újkor áramlatai, a melyek a magyar közrend legmagyarabb részébe is bekaptak, sorra eltüntetnek s nemsokára ki is irtanak.

Azok közül az alakok közül valók voltak Galambos uram Komáromban — 42. kép — halász nagygazda, héjjaorrú Szalay nevű legényével — 45. kép[1] — együtt, kik még a vándorhalászatot űzték a Duna révkomáromi halasvizein és Kun Ferencz uram — 44. kép — a Balaton mellékén fekvő Kenessén, ki — noha valószinűleg kún eredetű volt — annyira magán viselte, különösen a balaton-zala-veszprémi tipust, kivált szakáll-, bajuszviselete és hatalmas szemöldöke folytán, hogy az 1885-iki országos kiállítás alkalmával, a mikor arczképét a halászati kiállítás jegyzéke élén

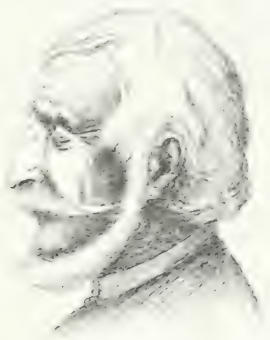

45. Szalay öreg halászlegény, 72 éves. Komárom.

kiadtam, a balatonmelléki urak között a kiállítási irodában nagy vita keletkezett: mindegyik azt állította, hogy ezt a halászembert ismeri, az ő községéből való, csak a neve nem jut eszébe. Megjegyzem, hogy a kép névtelenül állott a füzetben.

A mit „a régiek maradványai“ czímen eddig megismertünk, arról kettőt biztosan állíthatunk: hogy ennek az elemnek igen határozott és egynemű jellege volt:

[1] Ez volt a legtökéletesebb és legigazibb „héjjaorr“, a mely kutatásaim közben felötlött; a semita orrtól — 13. kép 6. — vékonyuló és kihajló hegye különbözteti meg.

továbbá, hogy ezekhez fogható alakokat hiába keresünk máshol Európában.

Ha a finneknél a kareliaiak oly szakállt viselnek is, mely a „Kossuth“ körszakállnak megfelel, a szem és az arcz kifejezése egészen más: lágy, a magyaros nyugalmat, határozottságot és önérzetetet merőben nélkülöző.

Hogy magában az arcznak fiziognomiai összealkotásán, a szem tükre nélkül is kifejezést nyerhet a magyar sajátosság, ennek bizonyítéka legyen Csupor András *vak* magyar ember, ki a borsodi Bükk-hegy-

46. Csupor András, 63 éves, vak. Noszvaj, Borsod m.

ségben a noszvaji barlanglakó magyarok közül való és ritka tökéletességgel magán viseli a magyar arcz kifejezését, az arczélben is érvényesülő határozottságát.

REINHARD ASSZONY.

Mielőtt az újkori elemekre mennénk át, térjünk vissza Reinhard asszony útleírásának ahhoz a részéhez, a mely az akkori — 1806 — magyarság jellemére vet világot.

A Rákos mezejéről írva, azt mondja Reinhard asszony, hogy ott a régi magyarok egykori sátortábora helyén nyájak legelnek s a hajdan oly bátor nép mint nyáj terelteti magát. „Pedig a *magyar köz-*

A Májját-törzs, S.-Xajó-tajomban.

Kelemen János — Szöllős-Györk, Somogy.

Magyar Anna — Somogy.

nép arczán ma is - - 1806-ban - - meg lehet találni *az akarat és erély kifejezését*, daczára annak, hogy tisztátlansága és elhanyagoltsága apáthiáról tanuskodik." (Kizsarolás volt annak az oka!)

„Az Alföld síkján sok a nyáj, melyet a pásztorok tüzes, kicsi lovakon őriznek. A „Bánság" lakossága egészen elüt Magyarországétól. Szláv eredetű jobbágyság. Ruházata, tipusa, magaviselete semmiben sem hasonlít a magyarhoz. Most — 1806 — hogy mind a két faj el van nyomva, *a magyar mégsem feledi, hogy Attilától származik s hogy mint hódító vette birtokába az országot: bosszúsan engedelmeskedik*, míg az oláh szolgailag hunyászkodik meg. A magyar magatartása *büszke óvástétel*, a másiké alattomos meghajlás".

Semmi kétség, hogy főkép a magyarok szeme volt az, a mely ezt az elfogulatlan, élesen figyelő asszonyt oly alaposan megoktatta és hálánk illeti meg őt haló porában is, hogy ezt a leírást reánk hagyta.

AZ ÁTMENET.

A feladat immár az, hogy elfogadható módon átgördüljünk e régi-szabásu maradványokról az újkoriakra, vagyis teljesen napjaink magyarjaira.

Ez az átgördülés azonban csak akkor lesz becsessé, hogyha sikerül valamely nemzetségnek nemzedék-sorát közvetetlen, szerves, tehát vérszerinti egymásutánban bemutatni.

Vasdinnyey Aladár Somogy-Nagy-Bajomban, az őt nagyon jellemző akaraterővel és ügyességgel ezt a feladatot fényesen megoldotta, a mint ezt az V-ik tábla a hozzátartozó magyarázatokkal együtt bizonyítja.

Ez a tábla egybefoglalja a 81 éves törzsfőtől, Majlát János-tól kezdve — l. 38. kép is — ki, mint tudjuk, még a csimbókosokhoz tartozik, le az 5 éves dédunokáig az egymásután 20, illetőleg 22 élő alakban. Ez a sereg, bár két anyától eredve, mind egy és ugyanazt a törzsfőt, Majlát János-t uralja.

Ennek az eleven csoportnak fölvétele nemcsak azért nevezetes, mert amateur hajtotta végre, hanem különösen azért, mert ily csoportnak rábeszélése egyike a legfáradságosabb és legkényesebb feladatoknak.

Vessünk egy pillantást az V-ik tábla csoportjára. Egész általánosságban kimondhatjuk, hogy noha teljesen a közrenddel van is dolgunk, az arczok szépek, öntudatosak és értelmesek — végig a kis gyermekekig.

A viseletre nézve az asszonynépség a konzervativebb elem, a mint ezt az V-dik táblán az 5., 6., 8., 10. számú menyecskék bekötése bizonyítja. A férfi teljesen átalakult ruhára és hajviseletre nézve: az előbbinél csak a csizma maradt meg, de már nem az ősi, hegyesorrú fordított saru, hanem a „rámás", az utóbbinál a védőerő-kötelezettség elsöpörte a régi csimbókot; az emberek megérezték a rövid haj nagy előnyét, mely a gyors fésülködést teszi lehetővé és megérezték a rövid haj higienikus hatását is. Hogyha azonban a férfiak bármelyikével azt a „crucis experimentumot" végezzük, a melyet Deák és Derby hajzatával hajtottunk végre, előttünk áll még a csimbókos nemzedék egész sajátosságával.

De a sorozat és a törzstábla másról is megoktat, t. i. arról, hogy már itt is belevegyül az idegen vér — német Beck, 6., 11., 12., V. tábla — a nélkül, hogy a tipusra már érezhető átalakító hatással volna.

B. MAJLÁT CSALÁD SOMOGY-NAGY-BAJOMBAN, 1901.

1 b. Majlát János, törzsfő, 81 éves.
2 Csima Böjtös Julianna, 63 éves.
3 b. Majlát István, 59 éves.
4 b. Majlát Istvánné Andor Juli.
5 b. Majlát Julianna, özv. Jani *Bek* Józsefné
6 b. Majlát Katalin, mózsi Lóki Józsefné.
7 b. Majlát János, ifj., 36 éves.
8 b. Majlát Erzsébet, katona Nagy Jánosné.
9 b. Majlát József, 30 éves.
10 b. Majlát Józsefné, [illegible] Mikei Katalin.
11 jani *Bek* József, 19 éves.
12 » *Bek* Julianna, 14 éves.
13 mózsi Lóki József, 38 éves.
14 » Lóki József ifj., 18 éves.
15 mózsi Lóki János } ikrek.
16 » Lóki Katalin }
17 b. Majlát Jánosné, balázs Laki Erzse.
18 b. Majlát Katalin, 10 éves.
19 b. Majlát Erzse, 8 éves.
20 b. Majlát Juliánna, 5 éves.
21 katona Nagy József, 36 éves.
22 » Nagy Katalin, 8 éves.

Lásd a. Uik táblát.

TÖRZS.

B. MAJLÁT JÁNOS 81 ÉVES.

1-ső neje n. György Julianna.

I. NEMZEDÉK:

b. Majlát István, 59 éves
1-ső neje borbély Bek Erzse.

NEMZEDÉK:

b. Majlát József, 30 éves
neje császár Mikei Katalin.

NEMZEDÉK:

0.

2-ik neje Andor Juli.

NEMZEDÉK:

0.

b. Majlát Julianna özv.
jani Bek Józsefné.

NEMZEDÉK

Jani Bek József, 19 éves.
» Bek Julianna, 14 éves.

2-ik neje Csima Böjtös Julianna, 63 éves.

Nemzedék:

1. b. Majlát Katalin, 38 éves.
Ura: mózsi Lóki József, 38 é.

NEMZEDÉK

mózsi Lóki József, 18 éves.
» Lóki János } ikrek.
Lóki Kata }

2. b. Majlát János, 36 éves.
Neje: balázs Laki Erzse, 30 é.

NEMZEDÉK:

b. Majlát Katalin, 10 éves.
b. Majlát Erzsébet, 8 éves.
b. Majlát Juliska, 5 éves.

3. Majlát Erzsébet, 26 éves.
Ura: katona Nagy József
36 éves.

NEMZEDÉK

Nagy Katalin, 8 éves.

4. Majlát József, 23 éves
(katona).

Hogy a Somogy anthropologiai tetőzését is megismerhessük, erre szolgál a VI-dik tábla, mely Kelemen János szőllős-györki kanászt mutatja, egész pásztorfelszerelésével együtt, mint: kanászbalta, a somogyi forma, mely a rézkorban bírja alakszerinti ősét s mely nem szerszám, hanem fegyver; a „nehézustor", újabban karikás, az ékes, sallangós tarisznya, melyet Patkó, a híres betyár „kreált" és a mely teljesen kiszorította az ősi vászontarisznyát; rajta a kabak. A lobogós ingujj és a sürűn korczolt, ránczos, bő gatya, semmit sem von le a legény magyaros délczegségéből, arcza nyilt, tekintete éppen ilyen, szól belőle büszkeség, önérzet és tisztességtudás egyaránt. Ezekről mondja a népdal:

Megismerni a kanászt
Éles járásáról,
Tánczratermett lábáról,
Tarisznyaszíjáról.

A Zseliczség ugarain annyi volt a pásztorok között a hasonló megjelenésű alak, hogy mind bevált volna „tipusnak". Ha ezt az arczot jól összehasonlítjuk a Zupor Laki György uraméval — 36. kép, — lehetetlen a tipus azonosságát föl nem ismernünk, noha a korkülönbség igen nagy.

Azt a tartást, mely ennek a somogyi kanásznak alakjából sugárzik, azt az önérzetet, a melyet arcza föltüntet s mely abból a büszke tudatból fakad, hogy ő *magyar,* ennek mását hiába keressük más népeknél és pásztoraiknál, vagyis azoknál, a kik még ősfoglalkozást űznek.

A VII-dik tábla a somogyi menyecske tipusát mutatja. Önérzetes, nyilt tekintetű, üde és délczeg tartású teremtés, mely úgy, a mint térül-fordul, a mint

csipői járásközben megrengenek, eleven képe annak, a mit „tűzről pattant“ és „kaczkiás“ menyecske alatt értünk, a minek párját hiába keresnők az egész világ köznépénél. Ez is érzi *magyarságát*, bátran szóba áll bármely magasrangúval; szó dolgában pedig nem marad adósa senki fiának. De ezekre illik a tánczszó is, mely mondja:

Friss mönyecske Kurucz Örzsi,
Embör lögyön ki megőrzi.

Ha a Majlát-törzs tábláján — V. — végig járatjuk szemünket az apró és serdülő leánykákon, mindenünnen reánk néz a „kaczkiás menyecske“ gyermekkori képe.

NŐI SZÉPSÉG.

Érdekes és tanulságos, hogy a székelység tánczszavaiból nemcsak a lelkület sajátossága szól felénk, hanem kivehetjük a magyar női szépség fogalmát is, a mint a nép lelkében él; de e mellett kiválik az egyéni ízlés is, mert a bőr és hajzat alapszíne nem egynemű, mint a fajnépeknél. A diagnózis ím ez:

Se nem kicsi, se nem nagy,
Éppen hozzám való vagy.
Igenyes vagy, mint a nád,
Hozzám szabott az apád.

Tehát termet szerint közepes, sugár növésű, hajlékony legyen, mint a nádszál.

Ez a leány sokat ér,
Sem ösztövér, sem kövér,
Sem fekete, sem fehér.

Tehát arányos idomai legyenek; a bőr és hajzat szinére nézve itt áll a magyar szálló ige diagnózisa: „se nem szőke, se nem barna, az igazi magyar fajta.“

Akármilyen szenes tőke,
Szebb a barna, mint a szőke.

Van szeretőm, szőke leány,
Nem piros, nem halovány.

Ellentét az ízlésben. A szőkeséget jellemző rózsás arczszín ügyes kiemelésével:

A szeretőm arany âma,
Se nem szőke, se nem barna.

Ízlés. Valószinűleg a vörösesbe játszó szőkeséget érti.

A HERVADÁS.

De az üdeség és délczegség ezeknél a nőknél nem mindig a kor természetes törvénye szerint hanyatlik el; legtöbbször korán muló. A közrendű magyar asszonyon igen nagy a teher. A család, a háztartás és különösen a nehéz mezei munkában való részvétel hamar leszedi az arcz hamvát; az alak kemény formákat ölt, az arcz kiránczosodik és az aggkorban legtöbbje olyanná válik, mint a Majlát-törzs nagyasszonya — 39-dik kép.

De a kivétel sem ritka. Rendesen a némi hízásra hajló nőknek, még magasabb korban is, kellemes a megjelenésök.

A régi szabásból a mostaniba átgördülvén, lássuk immár napjaink magyarjait tüzetesebben is.

NAPJAINK MAGYARJAI.

Az anyag kiválogatására nézve a legfőbb szempontok, azoknak világánál, a miket a kongresszusi kiadvány méltatásában és birálatában megtudtunk, a következők:

1. Föltétlenül kerülni kell azokat, kiknek neve más nemzetiségre mutat: ilyenek: Német, Tót, Horvát.

Lengyel, Szász, Rácz, Cseh, Talián, Orosz, Oláh, Bolgár, Szerb, Bosznyák stb. Ezeket azonban genealogikus tanulmányokkal kapcsolatban, a magyar befolyás alatt szerzett anthropologiai jegyekre nézve kell majdan tanulmány tárgyává tenni.

2. A tanulmányozás hasonló rendjébe tartoznak mindazok is, a kiknek egyáltalában idegen nyelvű nevük van, noha már magyaros benyomásúak.

3. Mindazok, a kiknek vezetékneve helységet, területet és hasonlót jelent, erre való tekintettel ott tárgyalandók, a hova a név mutat, vagyis: a „Csanádit" nem lehet Heves megye elemei közé vonni és tárgyalni, a „Hevesit" nem csanádiakkal együtt venni; a „Komáromit" nem lehet somogyiakkal méltatni; a „Somogyi" nevűt komáromiakkal. Ez nem a magyarság alapkérdésére, hanem azokra a finomabb megkülönböztetésekre tartozik, a melyekre éppen az anthropologiának is törekednie kell.

RÉV-KOMÁROM.

A magyar arczra és tekintetre nézve a próbakövet ott találjuk meg legbiztosabban, a hol a viszonyok úgy alakulnak, mint például *Révkomáromban*, a hol a változó, áramló, könnyen engedő városi elemekkel szemben tömör elem áll fenn, mely hajlam és hivatás szerint egynemű, nem vegyül és csak kevés töredéke veszi fel a „divat mázát".

Ezt az elemet ott az u. n. „szekeresgazdák" alkotják meg; nem fuvarosok ezek, hanem erős polgárok és birtokosok. Ezeknek sorából valók a VIII-dik tábla arczképei, a melyek a *Sebestyének, Móroczok* és *Pati-Nagyok* közül kerültek ki; nem válogatva, hanem úgy, a mint fölkérésre éppen ráértek és kedvvel tettek eleget a fölhivásnak. A ki a révkomáromi szekeresgazdák

„dalárdájának" csoportképét megnézi, legott meggyőződik, hogy a VIII. tábla valóban „tiz sokat" ábrázol. És ha ezeknek fejére forgós magyar sisakot vagy kócsagos, nyusztos kucsmát teszünk, előttünk vannak a régi *Ortelius* gyarló kiadású magyar urai [1] az életnek és igazságnak megfelelő alakban. Még azokban az Ortelius-képekben sem bírta a kor — XVII-dik század — gyarló művészete a magyar szem határozott, önérzetes tekintetét eltüntetni.

A VIII-dik tábla férfiai egyféle határozott tudattal ültek a készülék elé s e tudat az, hogy *én az igazi magyarokat keresem, ők pedig azok.*

Megfelelő renden, bármely más nemzetnél, ehhez fogható tekintetet s egyáltalában arczkifejezést hiába keresünk és önkénytelenül is feltolul a gondolat azokra a döntő tulajdonságokra, a melyeket Vámbéri mint a magyarság államalkotó és államfentartó nemes és kiváló tulajdonságait felállított és kimutatott.

HORTOBÁGY.

Szakasztottan ugyanez a kifejezés ül a hortobágyi számadó gulyás arczán, IX-dik tábla, avval az egy különbséggel, hogy szerzett fiziognomiai jegye van. Áll pedig ez a *szem*-nek bizonyos hunyorító kifejezésében, mely a szempillák izomzatának — 8. kép C. D. — és a szem körizmának — u. o. B. E. — és kis mértékben a járomizmok — u. o. F. és I. — megrögzített összejátszásából alakulva, a szarkaláb ránczozatot is kifejleszti.

E fiziognomiai jegy keletkezésének oka pedig a legelőterület sík voltából és a számadó feladatából folyik. A számadónak *messze távolban* is „szemmel kell

[1] „Ortelius redivivus et continuatus, oder der ungarischen Kriegs-Empörungen historische Beschreibung" etc. Frankfurt a/M. 1665.

Id. Sebestyén József, 62 éves — apa;
Sebestyén Sándor, 51 éves — öcs.
Pati-Nagy Pál, 26 éves.

Ifj. Sebestyén József, 39 éves — fiú.
Mórocz Lajos, 25 éves.
Pati-Nagy Sándor, 25 éves.

R.-Komárom szekeres gazdák

Szentey János, 48 éves — Cs.-Tomaj.
Betyár György, 42 éves — Gy.-Diós.
Öreg Dobó — Szeged.

Tomó József, 41 [illegible] — Zsid.
Z[illegible]gyi [illegible], 70 [illegible] — Tomaj.
[illegible] Bíró — Szeged.

tartani a reábízott jószágot", a mikor a szem fölveszi azt a kifejezést, a mely akkor is sajátja, a midőn közelről nézi tüzetesen az egyszerre áttekinthető, leginkább apró tárgyat; az a hunyorítás a szem pillantásának szétszóródását akadályozza.

BALATONMELLÉK.

Végre eljutottunk a X-dik tábla magyarjaihoz, a kiknek nagyobb része — négy — ú. m. Szentey Cserszeg-Tomaj, Betyár, Gyenes-Diós, Torma, Zsid, Zerényi, Tomaj, tehát mind Balaton-melléki ember. Szakáll és hajviselet szerint mind a négy más-más: van „Kossuth-szakállas" — Szentey, — szakáll nélkül való, vékony bajuszú — Torma, — és két „becirker" szakállú — Betyár, Zerényi, — mely szakállformát Somogy nem egy vidékén elfogadta a nép az elnyomatás korában — 1850—1866 — éppen úgy, mint elfogadták volt a régiek közül azok, a kik a „franczia háborúban" részt vettek, azt a szakállviseletet, a mikor a barkószakáll egybevágott a bajuszszal, az arcz alsó fele azonban „puczérra" volt borotválva.

Az egészen parasztos Torma-t és a már „uras" Betyár-t egybekapcsolja a magyar *szem tekintete*, mely nyugodt, határozott, önérzetes. Mind komoly, erős ember, ú. n. „vinczellér", ki saját szőlőjét saját kezével míveli s ez után él.

SZEGED.

Mint a fiziognomia érzékenységének két igen jellemző alakja ugyanezen a X-dik táblán van még két szegedi polgár képe, a Dobó és Rácz uramé, kik a Szeged ethnografiájáról szóló, új keletű műben, mint a felső- és alsóváros tipusai vannak adva. Semmi kétség, hogy Dobó uram színmagyar, derült lelkületű, kinek utóbbi tulajdonsága mint fiziognomiai jegy ott

van a szeme tájékán. Egészen más Rácz uram, ki nyilván a törökvilág után Szegedet megszálló elemek ma már teljesen meg- és át- meg átmagyarosodott ivadéka, kinek már éppen csak a „szeme csillogásában“ van valami cseppség, mely korlátozza a teljes határozottság kifejezését.

A TANÚSÁG.

Ha valami, úgy az a föltevés áll legtávolabb tőlem, hogy ezekkel a „magyar arcz“ kérdését megoldottam, vagy kimerítettem volna. Vámbéri éppen úgy, mint Hunfalvy s velök iskoláik megegyeznek abban, hogy a magyarság bárhol alakult legyen, vegyes elemek szerencsés keveréke; és minthogy az: a legrégibb alkotó részek is atavisztikus soron föl-fölvetődnek a nemzedékekben. Ezeknek fölismerése nagy feladat, mely csak átgondolt, szigorúan végrehajtott módszerrel lesz lehetséges, a melynek kifejtése azonban inkább a magyarság jellemrajzának keretébe tartozik.

Abban azonban meg vagyok nyugodva, ú. m:

1. Hogy sikerült az anthropologiai arczképek fölvételére tartozó föltételeket megállapítani.

2. Hogy kimutattam a *szem kifejezésében* a magyar jegyet, mely az egész tipus lényét kisugározza.

Hozzáteszem, hogy ez a jegy azoknál is kifejlődik, a kik idegenül beszármazva, ráhelyezkedtek a nemzetnek a köztudatban élő történelmi alapjára, avval az egy különbséggel, hogy ezeknél bizonyos indulatok másképen, rendesen hevesebben, kitörésszerűen nyilatkoznak meg akkor, a mikor az ősi soron színmagyarnak vehető elem csak fölmelegszik; — és hogy amazoknál a kitörő harag, a féktelen düh oka

az ősi soron színmagyart rendesen egy találó közmondásra vagy mély értelmű humoros szóra bírja a nélkül, hogy ez kitérés vagy visszavonulás akarna lenni.

E sajátosságban sokkalta inkább az a vonása tükröződik a magyarságnak, mely viszontagságos múltjának sok, igen nehéz helyzetéből kisegítette, s lehetővé tette, hogy mint csekélyebb szám a tömegek erőszakával szemben is uralkodó faj maradhasson, intézményeit, szokásait megőrizhesse és az idegenségre háruházhassa.

FŐJEGY.

Ha most már úgy állítjuk föl a kérdést: a szem melyik mimikailag megállapított formájának felel meg a *magyar szem?* legott előttünk terem az, a mit Mantegazza kifejtett és rajzban is adott, a mit az arcz mimikai központjának nevezett: *az alkotó képző erőt kifejező szem* — 6. kép.

És valóban, hogy ha a „napjaink magyarjai" szakaszban a VIII-ik táblára vetjük tekintetünket, ez a szemforma egészen tisztán és félreismerhetetlenül megvan, különösen Pati-Nagy Pál-nál és a Sebestyén-fiúnál, mint a magyar ifjabb férfikorának jellemzője, a mely még éppen oly távol áll a kiábrándulástól, mint az aggkor bölcseségétől.

És kiválóan ez a szemforma az, a melyből legtöbbször kisugárzik az a sajátos indulat is, mely föllobbanása idejében örökkön égő tűznek látszik, noha utóbb szalmalángnak bizonyul. A magyarság mimikai és fiziognomiai jellemzésében tehát egyetlen pontra térünk, mely hasonló Mantegazza Paolo meghatározásához, hogy t. i. a svájczi embert *csak nyílt tekintete jellemzi* — l. p. 28.

De azért mégis lehetséges a magyar arcznak bizonyos másnemű, általánosabb értékű meghatározását is adni.

Az ú. n. komplexióra vonatkozólag, a népszájon élő szálló ige találó meghatározás, mely így hangzik: „Se nem szőke, se nem barna az igazi magyar fajta". Oly forrás, melyet nemcsak a szerző tekintélye, hanem eljárásának kritikai volta tesz kiválóan becsessé,[1] a honfoglaló magyarságról anthropologiai értelemben azt mondja: „Általában véve *kicsi, barna emberek voltak* . . ." Az bizonyos, hogy szerfölött nehéz e jellemzés fokát és értékét pontosan meghatározni.

A TÖBBI JEGY.

A magyar arcznak nincsenek kirívó faji jegyei, a minő a tót arcz kiálló pofacsontja, ázsiai fajoknál a ferdemetszésű szem, az ellapuló orr, stb. Egyáltalában a magyar közrend férfiainak arcza nagy átlagban megfelel a férfiszépség európai fogalmának: kifejezéséből hiányzik a lágyság, annál erősebben nyilatkozik meg a határozottság és az önérzetesség. Az orr sokszor igen nemes formájú; átlagosan fejlett. A hajzat és szőrözet átlagosan véve erős fejlődésű.

Mint atavisztikus jelenségek azokból a főbb részekből, a melyekből a magyar alakult, előfordul ritkán az erős pofacsont, a messze szétálló szem és a rövidebb, érezhetően pisze orr. Ezek az atavisztikus jelenségek okai annak, hogy idegen kutatók oly rokonságokra is hivatkoznak, a melyeknek bizonyítása lehetetlen, s a melyeknek alapja a puszta látszat.

[1] Pauler Gyula: „A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt." II. kiadás. Budapest, 1899. I. p. 3.

II.

A MAGYAR NÉP JELLEME.

A KIFEJTÉS.

A magyar nép jellemét meghatározni és megírni szép és igen fontos feladat, mert a jellem meghatározásán át világossá kell válnia sok oly vonásnak, mely azután visszasugárzik arra a szakadatlan sorra, melyet a honfoglalástól a jelenig psychikai és ethikai alapokon megalkothatunk.

De a föladat szerfölött nehéz. Előzményei, kivált a régibb korra vonatkozók, irodalomban és művészetben alig akadnak. Az összehasonlításra alkalmas rokonanyag csak töredékekben kínálkozik.

Megjegyzem, hogy mindez arra a közrendre vonatkozik, mely a magyarság zömét alkotta, s a melynek határozott jelleme fentartó befolyást gyakorolt az idegen hatásnak leginkább kitett vezető elemre is, mely természetszerűen a zömre támaszkodott, ennek tartalmából merítette saját erejét.

A képzőművészet, különösen régibb vonatkozásokban, semmit sem hagyott reánk olyat, miből a magyar közrend bensőbb életére következtethetnénk.

A jelen képzőművészete az ú. n. „festői“ hatásokra törekszik és jobbadán azon van, hogy e czímen a toprongyost és a duhajkodó, czifra alkoholikust állítsa szemünk elé: a magyar nép jellemzésére pedig egyik sem igaz.

A legnemzetibb íróink műveit „diszítő“ illusztrá-

cziók legtöbbje, akár az arczot, akár az alakot nézzük, akár azt, a mit Gratiolet nyomán a testmozdulat symbolikájának nevezünk, csak ruházat és a helyszín szerint valahogy magyarok.

Az a magyar festő, a ki szeretettel, odaadással alapos tanulmány tárgyává választotta volna a magyar népet és intim vonásaiban törekedett volna e népet és lényét megjelenés és cselekvés szerint sorozatosan elénk állítani, az még nem jelentkezett.

Az irodalommal sem állunk sokkal különben. Régibb vonatkozású, a zömbe benyomuló, tudományos értékű — ha teljes megbízhatóságot kérünk — nem akad. Az újabb keletű, minden „összehasonlító“ módszer daczára felszines, a „gyors irodalmi termelésre“ irányított; hozzá anyagi ereje csekély, a mi a kutatás kitartó voltát, így mélységét is nagyon érezhetően korlátozza.

Eötvös József a „Falu jegyzőjé“-ben egy korszak sebét érintette hatással, de nem származtatta le alakjait, nem is lehetett feladata. Az újkori szépirodalom, mely a népiest felkarolta, színez és a jellemzés gyöngéit népies szólamokkal igyekszik pótolni, inkább palástolni.

Ha ezekből ki akarnók hámozni a magyar nép jellemének azt a magvát, a melylyel visszakövetkeztetni lehetne az államalkotás és államfentartás föltételeire és ezeknek e maggal való azonosságára, úgy a czélt nem érnők el.

Ilyen körülmények között nincs más módunk, mint bizonyos élő, vagy, ha ma már elenyészett, de a közelmúltban még megbizonyított nyomokon a messze múltak felé elindúlni és azokból a magyar nép ősi jellemére következtetni.

Keljünk tehát útra.

NOMÁD ÉLET.

Nem a krónikák sokban bizonytalan állításai, hanem a magyarságnak a közelmúltban, részben a jelenben is folytatott élete, ennek mozzanatai: csoportosulása, felosztása világosan arra oktat, hogy a magyar nép az ősiségben *nomád* életet élt, s hogy jellemének kialakulására a nomád vándoréletnek volt legfőbb és leghatározottabb hatása.

A nomádságot jellemző törzs- és nemzetségi szervezetnek nem annyira nyomai, mint világos tanúságtételei még ma is kiválnak, így észrevehetők is.

A teljesen, vagy nagy többség szerint egyazon családi nevet felmutató falvak; a tanyarendszernél a sokszor népes, egyazon családi nevű, *törzsök*-nek is beillő egységek által való megszállása bizonyos területeknek; a *sorok* szerint való megszállás, mely egyes sorok más-más családi nevet viselnek; a *hadak* szerint való, egyazon családi nevet viselő csoportok megkülönböztetése: ezek mind az ősi nomád élet maradványai, így tanúságtételei is.

SÁTORFA, ŐRFA.

A míg a vezető elem, mint dinaszta, pontokat szállott meg az elfoglalt területen s ott megvetette lábát, nemzetségének gyökereit pedig lemélyítette, addig a zöm „fölütötte", majd „fölszedte sátorfáját". Időleges foglalását megjelölte csóvásfával, majd őrfával; ha pásztor, ha halász: így cselekedett. A betolakodónak pedig odakiáltotta: „szedd a sátorfádat!"

Honnan tudjuk ezt? A csoportosuláson kívül éppen magából az ősi szólásmódból: „fölütötte — fölszedte a sátorfáját", vagyis: „megtelepedett időlegesen, tovább ment". És tudjuk onnan, hogy a múlt, XIX. század közepe táján még dívott az időleges

nomád pásztorélet s a halász is folyómentén vándorútra kelt.

A vándor-cserény fedett sarkának neve „sátor“, a beteg marhának külön „marhasátra“ van. Fejérvármegyében, Sárbogárd körül akadtak igen öreg férfiak, kik a háromosztatú ősi izik — putri — bejáró részét még „sátor“ névvel jelölték. A halász vándorútján sátrat ütött. Az ú. n. „enyhelyet“ alkotó könnyű, sokszor éppen csak tákolt, szállítható szerkezetek, tűzvédők és szélfogók, mind könnyen mozgók, helyet változtatók voltak és ilyenek, kevés ponton bár, de ma is.

SZABAD FÖLD.

A legújabb megbízható kutatások[1] arról tanuskodnak, hogy a földbirtok, mint magán- vagy egyéni *tulajdon*, nálunk sokszorosan *új keletű;* hogy a foglalás és újból föladás még a közelmúltban is folyt. Mindezek a mozzanatok félreismerhetetlen jelei, sőt bizonyítékai annak, hogy a magyar nép legfőbb foglalkozási köreiben, a melyektől fönmaradása lényegesen függött, zöme szerint és az elfoglalt terület — különösen az Alföld — természeti sajátságaihoz alkalmazkodva *nomád volt* és úgyszólván napjainkig is, a töredékek tanusága szerint az maradt.

NOMÁD REND.

A vándor-cserény költöztetésének rendje, hatóságilag megerősítve, még a múlt XIX. század második felében is világosan mutatja az észszerűen megállapított egymásutánt és így az ősi vándorlás rendjét is.[2] Elől megyen a ménes = lovas haderő; következett

[1] Tagányi Károly iratai; átvette Meitzen is nagy művébe: „Siedelung und Agrarwesen etc.“ III. p. 581. és tovább.

[2] Ennek és hasonlóknak bizonyítása majd csak az „Osfoglalkozások“ könyvében adható. Itt csak annyi, hogy a megállapítás hatóságilag Kecskeméten sikerült.

a gulya élelem; azután a cserény sátortábor, azután a czókmók ingó vagyon; végre az apróság, a mi a védelemre leginkább rászorult és kimélendő volt.

A kimutatott sorrend tanusága szerint, de a dolog természetében is gyökerezve, a lovas haderőn, innen a lovon fordult meg minden: a foglalás, a megtartás, a védelem és egyéb. Innen ered a ló kiváló megbecsülése, mely napjainkig is fenmaradt. A lovasgazda *rangban* elébe vág az ökrösnek s a csikó az egész magyar háznép beczéje. Ezek döntik el a *lovas nomád* jelleget. A *vagyon* mértéke a szarvasmarha volt s az ma is: két-, négy-, hatökrös gazda.

PATRIARCHÁLIS SZERVEZET.

A népeket ismertető komoly irodalom megegyezik abban, hogy a nomád népeknél szükségképen uralkodó patriarchális rendszer nemes ethikai tartalommal bir és föltétlenül konzervativ, éppen azért jellemalkotó, sajátossága szerint öröklődő.

A véneknek, a sátoralja fejének föltétlen tisztelete, az életkor szerint való alárendeltség, az önérzet, a becsületesség, a vendégszeretet, a józanság, a gyöngébbnek istápolása és védelme, a cseléddel, állattal való szigorú, de emberséges bánásmód és sok egyéb, mind a nomád sátrakat lakó erény és rásugárzik az egykoron nomád magyarság mai jellemére is: jellemző a tisztes korral növekvő hallgatagság nagy erényével egyetemben.

TERMÉSZETI SAJÁTSÁG.

Ha most már azt vesszük hozzá, hogy a magyarság nomád életének területe kiválóan a magyar Alföld volt, melynek kanyargó menetű, áradó folyórendszere óriási rétségeket, a nádasok rengetegeit, a mocsarak, ingoványok egész világát teremtette és táplálta, és

hogy a magyarság ehhez a világhoz alkalmazkodott, könnyen belátható úgy megközelíthetetlensége, mint kitéréseinek biztonsága, ha az idők folyamán a veszedelem mégis megkörnyékezte.

Ezek a természeti sajátságok magyarázzák meg azt, hogy a nép a legnagyobb dúlások alatt is megmaradt és azt is, hogy jellemében — mert szokásaiban is — megrögződött: a hatalmas természeti viszonyok elkülönítők, elzárók, igy a régit fentartók voltak.

Tudnunk kell, hogy a rétség, nádas, a mocsár és az ingovány a népnek valóságos tápláló dajkája volt, mely fedelet, tüzelőt, állatjának buja legelőt, a vészbe és varsába halat adott; felkinálta a fészkelő madarak töméntelenségének tojását, majd fiát; az emelkedettebb hely szigetet alkotott, melyet csak az közelíthetett meg, a ki a járást pontosan ismerte; másnak az út biztos halál volt. A szigetre szállott ki a rétségbe „kicsapott“ szilaj gulya, szilaj ménes, vad konda és kemény fagyok idején ott gondoskodott róla az ember. Itt fejlődött a magyar *pákász* ősi alakja, mely még a mult század első felében is a legszabadabb nomád életet folytatta.

TERMÉSZET ÉS JELLEM.

Mindez és még sok egyéb, hatalmasan reáhatott a magyar nép jellemének kialakulására. A természettel és tüneményeivel való szoros viszony ráoktatta számos jelenség helyes megítélésére s értelmet fejlesztett ott, a hol más népeknél a tudatlanság csak babonát szül.

Ez a természetben, életmódban gyökerező sajátosság volt az, a mely a magyar népben hosszú századokon át megtartotta és mélyen meggyökeresztette tulajdonságait, azokat is, a melyek egykoron

államalkotóvá, az idők folytán államfentartóvá tették, a melyeken szokásaihoz való ragaszkodása, hatalmas önérzete nyugszik, a mely megalkotta szeme kifejezésében, mondhatni sugárzásában, az összes alkotórészek egybeforradását és egybekapcsolását.

ŐSI SZERVEZET.

Semmi kétség, hogy akkor, a mikor a magyarság még teljesen nomád életet élt, törzsi szervezete volt, s hogy a törzsöket úgyszólván csak az egyazon-fajúság s az ebből folyó egyneműsége az életmódnak és a köznek vehető szokás kapcsolta össze, a törzsek tehát egymagukra nézve, vagyis egyenként függetlenek voltak. Ebben az ősi szuverénitásban kereshető annak a hatalmas önérzetnek gyökere, mely a magyar népet jellemzi és ékesíti, de a mely idők folyamán a kialakult társadalmi létben és keretben sokszorosan túlságba is vezetett, itt-ott el is fajult. Ez is kilövel a magyarság szeméből.

Ha az Alföldre, értve a síkot legészakibb végződvényéig, még most is rávetjük pillantásunkat, legtöbb falva, sőt némely városa is, sajátosan elhelyezett ház-*sorával* emlékeztet a magyarság haditáborozására:[1] a kifejlődött tanyarendszert, mint atavisztikus alkotmányt pedig — ahhoz a szellemes mondáshoz alkalmazkodva, mely szerint az építészet díszességével kőményre fagyott zene — azt a tanyarendszert elnevezhetjük a magyarok megfagyott nomádságának.

Mint egykoron az egyes törzsek és ezek keretében a sátorok patriarchális szervezetökben föltétlen önkormányzati, mondhatni szuverén egységeket alkottak, azon módon a mostkori tanya, avval a különb-

[1] Ezt elsőnek Hellwald jegyezte meg.

séggel, hogy a legújabb kor közigazgatási irányzata az önállóság rovására összefoglaló szervezetet iparkodik adni a szétszórt egységeknek.

De azért a tanya ma is egység; belső szervezete, akár az ősi sátoraljáé, patriarchális: a gazda a tanya feje, kinek a nagyasszonytól a pólyásig, azontúl a cselédség és minden föltétlenül alá van vetve. Ha a gazda a nagyasszonynyal indul valamerre, ő jár elől, az asszony pár lépéssel hátrább utána; a gazda viszi az ékesebb bakót, az asszony dologidőben a terhet; összejövetelekre semmit, ekkor az ura kiméli. Legény, leány nem vághat elébe a család fejének.

Patriarchális rendszer állott fenn a közrenden gazda és cseléd között is: egy tálból étkezett a felnőtt cseléd a gazdával: cseléddé csak kötelességei tették. Ebből fejlődött ki az a jelenség, hogy a magyar *cseléd* nem vált be uraságnál *szolgának*, belsőnek éppen nem; mert önérzete visszatartotta a szolgai alázatosságtól, a feltétlen meghunyászkodástól. Itt csak egy kivétel volt és van, a mely jellemző világot vet a lovas nemzet ivadékára: a magyar a világ első kocsisa, erre büszke, rajongva szereti a gondjára bízott lovat s érzi a rábízott drága jószágért, de gazdája biztonságáért is vállalt felelősséget. A jó kocsis sokkal közelebb is áll a gazdához a legjobb béresnél.

Haladjunk immár tovább.

A TANYÁS.

A gazda a tanya egész életének sarokköve, tengelye, abszolut uralkodója, de csak kivételesen zsarnoka; háza vezetésében a magaszőrű emberek erős megszólásának van kitéve, a mire a magyar ember szerfölött sokat ad; ezt „nagyon szivére veszi“.

Mindig abban a meggyőződésben élek, hogy a

sátorban, a tanyán és az ősfoglalkozások alkalmatosságában a főnek abszolut rendelkezési hatalma, nagy tekintélye gyökereztette meg oly mélyen a monarchikus szervezethez való ragaszkodást, *mint congruens intézményt*. Erre még visszatérünk.

ŐSGYŰLÉS.

A közös érdekek gondozására nézve oly őseredetű intézményt gyanítok, mely csak a közelmúltban veszhetett ki teljesen: de a múlt XIX. század utolsó harmadában még megvolt. Ez az intézmény az *„ősgyűlés"*, mely a mostkori „plebiscitum" mása: sőt ennél is mélyebbre ható. Fontos közügyben t. i. a hol a *közbizalom* föl volt vetve, nem a törvény- vagy bármely jogszokás alapján *jogosultak* többsége döntött, hanem a *nép szava*, értve az érdekelt *nép egyetemét*: férfia, asszonya, mindkét nemű ifjúsága, le a gyerekig: ezeknek megegyezése határozott.[1] Az ősgyűlés mindenkor teljes nyilvánossággal „az Isten szabad ege alatt" tartatott meg: vezetett az, a kinek ahhoz való esze volt, a kiről ezt általánosan tudták, a kiben éppen ezért a közbizalom összpontosult.

A mióta a tanyák városi központokhoz tartoznak, közérdekben ezekhez vannak vonva, az igazi közügy azokon a bámulatos találkozókon dőlt el, a melyek vasárnapokon délelőttönként a székház előtt állottak össze.

Ott dőlt el a közügy; noha csoportok alakultak a „hozzáillőkből" s a vagyon szerint rangosabb a rangosabbal állott össze. Innen a *„jöttment"* föltétlenül ki volt zárva.

[1] A XIX. század nyolczvanas éveinek elején engem még ősgyűlés jelölt Szegeden képviselőnek.

A JÖTTMENT.

Ez a „*jöttment*“ rendkívül fontos és jellemző a magyarság felfogására nézve, mert világosan mutatja, mivel és hogyan védelmezte meg magát a magyar nép az elvegyülés s így ethikai elgyengülés veszedelmétől, a melynek földirati és nemzetiségi elhelyezésénél fogva, különösen pedig áramló idegen tömegekkel szemben mint sokszor kisebb szám is századok során ki volt téve.

Ha ez a „*jöttment*“ eredetileg talán inkább csak azokra a merőben idegen eredetű elemekre volt is értve, a melyek betolakodtak, vagy — később — a magyarság nyakára küldettek, védekeztek azért a legmagyarabb pontok egymás ellenében is. *Debreczen* még a legközelebbi múltban sem fogadta be — különösen társadalmi bizalmi állásba és körbe — azt a magyart, a ki a Basahalmon túlról vette eredetét. Ott élhetett, iparkodhatott, még boldogulhatott is; de a telivér debreczeni czivis szemében „*jöttment*“ maradt. És még ivadéka is, noha már a Basahalmon innen született, származás szerint csak „*jöttment*“ ivadéka volt. A kivételek mindenesetre ritkaságok voltak, azok talán ma is.

FELVÉG, ALVÉG.

Azok az engesztelhetetlen ellentétek, a melyek tiszta magyar falvakban a „felvég“ és „alvég“ között fennállanak és még az összeházasodást is kizárják, szintén erre a sorra tartoznak. Ilyen úton és módon fejlődött ki a mai, az erők egyesítésére törekvő áramlattal szemben, még pedig ősi eredetből, a „partikularizmus“, a részekre való bomlás, mely nem is kedvezett soha nagy társadalmi feladatok megoldásának: de a nemzet sajátos helyzetében, a történelem folyásában minden idegen erőszakkal szemben, még mint

a tűrő - - passziv - - védelem leghatalmasabb eszköze is bizonyult be. Így sokban hozzájárult az aránylag mindig kis számú nemzet fenmaradásához.

Itt és ezekben találja ápolóját az az ősi önérzet, a melyre nézve naplómban 1899 szeptember 4 és 5 alatt egy szegedi tanya életének megfigyelése alkalmából, a gazdával folytatott beszélgetésből kelve, a következőt jegyeztem föl: „Ezek az emberek emelt fővel állanak meg király, herczeg vagy bármi földi hatalmasság és rang előtt, habozás nélkül folyamodnak a szóhoz, bátran ejtik, mert érzik, hogy a maguk tanyáján éppen oly urak, mint amazok a magukén, *ha — van nekik.* De csakis akkor!"

PÁSZTOR ÉS KIRÁLYNÉ.

De ez nemcsak a tanyásnál, ki sokszor 100- 200 holdnyi birtoka kellős közepén lakik, így a maga nemében uralkodó, hanem az alsóbb fokon is így van. Erre nézve élesen jellemző példa az ezredéves kiállítás egyik pásztoremberének, öreg Dobos Sándor, Kecskemét városa bugacz-monostori cserényes gulyásának magatartása b. e. Erzsébet magyar királynéval szemben, ki távollétemben Ferenczy Ida magyar felolvasónője kíséretében ellátogatott pásztoraimhoz. A mikor később felkerestem a pásztorokat, feleségem és az öreg Dobos között ilyen párbeszéd folyt:

— Igaz az, hogy Ő Felsége a magyar királyné itt is járt?

— Igaz hát.

— És beszélt vele, Sándor bácsi?

— Beszéltem hát.

— Hát miről?

— Azt kérdezte, hová való vagyok, meg aztán hány esztendő nyomja a vállamat? El is mondtam,

hogy 48 év óta vagyok Kecskemét városa gulyása; ő meg rámondta, hogy bíz' az derék dolog.

— De hát nem félt?

— Már mitül féltem volna?

— Mégis csak nagy dolog egy koronás királynéval beszélni! Hogy is beszélt csak?

— Hát éppen úgy, mint most a nagyságos asszonnyal.

— Hát Ferenczy Idá-val beszélt?

— Akkor nem; de aztán magára gyütt ki ide.

— Hát mit csinált?

— Ide ült le a gúnyás padra, aztán beszélgettünk.

— Szivesen maradt?

— Szivesen hát, hiszen nem is valami gyüttment, mer Kecskemétről való.

Mindez a legnyugodtabb hangon folyt és látszott, hogy ez az öreg pásztorember az egész dolgot nagyon természetesnek találja. Abban a „gyüttment"-ben nyilatkozott meg saját önérzete is.

TANYÁS, PÁSZTOR ÉS HALÁSZ.

A kezdetlegesebb fokon, a hol a nomád állapot még nem dermedt meg végleg: pásztornál, halásznál egészen egybevágó volt a rendszer. A bokor elejének, a cserény számadójának föltétlen hatalma volt. Mindenben oly szabott sorrend uralkodott, mely még az étkezésnél is nemcsak az egymásutánt, hanem az eledel részeit is kinek-kinek megszabta.

Ha idegen közeledett, a főember rászólt az előtörő ebre; ekkor elébe ment a jövevénynek, üdvözölte s felhívta, kerülne beljebb. Az üdvözlés kéznyujtás volt, *a kalaphoz senki sem nyult; épp oly kevéssé, mint nem veszi le turbánját a török.*

A fejlettebb fokon a háznál való fogadás tisztét, szintén a vendég elé való menéssel, a család feje teljesítette; az asszony, ha a konyha küszöbéig jött, tovább soha; a küszöböt nem lépte át. Az asszony tiszte csak a vendégszeretet gyakorlásánál következett.

Étlen-szomjan senkit sem bocsátott el gazda, halász, pásztor a tanyájáról, enyhelyéből és cserényéből; ha meghálásra került a dolog, a legjobb hely a vendégnek jutott okvetetlenül.

Ezek az egyszerű emberek csodálatraméltó komolysággal és méltósággal, valóságosan „reprezentálnak". Nem kíváncsiak, nem alkalmatlankodnak kérdésekkel, mindenkor beérik avval, a mit az idegen magáról és szándékáról maga mond. Igen éles megfigyelésre vall egyik irónknak[1] az a megjegyzése, hogy „a magyar mezei ember nem kíváncsi, nem törődik azzal, a mi nem az ő dolga, nem is megy oda, a hova nem hívják". Valóban így is van. De baj esetén, hívásra készségesen előáll és szívesen segít.

Ezek az emberek tiszteletet tudnak tanusítani, alázatot soha — és semmi hízelgő szavuk nincsen; komoly, elismerő és virágos, sőt humóros az van.

Jellemző és kiválóan szép az a meghivás, a melylyel a Duna utolsó vándorhalász bokra megtisztelt volt, a melynek közelében horgásztam. A mikor délebédre a halászlé a gyepen tálalva volt, felém jött nem ám a futosó, a bokor legkisebb embere, mert hiszen megtiszteltetésről volt szó, hanem jött az öreglegény *követségbe* és ezt az üzenetet hozta: „Tiszteltetí az urat a mestör és ha nem vetné meg szegénységünket, szívesen látja egy kanál halászlére". A mester

[1] Eötvös Károly irataiból.

érdemes követet küldött, evvel megtisztelte a meghivottat; de ő maga nem mozdult a helyéről, evvel bizonyította önérzetét. Ezt a dolgot szebben és méltóságosabban elvégezni nem lehetett volna s ilyenekben népünk valóban páratlan.[1]

Az alázatoskodó könyörgést ezek nem ismerik és ismét éles megfigyelés eredménye az, hogy: „A magyar faj nem imádkozó. A kéregetés nem természete, még Istenhez is röstel minduntalan könyörögni".[2]

A JELLEM ISKOLÁJA.

A kérdés most már az: mi a magyar mezei ember jellemének az ősi öröklődésen felül iskolája, fejlesztője?

Nincs nép, melynek gyermeke oly korán kerülne a nagy és súlyos felelősség iskolájába, mint a magyar gyermek.

Alig hogy a kis leány a fűzvesszőt meg tudja suhogtatni, már kezére bízzák az egy folt ludat, a melylyel kiszáll a libalegelőre. Egy falat kenyér és valami kis hozzávaló, kendőbe kötve, ez az egész napra való eleség. És a gyermek megfékezi a korával járó mohó vágyat: csak akkor nyúl az eledelhez, a mikor az evés ideje bekövetkezett. Ebben nagy fegyelmező hatalom rejlik, mely a jellem alakulására irányadó.

Ez a kis 6—8 éves teremtés felelős a kezére bízott jószágért; meg kell védenie a sólyomtól, sastól, kányától; meg kell óvni az elszéledéstől, a kártételtől. Ez a gondoskodás iskolája. Megfigyeli állatját, megkülönbözteti minden tulajdonsága szerint az egyest a többitől; megfigyeli szokását, táplálékját s

[1] V. ö. „Magy. Halászat Könyve." I. 442.

[2] Eötvös Károlynál.

azontúl mindazt, a mi körülötte él. Ez az értelem iskolája.

A fiú 7—8 éves korában szőrin üli meg a lovat, kiviszi párosan a legelőre, már éjszakára is. A felelősség és bátorság iskolája ez. A lovat hajnalban haza kell hozni, az éjszaka csöndjében, a magánosságban félni nem szabad.

A korai szőrin való lovaglás teszi a magyart Európa legjobb lovaskatonájává, egyáltalában lovasává, mert ettől származik az ú. n. *mély ülés*, mely szép és biztos is. Ez a lábszárcsontoknak, medenczének, de a gerinczoszlopnak is bizonyos alkalmazkodó alakulásától függ, mely akkor a legtökéletesebb, a mikor a gyermek még idomítható csontvázán keletkezik. Kell, hogy e viszony anatómiailag meghatározható legyen.[1]

Más lábas jószág mellé adva, ez a fiú kiszáll hajnaltól alkonyatig; elesége szegényes vászontariszNyájában; legyőzi vágyát és mohóságát és csak akkor nyúl az eledelhez, a mikor annak ideje van. Értelmét fejleszti a csillagok serege, a „jó fű" ismerete, a mező apró állatvilága, a rábízott jószág minden sajátsága, tulajdonsága s ennek révén fejlődik ki az a bámulatosan éles megkülönböztető tehetség, mely lehetővé teszi a juhásznak, hogy százakra menő nyájának minden egyes darabját, egyéni tulajdonságainál fogva megismerje, a számadó gulyásnak, hogy az egyes állatot egyénileg és gazdája szerint bizton fölismerje akkor is, ha a gulya állománya ezrekre rúg.

Innen van az, hogy a magyar a világ legelső

[1] Csak sajnálni lehet, hogy az „összehasonlító anatómia" magyar tanszékei még nem neveltek erőt, mely ily finomabb, a messze múltakba is visszavágó vizsgálatokban találta volna meg hivatását.

pásztora, legyen bár csikós, gulyás, kondás vagy juhász, mindig elsőrendű. Legfőbb és legbecsesebb tulajdonsága a hű gondozásra való hajlam. Nincs a természetnek az az égiháborúja, förgetege és vihara, mely a magyar pásztorembert őrhelyéről elmozdítsa. Gondosan ügyel arra, hogy a „jószág ne törje egymást"; hogy „jófüves" helyen legeljen; hogy itatóhoz jusson; hogy „megdelelhessen" stb. A magyar pásztorember ismeri a jó és a mérges füvet, a jó és a rossz vizet, állatjának minden ellenségét, le a legyek világáig; és nem egy jól ismeri a bogárság bonyolult átalakulását is.

A magyar ember elsőrendű állattenyésztő, ki a fajválasztást és tulajdonságok fejlesztését érti. Elsőrendű állatismerő, hibákra és kiválóságokra, korra stb. egyaránt.

Órája derüs időben a csillagok járása, ha borult az ég, állatjainak viselkedése. Időjóslása legtöbbször észszerű — ha északnak száll a téli vadlúd = meleg idő várható, ha délnek száll, hideg következik stb. Meg tudja nevezni minden állatjának testrészeit, szinét, jegyeit, ezeknek eltéréseit, a juh kivételével minden állatját néven szólítja. Ismeri a szabadban körülötte élő állatokat, azoknak életmódját, szokását, és nem költ reájuk semmiféle csodás, babonás tulajdonságot. Mindez és még sok más tulajdonság világosan reá vall a természettel közvetetlenül és folytonosan érintkező *nomádok ivadékára*. Egészen hasonló a halász is.

Mindezek és egyéb foglalkozási köreiben hasonlóknak tömérdeksége, éleseszűvé teszi a népet, roppant anyagot nyujt helyes hasonlatok alkalmazására és logikus kifejtésére.

A SZEMLÉLŐDÉS.

De hát ez a nomád természettel egyező szemlélődő hajlam, utóbb megrögzött jellemző tulajdonság, nagyon éreztette és érezteti mind e mai napig káros hatását is, főképen abban, hogy a magyar a folytonos szemességet és iparkodást követelő foglalkozást, a minő a kereskedéssel és az iparral jár, nemcsak nem kedveli, hanem sokszorosan magához illőnek sem tartja. A természet törvénye előtt meghajlik ugyan és ekkor hihetetlen munkát végez: de a mint ez megvan, visszaesik szemlélődő állapotába és csak a szükség vas kényszere alatt lát munka után. Legföltünőbb bizonyítéka ennek a jelenségnek a mezei munka. Magyarország búzatermő területének megmüvelése és az aratás, mint egyazon népréteg izomerejére nehezedő munka, egyáltalában a legnagyobbak és legnehezebbek közé tartozik; különösen az aratás, mely rövid idő alatt elvégzendő és halogatást nem tűr, mint munka nagy és szerfölött súlyos. Ám a magyar, a természet kényszere alatt „*nekifohászkodik*“ és bámulatosan elvégzi; de mindenképen azon van, hogy ez a nagy munka fedezze az egész év szükségletét. A mi a két aratás között idő marad, az is dolog — de nem iparkodás ideje. Nemzeti ipara, mely kezében van, csak az, a mi az egykori nomád állapottal egybevág: saru, irhás-öltözet, szűr-, nyereg- és szíjjártó munka, a melyekben elsőrendű; de pontatlan, halogató, még pedig mindig a föld érdekében. Mint iparosnak is nem iparának kifejlesztése, hanem földbirtok szerzése — legalább egy kis szőlő — jár az eszében és mihelyt ez megvan, mind hűtelenebb lesz a szerszámhoz. A magyar ember földéhsége hihetetlenül intenziv s ezen át fejlődik ki egész hazaszeretete.

A folytonos iparkodást föltételező kereskedést a magyar mindig lenézte, még legvilágosabb haszna, érdeke ellenére is másra, idegenre bízta. Ezek is a *nomád lelkület* megnyilatkozásai.

A HASONLAT.

A tapasztalatilag szerzett sok biztos tudás is hatalmasan hozzájárul az önérzet fejlesztéséhez és talán ez válik forrásává és rúgójává annak, hogy a magyar szereti a dolgoknak, tárgyaknak saját emberi voltával való viszonyítását.

Ladikjának van orra, dereka, fara; korsójának van talpa, feneke, hasa, nyaka, szája, ajaka, füle és csöcse; kaszájának van orra, álla, öle — a nyélnek az a része, mely kaszáláskor a kaszás ember öle tájára szolgál stb.

És igen élesen jellemző a hasonlat keletkezésének villámgyorsaságára a Csallóköz tanácsbeliéjének kérdése és megjegyzése, a melyet iskolalátogatáskor Magyarország térképe magyarázásánál a Duna folyására nézve tett.

Vácz tájára mutatva azt kérdezte:

Kinek *hajt* a Duna *térdet?*

Tehát a Dunának a nyugot-keleti irányból az észak-délibe való, csakugyan térdelésszerű irányváltoztatását azonnal az emberi lábbal és térdben való hajlásával viszonyította. És arra a felvilágosításra, hogy:

Vácznak!

Azonnal megjegyezte:

„Akkor mi — a Csallóköz — éppen a Duna *vitézkötésében* vagyunk!“

A vitézkötés a magyar nadrágon a czomb felső részére esik, alakzata a térdfelé csúcsos, éppen úgy,

mint a Csallóközé Vácz felé. Az egész tökéletesen magyaros felfogásra, észjárásra vall és azonnal keletkezett.[1]

A magyar nem kerüli a verekedést; de nem bosszúálló, nem orgyilkos és nincs eset följegyezve, hogy áldozatát megkínozta, kínjaiban gyönyörködött volna.

BETYÁRÉLET.

Maga a magyar betyárélet, melynek gyökere nem is valami természeti gonosz hajlamban, hanem inkább bizonyos kényszerekben — katonafogdosás, erőszakos elnyomatás, mély megbántás hatalmasok részéről — rejlett, egyetlen vonásában sem hasonlított például az olasz brigantaggióhoz. A leghíresebb magyar betyárok nem voltak öldöklő, kegyetlenkedő banditák.

Ellenben a legnagyobb mértékben ki volt fejlődve bennök a portyázó, rablásból is élő nomád egész jelleme. Kitünő lovasok, biztos lövők, a táj alapos ismerői, leleményesek és ravaszok; ezen az alapon ki tudtak használni minden előnyt. Érzékeiknek élessége és finomsága bámulatos volt. A nagy betyárok és haramiatársaik nem is annyira a társadalom, hanem a hatalom ellen keltek; a legnagyobb vakmerőséggel megütköztek a hatalom embereivel és mesterek voltak a síkon való eltünésben, melynek minden hullámát ismerték. A betyáréletbe egyszer belekerülve, a társadalommal szemben a szükség bírta őket erőszakra; a hatalommal szemben a végsőig menő önvédelem. És az, hogy a kis embert nem bántották, szövetkezve avval, hogy harczuk sokszor gyülölt, idegen hatalom poroszlói ellen folyt, vakmerő volt,

[1] Ezért az éppen oly jóízű, mint jellemző adatért Bartonek Gézá-t, az Eötvös-kollégium igazgatóját köszöntöm.

sőt sokszor nagy hősiesség szinét viselte magán: mindez a magyar népet a nagy betyárok bámulójává tette. Ez a bámulat fakasztotta a nép költészetre hajló lelkét szóra, dalra is.

De ha a jelenség lényegét vesszük, úgy fogjuk találni, hogy a nép, maga is érezve az idegen hatalom nyomását, mely sokszorosan kényszerben, zaklatásban, igazságtalanságban, önérzete meggyalázásában nyilatkozott, a saját elnyomatásán és üldözött voltán át tekintette a betyár helyzetét és összekapcsolta a maga érdekét a betyár cselekvésével az ellen, a mi közös gyűlöletük tárgya volt.

SIRVA VIGADÁS.

A szálló ige azt mondja: „Sírva vígad a magyar". Az bizonyos, hogy vigadásának két legfőbb formája: tánczа és éneke mély, benső indulatból fakad, sohasem valami egyoldalú, folytonossággal ráható ideg-ingerből. Képtelenség még el is gondolni, hogy a magyart, mint a különben zárkózott délszlávot, a guzla egy húron való rithmikus, de egyhangú czinczogása lázba ejtse és oly ugrándozásra bírja, mely merő ellentéte rendes kedélyállapotának, a melyre ebből következtetni merő lehetetlenség. És a magyar nép tánczа semmitől sem különbözik gyökeresebben, mint a német, tót és oláh tánczтól. Füzéres, ugrándozó, rángató, a tánczosnét össze-vissza forgató, emelgető részei nincsenek; a szálló ige értelmének megfelelően lassúval kezdődik és vígba megyen át; a lassúban van méltóság, a víg részben tűz, mely a hevesebb természetű legénynél kurjantásban, némely helyen — kivált a székelységnél — egy-egy ú. n. tánczszóban nyilatkozik. A tánczszó lehet dévajkodó, néha csípős, sohasem durva és — népies értelem-

ben - illetlen. Még a legszilajabb legény is csinyján bánik táncezosnőjével. Nagy alkalommal a korosabbak is táncra perdülnek és igen nagy tisztességgel, komolysággal járják. Jellemző az, hogy minden férfinek megvan a maga nótája, s hogy táncezenében egyáltalában kifejezésre jut a nép kedélyvilága.

TÁNCZSZÓ.

Rendkívül jellemző az érzelmek hullámzása akkor, a mikor az ifjú magyar a leghatalmasabb ösztön, a szerelem hatása alatt áll. Az érzelem keletkezését, tetőzését és a végső kifejlődést a tánczszók gondosabb tanulmányozása adja meg nekünk. A sor ím ez:

Ifjak vagyunk s nem tehetjük,[1]
Hogy a leányt ne szeressük.

Ez a szerelem ösztönének és hatalmának kifejtése és most következik a szerelem tárgya, mint érintetlen, „süldő" leány:

A leányka szótalan,
Tejes kása sótalan.

Az édesnek tehát se szava, sem sava. Következik az érzelem ébredése:

Egy legény csak hozzányult,
S a kis leány elpirult.

A kifejlődés cselekvésben és az ártatlanságnál természetes következményben nyilvánult. Ime az elhatározás:

Ezt a leányt elkisérem,
Mához egy hét meg is kérem.

De beáll a kedvezőtlen bonyodalom s ekkor:

Mély a tenger, azt jól tudom,
De mélyebb az én bánatom.

[1] V. ö. Kriza „Vadrózsák" és Arany—Gyulai gyűjtései is.

Felébred azonban a férfias dacz:

A kalapom fére vágom,
Kifogok én a világon.

Bekövetkezik ennek túlsága is, mely alatt azonban bánat lappang:

Nem tűrök több bosszúságot,
Tovább rúgom a világot.

Legvégül következik a lemondás:

Szeretem én a babámat,
De még inkább a hazámat.

Ez a végső kifejlődés rokon a Petőfi Sándor e mondatával:

Szabadság, szerelem,
E kettő kell nekem:
Szerelmemért feláldozom
Az életet,
Szabadságért feláldozom
Szerelmemet.

Természetes, hogy a közrendű magyar legénynél a szerelem és a hazaszeretet más alapból indúl, mint a forradalom költőjénél, ki egy nagy korszak eseményeinek kialakulására egész lelkületével hatott és el is fogadta a hazaszeretetért a halált.

A csalódott legény, a közvetetlen felindúlás eseteit véve ki, nem ragadott fegyvert, hogy a hűtelent vagy vetélkedő társát elpusztítsa, hanem - különösen régebben - elkeseredésében felcsapott katonának, mi akkor egyértelmű volt a messze idegennel. De az a haladvány, mely a nemzetet a legmagasabb pontra helyezi, tényleg és nemcsak táncz-szóban, hanem a legkomolyabb formában, a balladában is megvan.

A Kriza János gyűjtötte balladák között a „Ke-

rekes Izsák"-félében a hős a csatába indúlva, ily haladványban tünteti fel legbensőbb érzelmét:

Kiontom véremet apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyürűs mátkámért;
Meghalok én *még ma magyar nemzetemért.*

MONDÁSOK ÉLE.

Haladjunk tovább.

Rendkívül jellemző a lapidáris rövidségű mondásoknak tartalma és ebben a magyar nép elméjének éle, mely kevés szóban az indulat minden formáját és fokozatát ki tudja fejezni. A fokozat, a legenyhébb humortól a legmaróbb gúnyon át a tiszta bölcseségig ér föl.

A tánczszóban a legény a tömzsi, vastag leányt így csipkedi:

Édes kicsi, *karcsú* bogom,
Derekadat ölbe fogom.

A czifrálkodó így kapja ki:

Hol a ruha kazimér,
Nincs az asztalon kenyér.

A mi egyértelmű evvel:

Uti czifra, házi rossz.

A megróvó gúny így szólal meg:

Fut a hazugság előtte = mindig hazudik.
Nem keveset iszik, hanem sokszor = korhely.
Hónod alá tedd a nyelved = ne fecsegj, megbánhatod.
Nagy örömmel panaszolja, hogy meghalt a felesége = képmutatás.

Kormos Pista derék legény,
Egy kötelet megér, szegény = maró gúny.

Táncol a pap, jégeső lesz,
A szép búzám mind odavesz = nem babona, hanem intés a hivatás követelte illendőségre.

TALÁLÓS MESE.

Megnyilatkozik a magyar nép elméjének éle a találós mesében, melyben sokszor kedves a játsziság is.

Ha vize van, bort iszik; ha vize nincs, vizet iszik.
(A molnár.)

Nem csinálják, mégis lesz.
(A hasadás.)

Hold elejti,
Nap felkapja.
(A harmat.)

Neked van, nekem is van,
Kertben kis kórónak is van.
(Árnyék.)

Mikor fél a nyúl?
(Mikor ketté vágják.)

Melyik oldalára esik a nyúl, ha meglövik?
(A szőrös oldalára.)

Miért iszszák meg a bort?
(Mert nem kell magnak.)

Melyik oldalán van az ökörnek több szőre?
(A melyikre farkát csapja.)

Hányat tojik a pipiske?
(Hol többet, hol kevesebbet.)

Van leíró találós mese is:

Amoda mén tipetopu = (a szamár patái kopognak)
Hátán viszi genyegúnya = (bundán ül a juhász)
Szeme négy, füle négy, } embernek, állatnak
Körme pedig huszonnégy } együtt.
(Juhász szamáron.)

Akad igen mélyértelmű is:

Mi a legnehezebb dolog a világon?
(Várni, nem jönni; lefeküdni, nem aludni.)

Legyen elég a következő *mondásokkal:*

Ki minek nem mestöre, hóhéra az annak.
Reggel táncz, este láncz.
Nagy ember ha botlik, nagyot botlik.
Jobb a kevés enyém, mint a sok másé.

NÉPKÖLTÉS, DAL.

A népköltésről csak annyit e helyen, hogy remek balladákon kezdve, az egyetlen játszi strófát is felöleli: teli van sajátos hangulattal, gyönyörű rithmussal és keleties szinességgel.

Dalaiban még inkább. Ezekben nem a többhangú ének harmóniájára, hanem a tartalomra fektetik a fősúlyt. A bekezdés sokszor, mintha a dal tárgyával összefüggésben sem volna, mégis az; de czélzata szerint sokszor igen rejtett és mély értelmű. Arra nézve, a mi a nép eszejárásának, formaérzékének, kedélye alaphangulatának, szóval szellemi sajátosságának megfelel, nincs nép, a mely oly gyorsan és oly teljesen befogadná költőinek megfelelő dalait, mint a magyar, s ha itt-ott idomít, ez inkább a forma rovására esik, az értelemre nem, mert ez ragadta meg lelkét. Ezekkel azonban nem azt mondjuk, hogy változatok keletkezése ki van zárva: akad bőven, mert a népnek sohasem nyugvó alkotó szelleme él és eleven. Ez a szellemi téren is kizárja a merev változatlanságot. Maga a magyar népköltés, szólásmód, példabeszéd stb. egy kimeríthetetlen tenger, melynek legnevezetesebb tulajdonsága az, hogy egyetemes. Nem mutatja azt a sokszor merő ellentétbe menő tagoltságot, a mit más népek szellemének megnyilatkozása nyujt. A mi tiszta népies magyar, az lehet minden, csak szentimentális nem: a miben pedig tetőz, az a sajátos magyar humor, melynek a költészet terén eddig csupán egy föltétlenül magyaros kifejezője akadt, a részben ezért is lefordíthatatlan Arany János.

MŰVÉSZET.

Sokszoros állításokkal szemben, melyek a magyartól a művészeti hajlamot elvitatták, vagy azt kétségbevonni iparkodtak, áll az, hogy a magyarnak világosan

megnyilatkozó művészeti hajlama van, mely sajátos és határozott irányban és tehetségben gyökerezik. Az ősfoglalkozások azok, a melyek ezt nyilvánvalóvá teszik. A kifejezett kétségek onnan eredtek, hogy a magyarságot legjellemzőbb foglalkozási köreiben nem kutatta, így nem is ismerte senki.

Ott, a hol a fa és a fém hiányzott, mint a nagy magyar Alföldön még az aligmúlt időben is, a művészet színvonalát ütötte meg igen gyakran a bőrből való fonás és a fonva-kötve való diszítés, mint pásztorművészet. Ott, a hol fa és fém volt, mint a túladunai részben, kiválóan Somogyban és Zalában, ugyanezt a színvonalat ütötte meg a faragás és rajzolva diszítés, szintén mint pásztorművészet. Így mind a két ágazat nomád eredetű.

Merőben dísztelen csak a halász, mert mesterségének egész lénye szerint arra kell törekednie, hogy szerszámja föl ne tünjék, beleolvadjon környezetébe. Itt nem az ékesség, hanem a furfangig kimívelt czélszerűség a döntő, és ez a magyar halásznál tényleg ritkítja párját.

AZ ÖSSZEHASONLITÁS.

Az összehasonlítást megnyítjuk azokkal a fejtegetésekkel, a melyekkel a Kelet világhirű kutatója és az élők között talán legalaposabb ismerője, Vámbéri Ármin megajándékozott s a melyeknek teljes tartalma a következő:[1]

MAGYAR ÉS TÖRÖK.

„Azokból a szellemi tulajdonságokból, a melyek a

[1] Vámbéri kisérő levelében világosan megjegyzi, hogy a magyar népet tulajdonságai és szokásai szerint nem ismeri eléggé; így összehasonlításában a súly a középázsiai elemre esik, a melyet alaposan tanulmányozott.

magyarban észlelhetők, a következő mozzanatokat akarom összehasonlítani az általam éveken át tanulmányozott török népekéivel.

„Ha a magyar parasztot közelebbről vizsgáljuk, azonnal szemünkbe ötlik komoly, méltóságos megjelenése, és valahányszor én Középázsiában egy már korosabb özbéget, turkománt vagy kirgizet láttam, mindannyiszor feltűnt nekem a hasonlatosság a mi magyar parasztunkkal.[1]

KOMOLYSÁG, LOVAGIASSÁG.

„A török ember az ugrálást, a könnyű beszédet megveti, ezt komoly férfiúhoz illőnek nem találja. Megjelenésében, szokásaiban, beszédmódjában, mindenben csak a méltóságot tartja szeme előtt.[2]

„Valamint a középázsiai törökből bohó, ugrándozó ember nem válik, sőt ezt szégyenletesnek tartja, így van ezekkel a mi parasztunk is.

„A mi közrendű emberünknek egyik főtulajdonsága a lovagiasság, de az evvel együttjáró úrhatnámság is: ugyanez megvan ázsiaszerte a töröknél is.

„A török ember orozva ritkán vagy sohasem gyilkol és nyilt erőszakkal veszi el azt az embertől, a mi neki kell; lopásra nem adja magát; sőt azt mondja: lopni férfiúhoz nem illik!

„Mint lovagias ember megtartja és beváltja szavát és csak a zsarnokság teheti álnokká és cselszövővé.

[1] Igen érdekes az, a mit csak a legközelebbi napokban — 1902. aratáskor — Sct. George Macaulay-Trevelyan közvetetlen tapasztalásból a magyar aratómunkásokról mondott: „Mily becsületes, jóságos arczuk van ezeknek az embereknek!" Egy országban sem oly rokonszenvesek a munkások, mint a magyaroknál. Valami *büszkeség és méltóság van az arczukon.* Más országok munkásainál ez nincs meg; azok vagy a túlságig alázatosak, vagy arrogánsak. Vasárn. Ujság 1902. 28. szám p. 458. Ez azonos avval, a mit Reinhard asszony már 1806-ban megjegyzett.

[2] Lásd hátrább a táblabiró jellemzésénél. H. O.

„A mi parasztunk nem riad vissza a verekedéstől, jó katona válik belőle; de olasz bravo nem lesz belőle soha.

ÚRIASSÁG.

„A magyar épp úgy, mint a török, mint úr szeret megjelenni, ritkán hunyászkodik meg előljárósága előtt, szembe néz azzal, a ki előljárója; de tiszteli, ha tisztakezű és törvényes alapon, vagy a bevett szokás szerint cselekszik. Magyarországon a tót és az oláh az úr előtt leveszi süvegét, ezt egyik kezében tartja, míg a másikkal fejét vakargatja.

„A középázsiai özbég megáll kahánja, fejedelme előtt, illedelmesen és bátran beszél és ritkán görbül a háta; azon módon a magyar közrendű férfi is.

„Evvel kapcsolatban áll az is, hogy a török uralkodó faj soha kereskedővé nem válik, a pénzszerzést nem érti és iparos is csak ritkán lesz belőle. Ez, fájdalom, a magyarnál is így van.

„A török mindenütt uraskodik; sőt van példabeszéde, inkább szálló igéje, mely ezt mondja: „Kincset Indiában, észt Európában, fényt és úriasságot Törökországban lehet csak találni.“ Evvel az úrhatnámsággal együtt jár a tétlenségre, sőt lustaságra való hajlandóság is. A török éppen úgy, mint a magyar, ha arra kerül a sor, tud dolgozni, de el is tud sokáig dologtalanul ülni s álmodozva tölteni az időt.

„A keleti ember, a török, a nők iránti tiszteletben kitűnik s ez a magyar természete is; sőt ez a nőt „fehérszemélynek“ mondja; a török is „akbaslik“ elnevezéssel illeti, mi fehér fenyőt jelent és megkülönböztetés a folytonosan a szabad ég alatt élő s éppen azért barnított arczú férfiaktól.

ESZESSÉG.

„A mi az eszességet és elmésséget illeti — akárhogyan szeretnők kikerülni az öndicsekvést, mégis meg kell vallanunk, hogy a mi magyar parasztunk, összehasonlítva az európai nemzetek parasztjaival, határozottan eszesebb és elmésebb. A franczia paraszt arczán, mikor azon faczipősen a templomba lép, igen kevés észbeli tehetség tükröződik. Még inkább szembeszökő ez a „Platt" németnél és nem kevésbbé az angolnál is. Az angol közrendűnek szegletes, nehézkes modora nem igen vall arra a nemzetre, a mely a művelődésben annyira fejlett; míg nálunk a vágóeszű és elmés paraszt igen gyakran meglep finom észrevételeivel és józan ítéletével.

„Ha összehasonlítjuk a nép beszédmódját, annak velős mondásait, fordulatosságát másokkal, elmondhatjuk, hogy nincs Európában köznép, a mely annyi velős mondást, annyi és oly szép, ékes szólásmódot fel tudna mutatni, mint a magyar nép és vele csupán a kelet népeit, különösen a törököt lehet összehasonlítani.

„Általánosságban ki lehet mondani, hogy minél messzebbre megyünk keletnek, annál inkább jelentkezik és növekszik a keleti népek eszessége. A perzsa csak akár a finom franczia, úgy szólítja meg az embert és épp oly ügyes és fordulatos a társalgásban. A török azonképen. Ugyanezt a magyar népnél is észlelhetjük. A magyar nép értelmi tekintetben tetemes magasságban áll a körülötte lakó nem magyar elemek fölött. Az erőteljes nyelvezet, a népköltészet a magyarnál teljesen keleti jellegű és kevés akad benne, a mi Európára emlékeztetne.

FÉNY, HAZASZERETET.

„Ugyanez áll a külső fény, a czifraság szeretete dolgában. Ebben is tiszta keletiek vagyunk. A szinek szeretetében, a fényűzésben — mint az idézett szálló ige is mondja — egészen a törökre vallunk.

„Szóljunk a hazaszeretetről is. Mindenki szereti azt a földet, a hol született; de a török és a magyar ebben mégis túltesz minden általam ismert népen.“

EREDET, HÓDÍTÓ TULAJDONSÁG.

Számtalan mozzanatból ki lehet mutatni, hogy a magyar nép alaprétegében, a közrendben igen sok oly tulajdonság van, a mely tisztán keleti eredetű és a melynek a nyugathoz igen kevés köze van. Ha azt kérdik, mi ennek az értelme? a felelet nagyon egyszerű. A nép mindenütt konzervativebb, mint a magasabb rend. Mikor a magyarok ebbe az országba jöttek, az alsóbb magyar néposztály számra igen csekély volt. Bármennyire mosolyogjunk is különben a régi Werbőczy szaván, hogy minden magyar nemes és úr, abban semmi kétség, hogy a honfoglalás közben a magyar parancsoló és mindenütt irányt adó volt.

Az élet felfogásában és mozzanataiban a meghódított népek hozzásimultak és így a hódító szelleme, a meghódított népelemekben még igen sokáig fenmaradt. Ennek megfelelőit látjuk Angolországban, a hol a norman hódítók egyes szokásai még ma, hatszáz év múltán is élnek az angol nemzetben — és látjuk Spanyolországban, a hol az arabok egyes szokásai még ma is feltalálhatók a nép alsóbb rétegeiben. Az pedig teljesen világos, hogy a honfoglaló magyarok által Ázsiából hozott keleti szokások még ma is feltalálhatók a magyar nép alsóbb rétegében.

„Nem szabad felednünk, hogy a szokások nem-

csak a honfoglalás idejében kerültek az elfoglalt területre, hanem beszivárogtak később is. Ázsiából még a honfoglalás után is bejöttek a rokon fajok: kunok, besenyők és tatár elemek, a kik fel-felújították a régi ázsiai emlékeket és a feledésbe merülő szokásokat újra feltámasztották.

„Érdekes és fontos pszichologiai tanulmányt lehetne ezekből fakasztani: de csak akkor, ha nemcsak a magyar, hanem a rokon népek szokásait is alaposan ismernők. Semmi kétség, hogy az összehasonlító módszer ezen az alapon sok fontos tényt derítene föl.

ZENE.

„A zenére vonatkozólag is áll az, hogy a magyaroké inkább ázsiai, mint európai. A magyarok zenéjüket magukkal hozták Ázsiából.

„A mi az eddigiekben a népről, a közrendről van mondva, azt az úri osztályra nem lehet alkalmazni, mert ez az idegen művelődés emlőin nevekedve, egészen nyugotivá vált.

VISELET.

„A viselet dolga a következő szempontok alá tartozik. Az úri ruha, mint tudjuk, csak a mongol hadjárat után, tüzetesebben meghatározva, a XV-dik században kezdett elterjedni. Mindaddig, a mint azt a krónikák képein látjuk, tisztán keleti volt a magyar úri ruházat. A magyar közrend bő gatyája, mint tudjuk, szintén régi keletű. A bizancziak történetéből tudjuk, hogy a görög szokások az avarok alatt már elterjedtek Pannóniában, velök a görög ruházat is. Ennek a szoknyaféle bő, görög népruhának, melynek neve „fisztan", hasonló mása a magyar gatya, avval a különbséggel, hogy ez utóbbi hosszabb és bővebb s az inge is hosszabb. A szűr, a suba, a süveg és

kalpag szintén ázsiai eredetű; a sisak ellenben már európai átvétel.[1]

NÉPIRODALOM.

„A magyar népirodalom egyik részét tevő találós mesék és mesék annyira egyezők a török irodalombeliekkel, hogy átvételről is lehetne szó. Van gyűjteményemben közel kétszáz magyar példabeszéd, a mely Középázsia népeinek példabeszédeivel teljesen egybehangzó.

SZÁM, KULTÚRA.

„A magyarság csekély számban jött ide be; de műveltsége nagyobb volt az itt talált népek kultúrájánál, a minthogy akkoron egyáltalában nagyobb volt ez Ázsiában, mint Európában, és így — ismételten mondva — nem csoda, hogy ez nagy, irányító befolyással volt az itt talált, alantasabb műveltségű népekre. De ebből az is folyik, hogy a honalapító magyarok nem voltak barbárok.

„Abban semmi kétség, hogy Szent Istvánnak és a nemzetnek a keresztény hitre való megtérése és ennek révén a keresztény műveltség mentette meg a magyar nemzetet az elpusztulástól".

Eddig Vámbéri.

Tiszta és világos, hogy Vámbéri fejtegetésének eleje, a hol összehasonlítva halad, minden ízében a nomád nép ethikáját adja mindkét félre nézve.

Ehhez csupán annyit lehet és kell hozzáadni, hogy a keresztény műveltség igenis megmentette a nem-

[1] Pauler Gyula „A magyar nemzet története" című pályanyertes művében ezt erősíti: „A mai paraszt jelleme, külseje, kezdve a prémes kucsmán, a bundán, a szoknyaforma, habár többé nem is bőr-, hanem vászongatyáig, a hegyesorrú nehézkes csizmáig czivilizáltabb, de nem degenerált hasonmása a honfoglaló magyarnak." Im ez is egy szakadatlan sor!

zetet az elpusztulástól; de megmentette az is, a mi ősi magyar sajátossága volt, a mit ősi soron szerzett, s a mi a keresztény műveltséggel megférve, biztosította a nemzet értelmi és ezzel hatalmi hegemoniáját.

Ugyanazoknak az ősi soron szerzett tulajdonságoknak birtokában maradt a közelmúltig az úri középrend is, mely ezekből a tulajdonságokból merítette minden erejét, eszközét, valahányszor az alkotmányt meg kellett védelmezni. Ez is kétségtelen.

KÖZÉPREND.

A jellemre vonatkozó fejezetben a maga helyén megjegyeztem, mily nagy volt az érdekkölcsönösség a magyar vezető elem és a nép zömének színmagyar része között. Az ok nagyon természetes. Az „úri középrend" magasabb műveltségével állott helyt az alkotmánynak külső vonatkozásaiban való és az ősi juss és szokás védelmében; de mindig a zöm ősi sajátosságaira támaszkodva. Ez a viszony szükségszerű, de természetes is. A magyar „úri főrend" más szempontok alá tartozik, mert hatalmi érdekből vér szerint könnyen vegyült.

Legtömörebb és legtalálóbb jellemzése az igazi magyar úri középrendnek íme ez:[1]

„A tisztavérű magyar nemesi családoknak sok erényük és sok gyöngeségük volt. Erősek, büszkék, szabadok és függetlenek voltak; hazafias, hadi és családi erényekben gazdagok. A hogy Walter Scott jellemzi a középkori skót várlakó urakat és nemeseket, olyan volt a magyar. A királylyal szemben bátor és jogavédő. Az alkotmány csorbítását meg nem engedi. Szabadságait, kiváltságait életre-halálra védi.

[1] Eötvös Károly újabb irataiból.

Fajáť tisztán tartja. Országát ellenségtől szakadatlanul oltalmazza, s vérét, vagyonát nem kiméli".

„Voltak jobbágyai. Ezek fölött az alkotmány sok jogot biztosított a nemes úrnak. Volt alkalma parancsolni, kormányozni, csaknem uralkodni. Edzett testalkat, vagyoni jólét, a szabadságharczokban hősiesség, a vadászatokban bátorság, a közügyek vezetésében szabadság és függetlenség: íme, ekként támadtak, így fejlődtek köztük az erős egyéniségek".

Lehetetlen, hogy ebben a plasztikus képben a középázsiai tartalmat föl ne ismerjük. Annak az elemnek pedig, a melyet ez a kép jellemez, utolsó képviselőit mi öregek, a kik első emlékeinkkel a XIX-dik század első felében gyökerezünk, mondom, annak a képnek élő másait még ismertük.

De van e képnek visszája is, ím ez:

„Néha eltorzult a fejlődés. Vagy az agyban vagy az erkölcsben hiba támadt. A vagyoni jólét tékozlássá, a hatalom zsarnokoskodássá, az önérzet gőggé és hetykeséggé, a függetlenség betyársággá fajult".

Ezeket is ismertük, szemünk láttára törtek meg.

Ugyancsak a magyar úri rendnek legtanultabb része jellem szerint ez volt:[1]

A TÁBLABIRÓ.

„A magyar míveltséget természetesen csak Magyarországon ismerik. Alapja ennek az ú. n. klasszikus míveltség, a hellén és latin remekírók szelleme. Ez megvan minden más mívelt nemzetnél is. A magyar míveltség különössége azonban abban állott, hogy a gondolkodó elme az állami közélet nagy kérdéseit, az alkotmányjogot, a korona hatalmának becsét, a

[1] Eötvös Károly újabb irataiból.

társadalmi osztályok közt lévő viszonyt, az embernek jogát és méltóságát, a faj és haza iránt való vonzalmat a *magyar nemzet sok százados történetének, nagy harczainak és nagy szenvedéseinek világánál ismerte föl és becsülte meg.* E nemzetnek különös intézményei voltak és különös története, mely azokat az intézményeket megalakította. A faj is más, mint a világnak bármely más művelt faja. A nyelv is különös, minden közeli rokonság nélkül való. Ezeréves története is különös, minthogy a tatár, török, német és szláv áramlatok találkozási központjan telepedett meg, s ezek minden harczát végigharczolta. Mert a harcz elől ki nem térhetett, de számának csekélységénél fogva legragyogóbb győzelmeinek hasznát se élvezhette igazán".

„Gyakran nagy csapások érték; de a lemondás érzetét szivéhez férni nem engedte. Sokszor kellett idegen czélokért véreznie; de örök czélja gyanánt csak saját nagyságát tekintette. A szabad alkotmányt, a nemzeti képviseletet s a szabadságért, az emberi jogokért, azok teljességéért való lelkesülést mindig megőrizte".

„Ebben a szellemben fejlődött ki Magyarországon a műveltebb s vagyonosabb osztályok tagjainál a sajátos magyar műveltség. Az ily műveltségű embert *magyar táblabirónak* nevezik".

„El nem merülni az elméletekben; külső czélokért fel nem áldozni az élet örömeit; önönmagáért becsülni az életet; szeretni az embereket; búsulni a multak szenvedésein; kinevetni a kétségbeesőket; nagy hatalommal ismerni el a végzetet, de föltétlenül még annak sem hódolni meg; meglehetős ábrándozás, mérsékelt munkálkodás, időnkénti lázas lelkesedés,

erős fajszeretet, az igazságnak eleven érzése: íme a magyar táblabirólélek".

NOMÁD VONÁS.

A ki pedig annak idejében ezeknek legtipikusabb alakjaihoz elég közel férkőzhetett, az megbámulhatta azt a dísztelenségig menő egyszerűséget is, a melylyel otthonukban beérték, még akkor is, a mikor vagyonra, a közélet terén nagy tekintélyre, köztiszteletre tettek szert.

Időnkint elvonulni szőlőjük házikójába vagy tanyájukra, ott szemlélődni, ez volt legnagyobb élvezetük — a nomád lelkület megnyilatkozása, ennek utolsó és mélyen rejlő maradványa!

Ehhez járult a családi élet tiszta, patriarchális folyása, mely semmiben sem különbözött a közrenden levőkétől és a nomád sátoraljakétól.

AZ ÚRI EMBER.

Hogy a magyarságnak és külön a táblabirói elemnek milyen fogalma volt az „emberséges emberről" és az ugrifüleskedőről,[1] ezt bizonyítja a Szily-család levéltárának következő levele:

Festetics Lajos levele Szily József-hez, Pestmegye alispánjához.[2]

Bizodalmas Nagy jó Uram Sógor Uram
és V. Ispány Uram!

Jankovics úrnak Levelét veszem, melyben értésemre adatott, hogy Mságos Gróff Eö Excellentiájától Fiam Vice Notáriusnak denomináltatott, melynek Denominátióját nem másnak, hanem Uram

[1] V. ö. Vámbéri jellemzésének 3-dik kikezdését.

[2] Ezért a jellemző és becses adalékért Szily Kálmán barátomat köszöntöm!

Sógor Uram recommendátiójának tulajdonéthatom, és így, Frater, köszönöm; az Gyermeket recommendálom Gratiádban, kérlek oktasd, leginkább az *vintpajtliságtul* szoktasd el, ne *Kauklerkedjék*, hanem *ugyomós, emberséges ember* legyen; azon Kauklerséget, szeleskedést Bécsbül hozta magával, kötélen tánczolló németektül látta és azt gondolta, Magyarnak is tetszik. Ezzel Húgomat tisztölvén magamat Atyafiságos Gratiájában ajánlott, maradok

Sógor Uramnak Igaz köteles szolgája

Toponár, 15 Maji 1784.

Festetics m. p.

Megjegyzendő, hogy a levélíró Festetics Lajos, a Vice Notárius ennek fia, Antal, Lajosnak testvére a grófosított Pál, kinek fia György, a keszthelyi Georgikon megalapítója. Antal, kit a levél a bécsi kóklerségtől óvott, megmaradt Magyarország leggazdagabb nemes emberének.

SZÉCHENYI ISTVÁN.

Érdekes Széchenyi István ítélete is a magyar nemesről.[1]

„Hogy a nemesség nagyobb részének olly szívreható szegénysége, hiányos vagy semmi nevelése s ekkép égbekiáltó tudatlansága s járatlansága közt, olly törvények alatt, melyek a rendbontóknak kedveznek inkább mint a rendszeretőknek, a közhenyélésnek közepette, nincs a hazában több baj, több veszély, mint melynek tanui vagyunk, az valóban Isten csodája, vagy — és ez hihetőbb, mert csudák mai világban nincsenek többé napirenden — annak legbizonyosb jele, mily *nemes vérű*, jóindulatú és becsületes ember a magyar nemes.

[1] „Társalkodó“ 1839. június 5. szám.

„Mert ha ez nem volna, már rég magára ruházza más szegénysorsúak hibáit, az álnokságot, csúszás-mászást, hízelkedést, fortélyoskodást. És kérdem: valljon nem fáj-e az emberbarátnak szíve — ha nem magyar is — midőn ily nemes, jóvérű fajt czélszerű rendszer hijja miatt nagy léptekkel végvesztének indúlni lát?“

Az, a ki a magyar társadalmat tanulmányozza és komoly ítéletre törekszik, lehetetlen, hogy szabadulhasson attól az érzéstől, hogy Széchenyi, korát jellemezve és ítéletet mondva fölötte, mintha inkább napjaink bizonyos társadalmi jelenségeit előrelátta és megítélte volna. Áll ez kivált azokra nézve, a mit az elszegényedéssel kapcsolatban mond.

Az a „nemes-vérűség“ nyilván a nomád törzsök ethikájából vette eredetét és szivósságát.

Különben az is bizonyos, hogy Széchenyi az akkori viszonyok között lelkülete egész irányánál és állapotánál fogva a társadalomnak visszáját nézte és látta élesebben.

KEMÉNY ZSIGMOND.

E sorban az utolsó, de érték szerint a legelsőbe tartozó jellemzője a magyarnak Kemény Zsigmond, kinek éles elméje itt is mélyen szántott.[1]

„Forradalom után“ czímű, 1850-ben megjelent művében a magyarról jellemrajzot nyújt.

A jellemzés kiindúlása az a szembeszökő ellentét, a mely a magyarságnak 1848/49-iki felbuzdúlása és a bekövetkezett katonai uralom alatt tanusított nyugodt magaviselete között nyilatkozott meg.

[1] Köszönöm Gyulai Pál-nak, hogy erre figyelmeztetett. Bizonyos tudákos „modernség“ úgyis röstelne az arany forrásokhoz visszaszállni. Szálljanak tehát oda a vének.

A MEGNYUGVÁS OKAI.

Kemény szerint ez a gyors megnyugvás, beletörődés különbözteti meg a magyart más népektől, melyeknél a szenvedélyes felbuzdulás utóhatása még sokáig jelentkezik a bosszú, az összeesküvés stb. képében.

Kemény szerint egy Kossuth Lajos hatalmas szónoklata feltüzelhette a nemzetet, reábirhatta a legnagyobb hősiességre és áldozatkészségre: de nem birta átalakitani, törekvései szerint megváltoztatni: „mert a magyar nép gondolkozásmódjában nincsenek meg azok az elemek, a melyekből másutt következetesen, állandólag és kimaradhatatlanul fejlenek ki a nyugtalanságok, a háborgások".

És tovább:

A magyar népben nincs meg az alattomosság, nincs meg a fondorkodás ösztöne, a színlés, a lesbeállás, a bosszú titkos kielégítésének vágya.

A magyar főjellemvonása a nyiltság.

A magyar aránylag nem bosszúálló.

A magyar a bántalomért nem orvul, hanem a legnagyobb nyiltsággal szerzi meg magának az elégtételt.

A magyar a vérengzéstől nem irtózik; de orozva nem gyilkol. Orgyilkost titkos boszúra nem fogad. Orgyilkosnak nyereségvágyból nem szegődik.

Ezek a tulajdonságok együttvéve teszik alkalmassá arra, hogy gyorsan kijózanodjék.

A magyar nem összeesküvő. Története menetében aránylag bámulatosan kevés az összeesküvés.

A magyar komoly, nyilt homlokú és merész szivű nép és éppen azért nem folyamodik oly módokhoz, a melyeket a szolgalelkűség félénksége, a szenvedés-

ből folyó erkölcstelenedés, a bosszú hajlamából folyó alattomosság szokott szülni.

A magyar ember nem hajlik a titkos kicsinálásokra, hanem feltétlen híve a nyilt, „az isten szabad ege alatt“ való végzésnek.

ÖNÁLLÓSÁG.

Az önkormányzat, a megyei élet megtanította a nemzetet a központi kormány nélkülözésére, az ügyeknek patriarchális módon való intézésére. A régi municzipális rendszer alatt a falu népe sohasem rejtegette gondolatait. Tanakodott, beszélt kívánságairól és aggodalmairól: így tartotta meg nyiltságát és őszinteségét.

Az 1848-iki jobbágyfelszabadítás nem szédítette el a felszabadult elemeket. Ezek nem kaptak vérszemre, nem fordultak az urak ellen, nem indúltak foglalásra, hanem örültek a felszabadulásnak és a hol az úr az új rendet megsinylette, az egykori jobbágy segítségére hajlott.

Az önkormányzat kifejlesztette a nép politikai érzékét, a helyzetek gyors áttekintését és az alkalmazkodás ösztönét. Ez fékezte meg a forradalmi hajlamot.

Rendkívül nevezetes az, a mit Kemény a királyság eszméjéről mond.

ROYALIZMUS.

„A királyság eszméje a magyarnál századok során meggyökeresedett varázshatalom. A — koronás [1] király iránt a magyar hódoló tisztelettel viseltetik és érte nagy erőfeszítésre kész. Így 1849-ben a nép nem vált republikánussá, nem is tudta, meg sem

[1] Ezt a szót Kemény kihagyta, mi érthető is, mert könyvét 1850-ben írta.

tanulta volna: mi az? Az 1849-iki alakulás *nem törte meg a monarchikus hajlamot; de a Kossuth-kultuszt is fentartotta.*" — Hozzátehetjük, hogy ez ma is így van.

Eddig KEMÉNY ZSIGMOND.

Igen élesen, de kedvesen is, megvilágítja ezt a sajátságosnak látszó jelenséget az a beszélgetés, a melyet 1887-ben KOSSUTH LAJOS-sal Turinban folytattam s a melynek folyamán a magyarság törhetetlen royalizmusa is szóba került. KOSSUTH akkor a következőt beszélte el nekem.

Mikor 1849-ben, a köztársaság kikiáltása után, alkalma volt Tiszafüred birájával beszélni, a biró kérésére, telhető alapossággal megmagyarázta neki a királyság és a köztársaság közötti különbséget és az utóbbinak üdvös voltát: és ekkor azt kérdezte a birótól, hogy most már mi a véleménye?

A biró habozás nélkül teljes nyiltsággal azt felelte: „Belátom én most már, uram, hogy csakugyan a köztársaság a jobbik kormányforma; *de valakinek csak kell királynak lenni!*"

KOSSUTH erre azt kérdezte tőlem, hogy nekem, ki sokat érintkezem a néppel és bensőbb viszonylataival is foglalkozom, mi a véleményem e jelenség okára nézve?

A felelet, illetőleg megfejtés nagyon egyszerű volt. Mint már tudjuk, a magyar ember családja már legosibb soron is patriarchális szervezetű és az auktoritáson alapul, melynek azonban jogosnak kell lennie. A családfő = gazda a természet jogánál fogva feje a családnak: ő feleségének *ura,* neki a család összessége *cselédje,* melyet azonban a *szolgával* összetéveszteni nem szabad. A birtokról és mindenről a családfő rendelkezik; ő büntet és jutalmaz, szóval föltétlenül rendel-

kező fő, a kit csak a család közérdeke és ethikailag a közszokás korlátoz. Hogyha háza birtoka közepében áll, úgy ebben azonos helyzetet lát akár a királyéval is. Innen van, hogy a magyar a királyság intézményét oly könnyen elfogadta, s fogalmát a társadalmi szervezetbe bevíve: a községet csak bíróval, a vármegyét csak főispánnal, az országot csak királylyal bírja elképzelni és csak így fogadja el. Legfelül áll pedig a legitimitásnak az a formája, mely a születés természetes rendjéből folyik, s a melynek a rátermettség *nem föltétele:* itt a magyar ember felfogása szerint minden a juss kérdése, s ha a juss mellett kellő rátermettség is van, úgy ez csak *szerencse*. Ebben akkor megegyeztünk.

HÁLADATOSSÁG.

Különben az ellentétesnek látszó kultusz az adott esetben onnan ered, hogy a magyarban nagy mértékben megvan az a ritka erény, hogy igazi, nagy jóltevői iránt mély és tartós hálával viseltetik; különösen akkor, ha a jótétemény a nép emberi méltóságát is öregbítette. Ilyen volt a jobbágyság felszabadítása. És vannak a Kossuth-ünnepléseknek közvetetlenül keletkező, tisztán a néptől eredő mozzanatai, a melyek mélyen jellemzők, s a néphála legszebb, legmeghatóbb kifejezései.[1]

A HÉZAG.

Daczára annak az éles és lehetőleg megokoló

[1] Ilyen volt az a jelenet, mely Miskolcz városában a Kossuth-szobor leleplezésénél történt. A közrenden levő földmívelő gazdák önszántukból csendben szervezkedtek, koszorút szereztek, mely hegyes végű karóra volt erősítve. A hivatalos programm végeztével a gazdák felvonultak, vezetőjük letűzte a koszorút a szobor lábához és oly hálaszózatot mondott Kossuth emlékére, mely a nagy, előkelő közönséget mélyen meghatotta. A formailag is szép szónoklat Kossuth-ot mint a népnek a jobbágyságtól való felszabadítóját, tehát fölemelőjét dicsőítette.

jellemzésnek, a melyet Kemény Zsigmond nyújt, mintha mégis valami hézag, valami homályosság maradna fenn, különösen a gyors megnyugvás és a helyzetekbe való gyors beletörődés tekintetében. Az a megokolás, hogy a magyarban nincs alattomosság, nincs bosszúvágy, nyiltan szerzi meg az elégtételt, az orvul való támadás nem természete, nem összeesküvő stb. nem elégségesek annak a gyors megnyugvásnak a megokolására. Más, hatalmasabb oknak kell fenforogni, hogy azt a gyors átgördülést megérthessük és természetesnek is találjuk.

A ki jól és alaposan ismeri a magyar népet, jellemét és észjárását, és tudja bizonyos határozott jellegű esetekben követett magatartását is, az hamar reájön, hogy a gyors belenyugvás, beletörődés abból a — legkisebb magyar emberben is élő — tudatból ered, *hogy a nemzet törzsökös része számszerint nem elég nagy.* „Kevesen vagyunk!“ „Igen! ha többen volnánk!“ ez hangzik felénk oly közrendű emberek szájaból is, a kikről ennyi belátást föl sem tettünk volna.

És ezekben tisztán él az az érzet is, hogy első sorban a szellemi túlsúly az, a mely a számbeli hiányt pótolhatja, az uralkodó állást biztosíthatja és biztosította eddig is. Itt tehát nem tulajdonságok hiánya a gyors megnyugvás oka, hanem a helyzetből folyó bölcseség, mint a nép magasabb értelmének eredménye.

A JELLEM KÉPE.

A magyarság legvilágosabban megtartotta a középázsiai lovas, egyáltalában állattenyésztő, pásztorkodó, sátoros nomádság jellegét. Nomád szervezetének sok nyoma a pásztorkodásban, halaványabban a halászat, leghalványabban a népies vadászat terén maradt meg a legújabb korig is.

Családjában és foglalkozási kereteiben szervezete a természet rendjén, a koron és tapasztaltságon alapuló patriarchalizmus volt.

Közéletét a törzsnek, mint népegyetemnek, közakarata vezette.

A családban a tekintély föltétlenül a férfit illette; a nő meg volt becsülve; de nem ura mellett, hanem utána következett; a család kor szerint az asszony után sorakozott; a fiú előljárt.

A patriarchális szervezetbe be volt vonva a fajilag azonos cseléd is, mely az idegen szolgának elébe vágott.

Megjelenése szerint a magyarság méltóságos; magaviselete szerint komoly; hallgatagságra hajló; a fecsegő és ugrándozó magaviseletet, mint férfihez nem illőt tekinti.

A magyar föltétlenül vendégszerető és tisztességtudó.

Föllépése nyilt és bátor, bármily földi nagysággal szemben is, a mi nagy és erős önérzetében gyökerezik.

Az önérzet sokszorosan jelentkező, történelmi és társadalmi fejlődése révén szerzett tulságában gyökereznek a magyarság legfőbb hibái is, mint legkirivóbbak: a hivalkodás, meg nem férő természet, önhittség, gőg, hetykeség a betyárkodásig; de ugyaninnen

a szalmaláng, egyáltalában kitartás hiánya is, mert az önhittség sokszor egy a sokat markolással, ez pedig a keveset szorítással, mely csapongáshoz vezet.

Sohasem alázatoskodó.

Nagy erénye a lovagiasság.

A magyar megtartja adott szavát.

A magyar nem kívánesi, nem könyörgős.

Támadása nyilt, bátor, sohasem alattomos; nem gyilkol orozva, nem forral bosszút. Nem lop, hanem elveszi azt, a mit akar.

A magyar nem titkolódzó, tehát nem összeesküvő.

A magyar szavajárása velős, sokszor ékes; szülelett szónok.

Szelleme szerint kiválóan eszes, elmés, költői hajlamú. Szereti a hasonlatot, a parabolát, a dolgoknak önmagával való viszonyítását.

A magyar a folytonos, iparkodó munkának nem embere. Nekifohászkodik ugyan és ekkor nagyot végez: de ezután nagyokat pihen és álmodozik.

Ezért a magyar nem is hajlik a folytonos munkával szerző, alkotó iparra és kereskedésre; ha rákényszerült: menekülni iparkodik az anyaföldhöz, a halas vízhez, a hol szemlélődő, sokszor a restségig érő hajlamát kielégítheti.

A magyar nem ment az uraskodás hajlamától: szeret „mutatni“. Köztéren szereti a fényt, házában sokszor a sivárságig menő egyszerűséget; de éléskamrájára, pinczéjére és „jószagára“ büszke és ráutós.

A magyar ember nem hagyja jussát, véleményéhez makacsul ragaszkodik; a világ legszivósabb, meg nem győzhető pörlekedője és örökös pártoskodója.

A magyar közel áll a természethez, józanon fogja fel a jelenségeket, tisztán tudja saját véges voltát:

semmin sem csodálkozik, mindent jól megnéz és első gondolata: a dolog nyitja.

Esze élességével, józan gondolkozásával sokszor oly dolgokról mond biztosan találó ítéletet, a melyektől alapjában véve távol áll.[1]

A magyar helyzetének sajátos és kényes voltát jól ismeri és helyesen fogja fel: tudja, hogy mint nemzet számszerint nem nagy, hogy a számbeli hiányt eszességgel és nemzeti sajátosságainak fentartásával, kifejtésével lehet legbiztosabban pótolni. Ezért hatalommal szemben is türelmes, belátásból és bölcseségből megférő; szabadságát megosztó. De jogaira féltékeny, azoknak védelmében éber és eszesen kitartó.

[1] Az utóbbiakra nézve páratlan a magyarságnak kiállításokon való magaviselete. A fény nem káprázatja, az neki „hiábavalóság"; de mindaz, a minek hasznát vehetné, felkölti és teljesen leköti figyelmét; rendkívüli haszonnal nézi. A művészettel szemben sokszor bámulatos biztossággal ítél. Igy a bizony gyönge ezredéves felvonulás körképével szemben a nagy családdal bejött vidéki kékbeli ember igy nyilatkozott: „No mán, a ki ezt csinátta, ee nem tanáta." A plasztikus Bem—Petőfi körképre ellenben azt monda: „De mán, a ki ezt csinátta, az eetanáta".

BEZÁRÓ SZÓ.

Bizonyos, hogy az, a mit e könyv magában foglal, nem befejezett dolog. Bővíthető minden mozzanatában és az is kétségtelen, hogy a módosítást sem kerüli ki. All azonban, hogy a magyar nemzet arczulatának ebben a formában és keretben való bemutatása inkább illet volna az 1900-iki századforduló nagy alkalmához, mint illett az, a mely az anthropologiának világkongresszusán tényleg bemutattatott.

És ez a munka, a nélkül, hogy maga ellen a szerénytelenség vádját kihívná, talán megkövetelheti annak az elismerését, hogy a magyarság nagy és bonyolult problémájának megfejtéséhez új szempontokkal járult, a melyeket kicsibe venni nem lehet, mert valóban reális alapon nyugosznak, innen indulnak a feladat megoldása felé.

Jellemző, mélyértelmű és sokat mondó szó a Vámbéri-é, a mikor az összehasonlítás útján, megérezve a hiányokat, azt mondja, hogy sok ismeretlen tényt lehetne földeríteni, hogyha *nemcsak a magyar, hanem a rokon népek szokásait is alaposan ismernők.*

És valóban, ha arról van szó, hogy a rokon népek jellemző és jellemalakító szokásait és ebből kifolyólag lelkületük, lényük kialakulását a magyarral összehasonlítsuk, már az első lépésnél is megakadunk.

A nyelvészettel igen sokat és lényegeset lehet elérni; de mindent nem. A szellem nyilvánulásainak bizonyos rendű méltatásával — Folklore — hasonlóképen.

De vannak az élet és életmód irányzataiban igen jellemző, mélyreható sajátságok mint e könyvben a nomád lelkület megnyilatkozásai a melyeknek alapos ismerete és számbavétele nélkül, az adott népről megalkotott kép csonka marad, a melyeket sem elhanyagolni, sem mellőzni nem szabad, mert az anthropologiának igen lényeges tartozékai; már azért is, mert reáhatnak az arczulatra, sőt a szervezetre, így tulajdonképen bizonyos viszonylatokban psychikai és ethikai élő értékelői annak, a mit a mérő somato-anthropologia mint sajátost megállapít.

És a hányan csak a magyarság problémájának megoldásával foglalkozunk, kénytelenek vagyunk köteles szerénységgel bevallani, hogy közrendünket nem ismerjük intim élete, szokásai, lényének kialakulása szerint kellő alapossággal. Ez igen nagy hiány, a melyet pótolni kell. Kiknek?

Nekünk öregeknek már nem lehet erre vállalkoznunk.

A kik elég közel állunk a feladathoz és néha biráló szót is ejtünk, nekünk mindig az volt az álláspontunk, hogy a magyarság kérdésének alapos, vagy bár elfogadható megoldásának alapföltétele, a magyarságnak itt, a hol él, alapos megismerése, bensőbb viszonyai szerint is alapos méltatása.

Mert valójában azok, a kik ez alapföltétel nélkül Ázsia népóczeánjára bocsátották kutatásuk hajóját, derék, gazdagon felszerelt járóművel ereszkedtek a népszokások tengerére; azonban egy lényeges kellék híján, mely

nélkül a legjobb hajó is béna, mert biztos irányt nem vehet, így czélt sem érhet. Hiányzott pedig az az érzékeny, kis műszer, mely a világtájak fekvését mutatja: *az iránytű*.

Már pedig ha a feladat az: egy adott nemzet nyomait egy távoleső világrészben, népek és szokásaik tarka vegyületében felkeresni, akkor az iránytű annak a nemzetnek alapos ismerete, melynek nyomdokait keressük.

Elismerem, hogy lehet e fölött vitatkozni; lehet a dolgot úgy is felállítani, hogy a fő az: sok anyagot összeszerezni és hazatérve, a hazai jelenségek világánál kiválogatni azt, a mi rokon. Lemondok arról, hogy a vak tyúkról szóló népszót ez ötletből megokoljam.

Mellettem a leghatalmasabb érv tesz megdönthetetlen tanuságot, és ez az, hogy a nemzet legjellemzőbb sajátságai szerint is rohanva alakul át.

És így lejárt az ideje annak, hogy a módszer fölött tusakodjunk, itt a megmentésről van szó, ha nem késő — mert ez is meglehet.

III.

FÜGGELÉK.

Amidőn könyvem már be volt nyújtva és átment a birálaton is, akkor jelent meg Timon Ákos-tól ily című munka: „Magyar alkotmány és jogtörténet, tekintettel a nyugoti államok jogfejlődésére. Budapest 1902." Előszava 1902. szeptemberben kelt.

Ez a minden tekintetben jelentős és kiváló mű, egész terjedelmében es minden részében az irodalmi források leggondosabb fölhasználásával épült fel és minden következtetésében, a mely az irodalmi források keretén túlra is vezet, rendkivűl óvatos, mert tiszteletben tartja a megokolhatás minden követelményeit.

Minthogy pedig Timon Ákos könyve a magyar alkotmányt és jogtörténetet lehetőleg a nemzet őskorától kezdve szervesen igyekezik levezetni, megragadva minden egyes, még a legkezdetlegesebb mozzanatot is, a melyet az alkotmány és jog csirájának vehetünk, nagyon természetes, hogy könyve az én könyvemmel tárgy és viszony szerint sokszorosan szembekerül, különösen abban, a mi az ősi szervezetekre vonatkozik, a mit ő mint történetíró a maga eszközeivel, én mint ethnológus a magaméival állapit és állapítok meg. Ő könyvének „I. Korszak. Az ősi államszervezet kora" című szakaszának különösen

II-ik fejezetében, melynek czíme: „Az ősi államszervezet és birtokrend", én leginkább abban a részben, a melyben a magyar nép jellemét bizonyos élő, ethnologiai elemekből levezetni és megszerkeszteni iparkodom.

Lássuk most már Timon könyvének illető, igen tömören írott részének — mindössze 1—75 oldal — egészen tömör kivonatát, avval a megjegyzéssel, hogy az előzményeket — hun-avar korszakot — mellőzve, azt adom, a mi már világosan a magyarokra vonatkozik. Timon eszmemenete, illetőleg sorrendje így alakul:

A magyarok eredete ismeretlen.

Az őshaza bizonytalan. Megbízható adatok csak Lebediában való tartózkodásukról vannak.

Bizonyos az, hogy turáni fajhoz tartoznak; de nehéz eldönteni, vajjon a magyarok az urali — finn-ugor — vagy altaji — török-tatár — ágazathoz sorolandók-e?

Nyelv szerint a magyarok közelebb állanak az urali — finn-ugor — mint az altaji — török-tatár — ágazathoz; de ez nem dönt, mert lehet, hogy a török-tatár eredet jelleme a tartós finn-ugor érintkezés behatása alatt nyelvileg elenyészett.

Konstantinosz a magyarokat még *turkoknak* nevezi.

Etelközt a magyarság 889-ben foglalta el és itt következett be törzseinek egyesülése.

Az állandó haza elfoglalására, melyet a magyarság kalandozásaiból már ismer, 895-ben már egységes vezérlet, Árpád alatt indul.

Az őshazában, valamint Lebediában a magyar nép a patriarchalizmus alapján kifejlődött törzsszervezet korát éli. Ennélfogva a törzs a magyarság közéletének első formája.

Valami „fő" alakjában kifejezett politikai kapocs nem létezett: a törzsek közötti kapcsolat csak ethikai volt.

Konstantinosz szerint a magyarok hét törzset alkottak, ú. m. a Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kara, Kaza törzseket. Minden törzsnek feje — βοέβοδος = vajda — volt;[1] de a *törzsfők fölé fejedelmet nem választottak, a törzsek így ethikai kötelékben szuverének voltak.*[2]

A törzs a magyaroknál első sorban a leszármazásra, vagyis a vérkötelékre támaszkodik: a törzsöket azonban már magasabb közjogi szervezeteknek kell tekintenünk, melyeket a vérkötelékeken túl a hosszas, szoros együttélés következtében kifejlődött erkölcsi, szokásbeli, műveltségi és vallási közösség fűz össze. *A hét, illetőleg nyolcz magyar törzs így különkülön politikai egység, külön közjogi alakulat volt.*

A törzset tehát nem szabad egyszerű nemzetségnek venni és a vérség mellett pusztán gazdasági egységnek tekinteni — már azért sem, mert a törzs mint magasabb alakulat, nemzetségek foglalatja.

A hagyomány szerint a hét, illetőleg nyolcz magyar törzs száznyolcz nemzetségre oszlott. A nemzetség átlag ezer—kétezer főből állott, az egész nemzet tehát közepes számítással 160,000 főre rúghatott.

[1] A törzsfő magyar elnevezése, Thoc szerint, úgy látszik elveszett s így az írók a szláv „vajdát" fogadták el és vitték át a magyarságra is.

[2] Thoc adja a keleti írók — Ibn Roszteh, Gurdezi és El-Bekri — állításait is, a melyek szerint a magyarok ősi szervezete monarchikus volt volna, egy „Kendeh" uralkodó főkirálylyal és egy „dsila" — Gyula — a végrehajtó hatalommal rendelkezővel. Thoc szerint itt a keleti írók a magyarokat a kazárokkal tévesztik össze, kik ezzel a szervezettel csakugyan birtak. Az Thoc szerint lehetséges, hogy a magyarok bizonyos körülmények között p. o. háború esetére választhattak fejet „Kendeh" név alatt és főtisztet „dsila" nevezettel; de állandó monarchát nem. A magyarokéhoz közelebb áll a Volga — Itil — melléki bolgárok szervezete — 3 törzs — és besenyőké is — 8 törzs — 40 nemzetséggel.

A törzsfő nem volt uralkodó, szuverén, hanem a törzsnek inkább csak első tisztviselője, háborúban, békében kormányzója, a ki hatalmát a *törzsgyűléstől* megbízásként nyerte.

A nemzetségek nemzetségi főnököket — valószínűleg „hadnagyokat“ — választottak, kik kivált a gazdasági ügyeket intézték s valószínűleg örökösödésen is alapuló választásból kerültek ki.

Közös támadás, veszedelem vagy nagyobb mozgalom — költözködés — esetében a törzsek egyeteme a törzsfőnökök közül a legkitünőbbet fővezérül választotta. Lebediát a magyarok már ilyen egységes vezetés alatt hagyták el.

A fővezérség azonban csak az adott egy esetre szólt.

Nyilvánvaló, hogy az idők folyamán történt sokszoros, fővezérség alatt való egyesülés vezetett a fejedelemséghez és utóbb a királysághoz; de mindenkoron az örökösödésen is alapuló *választás* korlátjával.

A honalapítás a nemzet közakarata alapján történt.

Az elfoglalt területen nem lévén semmi szervezett elem, a magyarok egységes nemzeti jogrendjükbe belefoglalták a területen talált gyülevészséget, három kategóriába osztva azt:

1. A föltétlenül csatlakozó elemek teljes egyenjogúságot nyerve, vagyonukban is szabadon maradtak.

2. A semlegesen viselkedők nem nyertek egyenjogúságot, de szabadok és vagyonban maradtak.

3. A fegyveres kézzel ellentállók rabszolgákká váltak. Ez volt a jobbágyság csirája.

Az államforma ekkor demokratikus volt, minthogy a fő, döntő hatalom nem az egyest, hanem az összességet illette.

A magyarság már akkor sem lelkesedett az egyénért, hanem az eszméért, a közért. Az egyéniség elve sohasem emelkedett az államiság, a magánjog soha a közjog fölé.

A nemzetség elfoglalta „szállás" közös tulajdon volt. Egyéni földtulajdon nem létezett.

A nemzetség tagjai földközösségben éltek; így minden nemzetség gazdaságilag külön egységet alkotott.

A magyarok megtelepedésük idejében még félnomád életet éltek.

Ehhez képest a magyarság a földközösségnek azt a nemét gyakorolta, a melyet „nomád földközösségnek" nevezünk, a midőn a még kezdetleges földmívelés és már virágzó állattenyésztés az óriási határokon folyvást *helyet cserél*.

A földmívelés erősödésével halad a megtelepülés: a családok elkülönülnek, a közös táborok oszladoznak. A mai tanyák képére külön, állandó háztartások keletkeznek s előáll a családi házközösség, végre az egyéni birtok mint magántulajdon.

De az ország területének jelentékeny része a nemzetség szerint való földosztásba nem vonatott belé, még pedig természeti okoknál fogva. Ezek a részek a törzs külön tulajdonát alkották továbbra is; megmaradtak az egyéni tulajdon mellett is tovább folyó nomád és félnomád gazdasági élet, mint: halászat, vadászat és baromtenyésztés üzésére. Itt tehát első sorban a vizek, nádasok, rétségek és legelők alkották továbbra is a törzs közös vagyonát.

A törzs közös tulajdona a monarchikus elv győzelmével változott nemzeti vagy állami tulajdonná, a midőn a király ráteszi a kezét és megalkotja a vármegyét.

Eddig Timon Ákos.

EGYEZTETÉS.

A történeti és ethnologiai felfogás ezek szerint a következőkben egyezik az ősi állapotra nézve.

A *nomádság* jellegében, ebben:

a) A patriarchalizmusban.

b) A törzsszervezetben.

c) A törzsszervezet szuverénitásában.

d) A nemzetségi szervezetben:

α) Az egy családnevű falvakban.

β) A „sorokban".

γ) A „hadakban".

e) A törzs és nemzetség földközösségében:

1. A vándorpásztor életben.

2. A vándorhalász életben.

A mi azonban nyomban szembeszökik és mondhatatlanul fontos, ez az, hogy a most folyó élet mozzanatainak megfigyelése a múltak történetére nézve nemcsak kiegészítő, hanem mélyítő hatással lehet és van is. Itt és így ölelkezik az emberismeret szolgálatában az anthropologia, ethnologia és a história, és ez írja elő az utat, a melyet a „magyar" probléma megoldásában a jövőben követnünk kell.

Budapest, 1902 október hava.

BETŰRENDES NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

	Oldal
Ábel	20
Adeodat	97
[illegible]	[illegible]
Ajakizom, felső	56
Alexander Bernát	15
Alkalmazás	81
Alkotó képzelő erő	49
Állandó arczulat	22
Alsó szempilla	55
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
Anthropologia	21, 30
Arany János	167
Arany L.	163
Arcz-elváltozás	21
[illegible]	[illegible]
Arczkép, embertani	91
Arczulat tana	30
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
Avarok	26
Azalea	48
Az Ur	1, 29
Babarczi-Schwartzer Ottó	7
Bacon	40
Badacsony	98
[illegible]	[illegible]
Balaton-Csehi	96
Balaton-Ederics	96
Balaton mellék	137
Barabás Miklós	86
Barkók	27
Bartonick Géza	161
[illegible]	[illegible]
Beethoven	43, 84
Béla király	28
Bell	44
Belső inger	80
Beosztás	30
Bernadotte	34
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
Betyár	137
Betyárélet	161
Bezáró szó	189
Bismarck	52
[illegible]	[illegible]
Bóka, horvát	97
Bóka, szerb	97
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
Böjtös Julianna	122
Böndi István	104
Bűn	19
[illegible]	[illegible]
Büszkeség	53
Carolus Magnus	26
Cartesius	51

Oldal

Chodowiecki 83
Cogito 51
Cromwell 83
Csallóközi észjárás 160
Csángók 27
Csimbók 121
Csomós bokra 121
Csók 53
Csukcsok 25
Csupor uram 128

Dal 167
Dankházi 97
Darwin 38
Deák Ferencz 62, 86
Debreczen 152
Derby, Lord 62, 86
Dobos Sándor 153
Dobó uram 137
Duchenne 40
Düh 53

Édeskésség 74
Egyenes orr 65
Egyeztetés 200
Egyiptomi 48
Egyiptomiak 33
Éles elme 165
Ellenszenv 53
Elragadtatás 75
Elváltozott arcz 21
Emberismeret 20, 23
Endréd falu 96
Eötvös József 144
Eötvös Károly . . . 155, 156
Eredet 172
Erzsébet királyné 153
Eszesség 170
Eszkimók 25
Ethnos 28
Európai 48
Expanziv mimika 49

Fájdalom 57
Faji egység 27

Oldal

Faji kérdés 27
Fáró uram 125
Fejér György 105
Féktelen düh 53
Feladat 91
Félelem 53
Felháborodás 53
Felordítás 53
Felső szempilla 55
Feltétel 192
Felvég 152
Fennhéjázás 53
Fény 172
Ferencz császár 34
Ferenczy Ida 153
Festetics Antal 179
Festetics György 179
Festetics Lajos 178
Festetics Pál 179
Figyelem 53, 77
Figyelés 57
Finn-ugor törzs 109
Fitiszmadár 40
Fitymálás 76
Fiziognomiai elváltozás . . 22
Fiziognomika 30
Fogvicsorítás 53
Folklore 30
Földirati felosztás 96
Főjegy 139
Fölvétel 91
Főrend 94
Franczia 48
Fränke 46
Franklin 43, 81
Frigyes II 43
Fuesslin 48
Függelék 194
Fütyülés 53
Fűző 121

Gaál Gaston 8
Galambos uram 125
Gall 48
Gazdaság 118

	Oldal
Germánok	26
Gesta Hungarorum	28
Gibbon	17
[illegible]	43, 52, 83
Golardi	47
Gond	53
Gonosztevő	46
Göcsej	124
Gödröcske	67
Görög	48
Görönesér	17
Gratiolet	38
Grimasz	41
Guarana	47
Guérin	36
Gulaizom	56
Gúny	53
Gyanakvás	53
Gyilkos	46
Gyulai P.	163, 180
Gyülevészség	116
Habichtsnase	103
Had, hatalom	118
Had, nemzetség	119
Hahota	71
Hajviselet	120
Hajviselet, régi	120
Hajzat	85
Hajzat, gonosztevőké	89
Háládatosság	184
Halász	154
Halász üzenet	155
Harag	53, 79
Haramia tipus	106
Harless	83
Háromszögizom	56
Hasonlat	16
Hazaszeretet	172
Heckel	97
Héjja feje	65
Héjjaorr	65
Hekeli	97
Herke Pál	106
Hervadás	134
Hézag	184
Hiba	101
Hódító tulajdonság	172
Homlokizom	55
Homérosz	63
Homo delinquens	46
Honfoglalás	115
Hortobágy	136
Hottentotta	48
Hughes	51
Hunfalvy diagnózisa	109
Hunfalvy Pál	2
Hungar	19
Hunnok	25
Hunyorító szem	102
Huschke	11
Húsos orr	65
Ijedelem, nagy	70
Ijesztő	43
Irány	84
Irányi	83
Irigység	54
Iszonyat	58
Jacovone	17
Járomizom, kis	56
Járomizom, nagy	56
Jászok	27
Jean-Paul	43, 83
Jehova	23
Jellem	141
Jellem iskolája	156
Jellem képe	186
Jemtland	102
Jóakarat	57
Jobbágy	111
Jobbágy József	107
Jobbágyság	94
Jöttment	151
Józanság	125
Júno	63
Kacsóh Pál	8, 121
Kaczagás	69

	Oldal
Kain	20, 21
Kalap és turbán	154
Kalvin	81
Kankó József	99
Katalin II.	43
Kaulbach	63
Kedvetlenség	80
Kegyetlenség	53
Kelemen kanász	132
Kemény Zsigmond	180
Keserűség	53
Kifejtés-jellem	143
Kiliti falu	96
Kiindulás	11
Kisérlet	57
Kiválasztás	93
Klats	90
Kléber	34, 43, 81
Kocsis Antal	103
Komáromi	97
Komáromi Imre	107
Komolyság	169
Konczentrikus mimika	49
Köny	73
Kónyi	97
Köpés	53
Körizom, szájé	56
Körizom, szemé	56
Kőröshegy falu	96
Kőrösi József	32
Körszakáll	123
Kossuth és a biró	183
Kossuth-szakáll	82, 86, 125
Koszkol Jenő	8, 121
Kovács János	8
Közrend	175
Kriza J.	163
Külső inger	80
Kultura	174
Kunok	27
Kun uram	125
Kup, fejé	122
Kupa vezér	112
Kutató gondolkozás	49

	Oldal
Lacenaire	47
Laokoon	43, 83
Lapp	102
Laufenauer Károly	8
Lavater	37
Lázár István	32
Lélek tükre	49
Lenhossék	32
Leonardo da Vinci	59
Lichtenberg	37
Locke	43, 83
Lombroso	46
Lombroso tipus	7
Lovagiasság	169
Lovas nomád	147
Lovrez Ferencz	105
Löwenfeld	47
Lud folt	156
Luther	43, 81
Macaulay	17
Macaulay-Trevelyan	169
Maczelka uram	123
Magyar arcz	32
Magyar és török	168
Magyar faj	27
Magyar lélek	111
Magyarság	93
Magyar tipusok	32
Mai magyarok	134
Majlát János	122
Majlátné	122
Majlát-törzs	131
Makfalvay Géza	8
Malagutti	47
Mantegazza	45, 47
Mányoki	97
Maori	47
Maráczi József	106
Maradványok	119
Matejkó	97
Matyikó	97
Meghatározás	29
Meglepetés	78
Mély ülés	157

	Oldal
Megnyugvás okai	181
Megriadás	6
Megvetés	76
Meitzen	146
Menyecske	109
Meresztés	68
Mihalkovics	9
Milieu	9
Mimika	68
Mimikai elváltozás	21
Mimikai központ	50
Mommsen	1
Mondások	166
Mondások éle	165
Moreau	68
Móroez	8, 135
Mosoly	53, 67
Mosolygó izom	56
Mózses	44
Müller, Johannes	43, 62, 82
Művészet	167
Nagy Frigyes	81
Nagy János	104
Napoleon	43, 81
Néger	47
Néma nyelv	43
Német	48, 97
Német József	99
Német Péter	104
Nemzetség	117, 119
Népáradat	13
Népirodalom	174
Népköltés	167
Nero	43
Nevetés	33, 68
Nevetési fokok	67
Noë	23
Női szépség	133
Nomád rend	146
Nomádság	145
Nomád vonás	178
Nordenskjöld	2
Nyelés	5
Öken	44
Oláh	4
Olasz	48
Önállóság	132
Önérzet	104
Önérzet, magyar	111
Orda	96
Órfa	135
Öröm	68
Orr, osztályozás	63
Orrczimpa-izom	56
Ősgyűlés	151
Osiander	33
Ősi szervezet	149
Összegezés	80
Összehasonlítás	168, 169
Osvald	97
Ösztön	19
Pákász	134
Palló-izom	56
Palóczok	27
Pampa	44
Papagáj-orr	69
Párej István	102
Pásztor	154
Pásztor és királyné	163
Pásztorkodó birtokos	149
Patagon	43
Pati-Nagyok	146
Patriarchalizmus	155
Pauler Gyula	113, 118
Pentateuch	16
Piderit	59, 69
Pisze-orr	69
Portugal	98
Psyche	176
Rácz uram	167
Ranke	43
Ravasz Ferencz	107
Reinhard asszony	113, 146
Rendiség	101
Rév-Komárom	146
Richelieu	43, 81

	Oldal
Robespierre	34
Röhögés	70
Rosszakarat	53
Rosszkedvűség	79
Royalizmus	182
Rózsa Sándor	106
Rudnay Béla	8
Ruházkodás, régi	119
Sas feje	65
Sasorr	64
Sátorfa	145
Satrál	8
Schack	34
Schwab	33
Scott	83
Sebestyén	8
Sebestyének	135
Sémita orr	65
Shakespeare	81
Sírás	53, 57, 72
Síró arcz	73
Sírva vígadás	162
Sóma	19
Sor	119
Sorok	149
Spanyol	48
Specht	36, 89
Spener	82
Sutter	47
Svajczi	48
Symbolika	38
Syriai	48
Szabad föld	146
Szájtátás	53
Szakadatlan sor	113
Szakáll	82
Szalay, öreg legény	127
Szám	174
Számadó	136
Szárszó falu	96
Széchenyi István	179
Szeged	137
Székelyek	27
Széles József	124
Szem	61
Szem, élénk	62
Szem, fátyolozott	61
Szem, kalandozó	63
Szemkörizom	55
Szemlélődés	159
Szem, lusta	61
Szem, meredező	63
Szem, nyugtalan	63
Szemöldökizom	56
Szem, osztályozás	60
Szempillák	55
Szem, szelíd	62
Szem, szilárd	62
Szem viselkedése	44
Szentey	137
Szilber	97
Szily József	178
Szily Kálmán	178
Szita András	106
Szittya	48
Szittyák	33
Sziver	97
Szláv	48
Szobrok	81
Szomorúság	57
Táblabiró	176
Tabula rasa	26
Tafel	33
Tagányi Károly	146
Találós mese	166
Talleyrand	34
Támadás	57
Tánczszó	163
Tanúság	134
Tanyás	150
Telepedés	116
Természeti sajátság	147
Természet, jellem	148
Thrák	48
Thrákok	33
Tilalom	19
Timon Ákos könyve	195
Tisztelet	53

Oldal

[illegible] 47
[illegible] 140
[illegible] 64
[illegible] 96
Treme 137
Török [illegible] . . 110
[illegible] 116, 119
Toi 97
[illegible] 8

U[illegible] 53
[illegible] 111
[illegible] 170
[illegible] 178
[illegible] 123

V[illegible] 53
[illegible] 135
[illegible] 17
[illegible] 16, 109
[illegible] 113
120

Oldal

Vasdinnyey Aladár . 8, 121, 129
Vata vezér 112
Vega, hajó 25
Vidámság 53
Vidocq 47
Vigánti József 105
Viselet 173
Viti 47
Vizözön 23
[illegible] 11
Volo 51
[illegible] 11

Weisbach 32
Wittmann 8

Zamárd falu 96
Zam[illegible] 170
Zarany[illegible] 166
Z[illegible] 9
Zupor-Laki 121

TARTALOM.

	Oldal
Előljáró szó	1
I. A MAGYAR NÉP ARCZA	9
Bevezetés	11
A kiindúlás	11
Mózses kiindúlása	17
A sóma és a psyche	19
Anthropologiai vonatkozások	21
A faji vonatkozás	23
A faj és a valóság	24
Alkalmazás	25
Tüzetesebb meghatározás	28
A beosztás	30
A fiziognomika és mimika	33
Aristoteles	33
Schack	34
Lavater	37
Lichtenberg	37
Gratiolet	38
Darwin	38
Duchenne	40
Piderit	42
Lombroso	46
Mantegazza	47
Fuesslin	48
Hughes	51
Az anatómiai készség	55
Leonardo da Vinci	59
A szem	60
Kaulbach	63
Az orr	64
Arczok és arczulatok	67
A mosoly	67
A nevetés	68
A kacagás	69
A röhögés	70

A sirás 77
Az édeskésség 78
A megvetés 79
A feszült figyelem 79
A meglepetés 79
Az ijedelem 79
A harag 79
Összegezés 80
Gyakorlati alkalmazás 81
Scott 85
Irányi 87
Beethoven 88
Deák 90
Derby 87
A gonosztevők hajzata 89
Az arczkép az anthropologiában 91
A feladat 91
A fölvétel 91
A kiválasztás 93
A meglevő anyag 96
Megkülönböztetés 97
A módszer 99
A hiba 101
Az igazi magyarok 103
Vámbéri 103
Huntalvy 103
Volf 104
A honfoglalás 110
Régiek maradványai 110
Reinhardné 120
Az átmenet 120
Napjaink magyarjai 123
A tanúság 128
II. A MAGYAR NÉP JELLEME 131
A kifejtés 131
Az összehasonlítás 132
Vámbéri 133
Az úri ember 135
Széchényi István 170
Kemény Zsigmond 180
A jellem képe 189
Bezáró szó 130
III. FÜGGELÉK 193
Figyeztetés 293
Betűrendes név- és tárgymutató 301

A Kir. Magyar Természettudományi Társulat kiadványaiból még a következők kaphatók.

(A nagyobb számok a bolti árat jelentik, a kisebbek pedig a tagtársainknak szóló kedvezményes árat abban az esetben, ha csak egy művet vásárolnak. 100 kor. bolti árú könyvvásárlásánál a bolti árból 33% árleengedés számíttatik).

Abafi-Aigner, A lepkészet története Magyarországon. 3—2 kor.

Bereczki, Gyümölcsészeti vázlatok, 4 kötetben, 20—16 kor., kötve 24—20 kor.

Brehm, Az északi sarktól az egyenlítőig; 37 rajz, 17 műlap 14— 8 kor.

Chemiai Folyóirat, 1895—1900, évfolyamonként 10—6 kor.

Chernel, Magyarország madarai, két kötet, 40 szines műlappal, 16 táblával, 58 szövegrajzzal. 40—24 kor. félbőrkötésben 3 részben 6 koronával drágább.

Csopey-Kuppis, A világforgalom, 131 rajzzal, 7—6 kor.

Czógler, A fizikai egységek, 4—3 kor.

Daday, A magyarországi Myriopodák magánrajza, 4 táblával. 4—3 kor.

A magyar állattani irodalom ismertetése 1880—1890-ig. 4—3 kor.

Rovartani műszótár. Ára 1.40—1 kor.

A magyarországi tavak halainak természetes tápláléka. 6—5 kor.

Darvai, Üstökösök, meteorok, 58 rajzzal. 3.20—2.60 kor.

Darwin, Az ember származása, 78 fametszettel, 2 kötet. 16—12 kor.

De Candolle, Termesztett növényeink eredete, 64 képpel. 8—7 kor.

Emery, A növények élete, 432 ábrával és műlappal. 16—12 kor.

Emlékkönyv a Természettudományi Társulat jubileumára, 156 rajz. 14—10 kor.

Entz, Tanulmányok a véglények köréből, I. kötet. 12—8 kor.

Felletár-Jahn, Törvényszéki chemia. 6—4 kor.

Filarszky, A charafélék, 20 ábra, 5 tábla rajzzal. 4—3 kor.

Francé, A Craspedomonadinák szervezete 4—3 kor.

Freycinet, A természettudományi megismerés. 4—3 kor.

Gothard, A fotografia gyakorlata és alkalmazása, 40 rajzzal. 2.40—2 kor.

Graber, Az állatok mechanikai műszerei. 6—5 kor.

Grittner, Szénelemezések. 3—1.50 kor.

Guillemin, A mágnesség és elektromosság, 579 rajzzal. 14—12 kor.

Hartmann, A majmok, 57 rajzzal. 4—3 kor.

Hegyfoky, A májusi meteorológiai viszonyok Magyarországon. 5—4 kor.
A szél iránya hazánkban. 18 rajzzal. 5 térkép. 4— 3 kor.
Héjas, A zivatarok Magyarországon. 4— 3 kor.
Heller, Az időjárás. 31 rajzzal. 5— 4 kor.
A fizika története a XIX. században. I. kötet. 10— 8 kor.
Herman, A magyar halászat. 2 kötet. 290 rajzzal. 21 műlappal. 24— 16 kor.
— A halgazdaság rövid foglalatja. 43 képpel. 3— 2.40 kor.
Az északi madárhegyek tájáról. 75 képpel és 3 színes táblával. 10—9 kor.
Magyarország pókfaunája. 3 kötetben. 10 táblával (csak a II. és III. kötet kapható 12 koronáért).
Petényi, a magyar tud. madártan megalapítója. színes műlappal. 8—6 kor.
— A magyar ősfoglalkozások köréből. 61 rajz. 2 színes képpel. 1—0.80 kor.
A madarak hasznáról és káráról. 100 képpel. bekötve 3— 2.50 kor.
Houzeau, A csillagászat történelmi jellemvonásai. 5 rajzzal. 6— 5 kor.
Ilosvay, A torjai büdösbarlang. 2— 1 kor.
Inkey, Nagyág földtani és bányászati viszonyai. 23 rajzzal. 5— 4 kor.
Jablonowski, A szőlő betegségei és ellenségei. 79 rajzzal. 5— 4 kor.
Keller, A tenger élete. 272 rajzzal. 10 színes táblával. 20— 16 kor.
Kirándulók zsebkönyve. 70 rajzzal. 4— 3 kor.
Klug, Az érzékszervek élettana. 93 rajzzal. 5— 4 kor.
Kohaut, Magyarország szitakötőfélei. 3 tábla. 3— 2 kor.
Kosutány, Magyarország dohányai. II., III. rész kapható 2— 1 kor.
Ungarns Tabaksorten 1 kor.
Krenner, A dobsinai jégbarlang. 6 színes táblával. 3— 2 kor.
Krümmel, Az óczeán. 66 rajzzal. 4— 3 kor.
Kurländer, Földmágnességi mérések $189^2/_4$. 3— 2 kor.
Lengyel B., A quantitativ chemiai analysis elemei. 6— 4 kor.
Lengyel I., Tárgymutató a Természettudományi Közlönyhöz. 2— 1 kor.
Lóczy, Khina és népe. 200 rajzzal és térképpel. 20—16 kor.
Lubbock, A virág, a termés és a levél. 122 rajzzal. 3— 2 kor.
Magyar birodalom állatvilágának katalógusa. Arthropodák. 35— 20 kor.
Nuricsán, Útmutatás a chemiai kisérletezésben. 138 rajzzal. 6— 4 kor.
Petrovits, Homoki szőlők telepítése és mivelése. Ára 4— 2 kor.
Primics, Csetrás hegység geológiája. 9 ábra, térkép. 3—2 kor.
Pungur, A magyarországi tücsökfélék. 6 tábla rajzzal. 5—4 kor.
Reclus, A hegyek története. 18 képpel. 3— 2.40 kor.
— A patak élete. 16 képpel. 3—2·40 kor.
Roiti, A fizika elemei. két kötetben. 883 rajzzal. 22—12 kor.
Róna, A légnyomás a magyar birodalomban. 4— 3 kor.
Rudolf trónörökös. Tizenöt nap a Dunán. 4—3 kor.

Schenzl, Magyarország földmágnességi viszonyai. 18—14 kor.
Útmutatás földmágnességi helymeghatározásokra, 113 rajzzal. 4—3 kor.
Schmidt, A drágakövek, 2 kötet. 53 rajzzal. 8—7 kor.
Schmidt F., A fotografozás gyakorlati kézikönyve. 6—5 kor.
Simonyi, A sarkvidéki fölfedezések története, 51 rajzzal. 4.40—4 kor.
Stahlberger, Az árapály a fiumei öbölben, 8 táblával. 4—3 kor.
Szabó, Előadások a geológia köréből, 201 képpel és műlapokkal. 7—6 kor.
Szádeczky, A zempléni szigethegység geológiája. 2.40—2 kor.
Szilasi, Czukrok. Czukros anyagok megvizsgálása. 3—2 kor.
Szinnyei, Természettud. és mathemat. könyvészet, 1472-től 1885-ig. 8—6 kor.
Természettudományi előadások VII—X. kötete, 3 koronájával.
Természettudományi Közlöny I., VI., IX., XII., XIV., XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXII., XXIV., XXV., XXVI., XXVII. XXIX., kötet 6—4 kor., Pótfüzetekkel 8—6 kor.
Than, A qualitativ chemiai analysis elemei. 6—4 kor.
Thanhoffer, Az ember anatómiája, 229 rajzzal és 10 táblával. 7—6 kor.
Tissié, Az elfáradás és a testgyakorlás. 6—5 kor.
Ulbricht, Adatok a must- és borelemzés módszereihez. 2—1 kor.
Vángel, Állatok konzerválása gyűjtemények számára 2—1 kor.
Wartha, Az agyagárúkról 103 rajzzal és 25 műlappal. 6—5 kor.

Társulati rendes tag minden magyar állampolgár lehet, ki a természettudományok iránt érdeklődik s a kit egy társulati tag ajánl. — Az évi tagdíj vidéken 6 kor., Budapesten 10 kor., a mely összegért a Természettudományi Közlöny évi folyama jár. — Tagsági levél 4 kor. — A Pótfüzet díja 2 kor. — A Társulat éve januárral kezdődik; az évközben belépő tagok tehát megkapják a Társulat folyóiratának egész évi füzeteit. — Választás van minden hónap harmadik szerdáján.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT, Budapest, VIII., Eszterházy-utcza 16. szám.

GN
64
H4

Herman, Otto
A magyar nép arcza és
jelleme

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA

FRANKLIN-TÁRSULAT MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA BUDAPEST